

KULTURELLA PERSPEKTIV

Nr 3-4 • 2016

Tema: Kulturella perspektiv på högutbildades mobilitet

- **Helena Pettersson och Katarzyna Wolanik Boström om nyfikenhet som motivation och distinktion**
- **Lisa Wiklund om svenska snillen eller meriterade världsmedborgare**
- **Katarzyna Wolanik Boström och Magnus Öhlander om familjetajming**
- **Jenny Ingridsdotter om immobila migranter**

- **Anna Rådström om pekandet som fotografisk gest**
- **Sven-Erik Klinkmann om känsliga objekt och undflyende atmosfärer**
- **Anmälningar**

CARLSSON BOKFÖRLAG

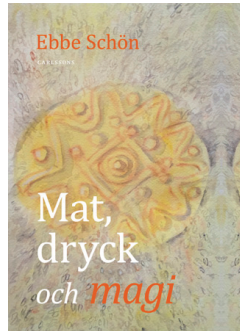
Stellan Arvidson var en intellektuell och politisk röst under en stor del av 1900-talet.

Almgren skriver fantastisk bra och levande ...

Magnus Utvik, SVT
Gomorrön Sverige

DRÖM OCH VERKLIGHET

Birgitta Almgren

Det magiska tänkandet har hjälpt oss att stå ut med svält och ofärd genom historien. Schön berättar om de magiska föreställningar vi haft om födan och dess anskaffning.

MAT, DRYCK OCH MAGI

Ebbe Schön

En stimulerande och tankeväckande bok om öarnas värld, fylld med exempel och resonemang om vad som är speciellt med just ölivet runt om i världen.

ÖAR OCH ÖGHET

Owe Ronström

Om trollerikonstens storslagna historia som hitintills saknats på svensk botten.

En magisk bok ... Det är vår civilisations historia han skildrar ... Jag läste den med stor behållning.

Litteraturmagazinet

TROLLER!

Per Eklund

Det handskrivna brevet är en raritet i dag. Hur förändras skrivandet med den nya tekniken? Bl.a. Jan Guillou och Susanna Alakoski intervjuas om utvecklingen.

BREVET SOM FÖRSVANN

Anders Mathlein

CARLSSON BOKFÖRLAG, Stora Nygatan 31, Box 2112, 103 13 Stockholm
08-545 254 80, info@carlssonbokforlag.se, www.carlssonbokforlag.se

I nästa nummer

För dig som är intresserad av
vad som händer inom humanistisk och
samhällsvetenskaplig kulturforskning är

Kulturella Perspektiv

den givna mötesplatsen

Nästa nummer är inget undantag!

KULTURELLA PERSPEKTIV

Tidskriften för nya kulturstudier

Bästa läsare,
du är mycket välkommen som
prenumerant på *Kulturella Perspektiv*!

275 kr för fyra nummer 2017

Postgiro 65 33 59-0

*k*ULTURELLA *p*ERSPEKTIV

Svensk etnologisk tidskrift

25 år

1992–2016

Utges av Föreningen Kulturella Perspektiv vid Umeå universitet, med stöd av Vetenskapsrådet och Carlsson Bokförlag, Stockholm

Kulturella Perspektiv – Svensk etnologisk tidskrift tillämpar ett referee-system med extern kvalitetsgranskning.

Kulturella Perspektiv – Svensk etnologisk tidskrift is a refereed quarterly scientific journal. Submitted manuscripts will undergo blind peer review.

CHEFREDAKTÖR
Roger Jacobsson

REDAKTIONSKOMMITTÉ
Alf Arvidsson, Billy Ehn,
Kurt Genrup, Roger Jacobsson,
Marianne Liliequist, Anna Sofia
Lundgren, Britta Lundgren

REDAKTIONELL ASSISTENT
AnnCristin Winroth

RÅDGIVANDE NATIONELL
REDAKTIONSKOMMITTÉ
Gösta Arvastson, Helene Brembeck,
Lena Gerholm, Orvar Löfgren,
Inger Lövkrona

INTERNATIONELL
REDAKTIONSKOMMITTÉ
Anne Eriksen, Oslo, Torunn Selberg,
Bergen, Ulrika Wolf-Knuts, Åbo,
Richard Wilk, Bloomington, USA,
Anna-Maria Åström, Åbo

ANSVARIG UTGIVARE
Billy Ehn

REDAKTIONENS ADRESS
OCH KONTAKTUPPGIFTER
Etnologi/Institutionen för kultur- och
medievetskap, Umeå universitet,
SE-901 87 Umeå
Roger Jacobsson, tel. 070-639 80 55
roger.t.jacobsson@umu.se
Billy Ehn, tel. 070-291 43 55
billy.ehn@kultmed.umu.se
AnnCristin Winroth (prenumerationsansvarig) tel. 090-786 57 25
anncristin.winroth@umu.se
Fax 090-786 78 45

PRENUMERATION
275 kronor för fyra nummer 2017,
institutioner och bibliotek 325 kronor,
lösnummer 70 kronor

PLUSGIRO 65 33 59 – 0

OMSLAG OCH GRAFISK FORM
Roger Jacobsson

TYPSNITT Adobe Caslon

COPYRIGHT
Kulturella Perspektiv och respektive
författare

TRYCK
Original i Umeå AB 2016

ISSN 1102-7908

KULTURELLA PERSPEKTIV

Svensk etnologisk tidskrift

Nr 3–4 2016 • Årgång 25

MAGNUS ÖHLANDER, KATARZYNA WOLANIK BOSTRÖM OCH
HELENA PETTERSSON
Kulturella perspektiv på högutbildades mobilitet 2

HELENA PETTERSSON OCH
KATARZYNA WOLANIK BOSTRÖM
Nyfikenhet som motivation och distinktion 7

LISA WIKLUND
Svenska snillen eller meriterade världsmdborgare?
*Nationell och kosmopolitisk identifikation hos internationellt
verksamma svenska internet-entreprenörer* 18

KATARZYNA WOLANIK BOSTRÖM OCH
MAGNUS ÖHLANDER
Familjetajming och parentetisk dislokalisering 30

JENNY INGRIDSDOTTER
Mobila professionella subjekt eller immobila migranter?
Postsovjetiska högutbildade yrkespersoner i Argentina 41

ANNA RÅDSTRÖM
Vad pekar de på?
Om en fotografisk gest och Nguyen Trinh This Landscape Series # 1 51

ANTECKNAT 63
Känsliga objekt, undflyende atmosfärer
En läsning av Jonas Frykmans och Maja Povrzanović Frykmans
redigerade bok om materiell kultur, *Sensitive Objects*
Av SVEN-ERIK KLINKMANN

ANMÄLNINGAR OCH NOTISER 70
Väld och kön
Gabriella Nilsson och Inger Lövkrona,
Väldets kön: kulturella föreställningar, funktioner och konsekvenser,
anmäld av EVELINA LILIEQUIST
Med ett blåblodigt ritstift som redskap
Angela Rundquist,
Fritz von Dardel: Han tecknade sitt liv,
anmäld av ROGER JACOBSSON

Omslagsbilden: *Är det nyfikenhet som är drivkraften för fjärlens till synes lätta rumsliga mobilitet? Detalj ur verk av Pablo Picasso, "Composition with a butterfly" (1932), wood, fabric, plant matter, string, thumbtack, butterfly, and oil on canvas. 16×22×2,5 cm. Musée Picasso, Paris. Illustration ur Gérard Durozoi, History of the Surrealist Movement, The University of Chicago Press, Chicago and London, 2002. Translated by Alison Anderson.*

Kulturella perspektiv på högutbildades mobilitet

MAGNUS ÖHLANDER, är professor i etnologi vid Stockholms universitet, KATARZYNA WOLANIK BOSTRÖM är fil. dr och universitetslektor i etnologi vid Umeå universitet, och HELENA PETTERSSON, docent i etnologi vid Umeå universitet. Författarna presenteras mer utförligt vid sina respektive artiklar.

högutbildades migration och rumsliga mobilitet är ett stort internationellt forskningsfält där det dock än så länge är sparsmakat med studier med fokus på kulturella aspekter (se t.ex. Ackers & Gill 2008, Teichler 2015, Jansson 2016 för översikter av fältet). Särskilt har mer forskning om vardags- och livloppsaspekter av högutbildades rumsliga rörlighet efterfrågats. Personer med specifika kunskaper är alltmer eftersökta på en global arena och för de specialister som förkroppsligar efterfrågad och rörlig kunskap, t.ex. inom medicin eller teknologi, innebär detta en uppmuntran eller till och med krav på att temporärt eller långvarigt bosätta sig i andra länder för att arbeta (se t.ex. OECD 2008). Den enskilde specialisten påverkas i sitt beslut att vara mobil inte bara av den egna kompetensen eller arbetsgivarens önskemål, utan även av bl.a. kön, etnicitet och familjesituation samt migrationspolicy och den globaliserade arbetsmarknaden (se t.ex. Gaillard & Gaillard 1997; Ackers 2009; Forndahl, Zellner & Audretsch 2005; Gill 2005; Delicado 2010; Bauböck & Faist 2010; Delanty 2012).

Upphovet till detta temanummer är vår panel vid 33:e etnologiska och folkloristiska kongressen i Köpenhamn 2015. Liksom panelen fokuserar temanumret etnologiska perspektiv på internationell mobilitet bland högutbildade. Artiklarnas gemensamma analytiska ingång kan sammanfattas i Russel Kings (2002) fras "double embeddedness of migration". Vardagen och människors berättade erfarenheter står i analysernas centrum, men skärpan är också inställd på skärningspunkten mellan strukturella villkor och individuella livsomständigheter. Vår ambition är således att beskriva migration och mobi-

litet som en personlig, vardaglig erfarenhet och ett kulturellt fenomen vars villkor formas av strukturella omständigheter som ekonomi, politik, regelverk etc. på både nationella och globala nivåer. Även om högutbildades mobilitet ofta är privilegerad, finns även där friktioner, uppoffringar och sociala och emotionella kostnader. Vissa former av mobilitet räknas som mer värdefulla och tillmäts en intensifierad symbolisk och politisk signifikans, såsom en del av "det goda livet" (Jansson 2016:423).

Motiven till rumslig mobilitet bland de i temanumret omskrivna högutbildade varierar. I texten av Helena Pettersson och Katarzyna Wolanik Boström, *Nyfiikenhet som motivation och distinktion*, diskuteras hur nyfiikenhet kan förstås både som ett vetenskapligt och yrkesmässigt ideal då den framställs som en legitim och ofta självklar drivkraft till mobilitet – men nyttjas även i distinktionsarbetet mot de icke-mobila. Kulturell förståelse av nyfiikenhetsbegreppet är central i relation till föreställningar om vetenskap, kunskapsutbyte, plats och identitetsskapande processer. Petterssons och Wolanik Boströms artikel fungerar som en ingång till de följande artiklarna, där även längtan efter äventyr, drömmar om ett bättre liv och önskan att utvecklas professionellt återkommer, men där också möjligheter och problem med att vara rumsligt mobil behandlas.

I centrum för Lisa Wiklunds text *Svenska snillen eller meriterade världsmedborgare?* står nationell identifikation kontra kosmopolitisk bland svenskar som arbetar inom den globala IT-branschen som internet- och tech-entreprenörer i Berlin, New York, San Fransisco och Stockholm. I och med svenska entreprenörers goda rykte inom denna bransch kan "svensk-

het" ibland nyttjas som en tillgång på den internationella scenen. En positiv nationell identifikation och ett gott renommé som svensk framhålls av de intervjuade som en fördel, exempelvis när det gäller att finna riskkapital eller locka till sig utländska investerare. "Svenskheten" tonas dock ibland ned till förmån för en mer kosmopolitisk och meritokratisk identifikation, förbunden med ideal om att vara mobil och en del av en global professionell elit. Det kosmopolitiska innebär dock inte att vikten av plats avtar. Tvärtom blir platsen central: dels som en plattform för att göra sitt "medlemskap" i en internationell meritokrati och dels som en grund för identifikation då exempelvis samhällsstruktur och sociala förhållanden ger de intervjuade olika slags förankringar.

Men det är inte alltid praktiskt möjligt eller enkelt att vara mobil. I sin artikel *Familjetajming och parentetisk dislokalisering* analyserar Katarzyna Wolanik Boström och Magnus Öhlander hur anpassning till familj och livscykel kan vara avgörande för en lyckad internationell mobilitet. I intervjuer med mobila medicinare återkommer talet om "rätt" tid för partner och familj när en utlandsvistelse planeras; drömmarna om arbete i någon världsledande klinik, i ett intressant laboratorium eller med Läkare utan Gränser vägs mot närståendes önskemål och behov, och kan leda till tuffa förhandlingar. Vistelsen, som är planerad och frivillig, betraktas som en fantastisk möjlighet. Samtidigt kan den parentetiska dislokaliseringen vara anledningen till att jämställdhet i relationen, normen om båda partners rätt till yrkesliv och karriär eller föreställningen om det respektfulla, lyhörda föräldraskapet temporärt sätts i karantän.

Medan övriga artiklars professionella i

regel skildrar hur rumslig mobilitet bidrar till yrkesmässiga vinster beskriver de intervjuade i Jenny Ingridssdotters artikel på vad sätt migration över nationsgränser inverkar negativt på yrkesliv, status och livsvillkor. Hennes text *Mobila professionella subjekt eller immobile migranter?* handlar om högtbildade som flyttade från östra Europa till Argentina som en välkommen grupp av specialister. Dessvärre kom de till i Argentina i kris, den utlovade karriären plötsligt avbröts och livsbanan utsattes för många svåra prövningar. Den rumsliga mobiliteten blev en social mobilitet nedåt i hierarkin – dock med en bevarad högre position som vit europé. En central fråga i artikeln är relationen mellan begreppen och företeelserna mobilitet och migration. Med hänvisning bland annat till Thomas Faists (2015) forskning framhåller Ingridssdotter att begrepp som "mobilitet", "mobila" eller "expats" förbehålls studenter, högtbildade akademiker, entreprenörer och andra anställda inom näringslivet medan de med lägre utbildning

som flyttar för arbete eller som tvingats på flykt omskrivs med begreppet "migranter". I samband med att de personer Ingridssdotter intervjuat inte kunde nyttja sin höga utbildning har de hamnat i en dubbel position, där de klassas som migranter och samtidigt kan artikulera positionen mobila.

Sammantagna visar artiklarna på motiv och mål med utlandsvistelserna. De medicinare och forskare som står i fokus på texterna av Pettersson och Wolanik Boström respektive Wolanik Boström och Öhlander genomför en välplanerad rumslig mobilitet inom ramen för det internationella akademiska och medicinska fältet. Målet är att ta del av och tillägna sig andras kunskaper och göra nya erfarenheter, alternativt att bidra med läkares hjälp och kunskap i drabbade områden. Såväl vistelsen utomlands som återvändande till Sverige i de flesta fall är inplanerat från början och Sverige betraktas oftast som en trygg hamn att återvända till, där ett finns det skyddsnet om mobiliteten inte faller

Är det drömmar om ett bättre liv eller att utvecklas professionellt som lockar högtbildade till nya kosmopolitiska forskarmiljöer? Foto: Darko Stojanovic. Källa: <https://pixabay.com/sv/medic-sjukhus-laboratorium-563423/>.

väl ut. Personerna inom IT-branschen, som är föremål för Wiklunds artikel, har liknande grad av planerad mobilitet inom det privata näringslivet. Deras motiv handlar inte primärt om nya lärodomar, utan mer om att bygga upp en verksamhet. Båda dessa grupper skiljer sig från de högutbildade som står i centrum för Ingridsdotters artikel. Dessa personer migrerade från svåra ekonomiska förhållanden i östra Europa till då ekonomiskt blomstrande Argentina för att bygga upp ett nytt och bättre liv. Flytten planerades att vara permanent och var en del av ett avtal mellan Argentina och länder i Europa. Att återvända blev svårt eller omöjligt då deras ekonomiska situation i Argentina blev katastrofal. De hamnade således i en tveksam position som vit högutbildad europé parad med olika grader av fattigdom och svårigheter att försörja sig inom de yrken de utbildats till. Den frivilliga, optimistiska "mobiliteten" kan alltså förvandlas till en miserabel "migration".

Gemensamt för texterna är att rumslig mobilitet eller migration innebär att symboliska tillgångar används och i vissa fall omvärderas när de flyttas över nationsgränser. I Wiklunds text visas hur "svenskhet" ibland är en tillgång inom IT-branschen och andra gånger tonas ner till förmån för en mer kosmopolitisk identifikation och framtoning. De östeuropeiska specialister som omskrivs av Ingridsdotter välkomnades först i Argentina, men i kölvatten av den ekonomiska krisen förlorade deras höga utbildningar i värde och blev nästintill en belastning. I jämförelse är de svenska medicinarnas symboliska tillgångar – i form av examina, forskningserfarenhet, yrkeskunnande – de som visar sig vara lättast att flytta från plats till plats. Det nationella kapitalet är också högt. Men medan den rumsliga mobiliteten

ökar värdet hos tillgångar, som kunskap, erfarenhet, sociala nätverk etc. för vissa intervjuade läkare och forskare, kan andra uppleva ett risktagande gentemot den förväntade, trygga karriären i Sverige.

Högutbildade som är rumsligt mobila är, som framgått ovan, en heterogen grupp (se också t.ex. Ackers & Gill 2008, Klekowski von Koppenfels 2014, Povrzanović Frykman *et al.* 2016). Jansson (2016) föreslår en typologi av privilegierad mobilitet. De högutbildade i våra artiklar kan utifrån denna förstås som *Sejourners*, som spenderar kortare eller längre perioder utomlands; *Homecomers*, som återvänder efter en eller flera vistelser utomlands; samt de som hoppats på att bli *Dwellers* i kraft av sina karriärer men snarare blivit strandade i Argentina. Typologi kanske inte till fullo fungerar här då de beskrivna specialisternas sammansatta positioner och identitetsförhandlingar utmanar fasta kategorier. Ingridsdotters och Wiklunds artiklar berör hur möjliga identifikationer eller tillskrivna identiteter (t.ex. mobil-migrant, svensk-kosmopolit) förhandlas. I Pettersons och Wolanik Boströms text förhandlas positionen som den nyfikna, öppna och kunskapsstörstiga läkare eller forskare mot de som premierar trygghet och stabilitet framför den riskabla mobiliteten. I Wolanik Boströms och Öhlanders artikel får personerna hantera och jämka potentiella konflikter mellan att vara karriärmedvetna yrkesmäniskor kontra att vara goda partners och föräldrar, positioner med olika förpliktelser och manus för det goda livet.

Att någorlunda varaktigt eller permanent rörlighet över nationsgränser bidrar med nya erfarenheter och kunskaper, påverkar social status och kan sätta utbildningsförvärvade resurser i spel är något

som de frivilligt mobila delar med dem som ofrivilligt tvingats lämna sina födelseländer. Det föreligger dock avgörande skillnader i hur människor mottas i de länder de kommer till, vilken status de har möjlighet att iscensätta och inom vilka ramar de kan göra bruk av sina tillgångar.

REFERENSER

- Ackers, Louise & Gill, Bryony, 2008. *Moving People and Knowledge: Scientific Mobility in an Enlarging European Union*. Cheltenham and Northampton MA: Edward Elgar.
- Ackers, Louise, 2009. *Shifting Spaces: Women, Citizenship and Migration within the European Union*. Bristol: Policy Press.
- Bauböck, Rainer & Faist, Thomas (eds.), 2010. *Diaspora and Transnationalism: Concept, theories and methods*. Amsterdam: Amsterdam University Press.
- Delanty, Gerard (ed.), 2012. *Routledge Handbook of Cosmopolitanism Studies*. London: Routledge.
- Delicado, Ana, 2010. "Going abroad to do science: Mobility trends and motivations of Portuguese researchers", i *Science Studies*, 23 (2):36–59.
- Faist, Thomas 2015. "From transnationalism to the global social question." Key note speech at Conference TRANSMIG, Malmö 2015.
- Forndahl, Dirk; Zellner, Christian & Audretsch, David B. (eds.), 2005. *The Role of Labour Mobility and Informal Networks for Knowledge Transfer*. New York: Springer.
- Gaillard, Jacques & Gaillard, Anne Marie, 1997. "Introduction: The international mobility of brains: Exodus or circulation?", i *Science, Technology & Society* 2 (2):195–228.
- Gill, Bryony, 2005. "Homeward bound? The experience of return mobility for Italian scientists", i *Innovation*, 18 (3):319–341.
- Jansson, André, 2016. "Mobile elites: Understanding the ambiguous lifeworlds of Sojourners, Dwellers and Homecomers", i *European Journal of Cultural Studies* 19 (5):421–434.
- Klekowski von Koppenfels, Amanda, 2014. *Migrants or Expatriates? Americans in Europe*. New York: Palgrave Macmillan.
- King, Russel, 2002. "Towards a new map of European migration", i *International Journal of Population Geography* 8:89–106.
- OECD, 2008. *The Global Competition for Talent: Mobility of the Highly Skilled*. U.o.: OECD.
- Povrzanović Frykman, Maja; Bunesco, Ioana & Mozetič, Katarina, 2016. *The Work/Non-work Experiences of Highly Skilled Migrants. An Outline of an Emergent Research Field*. MIM working paper series 16:1. Malmö: Malmö universitet
- Teichler, Ulrich, 2015. "Academic mobility and migration: What we know and what we do not know", i *European Review* 23 (Supplement S1): 6–37.

SUMMARY

Cultural Perspectives on Highly Skilled Mobility (Kulturella perspektiv på högtbildades mobilitet)

This special issue is based on a panel at the 33rd Ethnology and Folklore Conference in Copenhagen in 2015, and focuses on cultural perspective on international mobility of highly educated employees. The articles' joint analytical input can be summarized in Russell King's (2002) phrase "double embeddedness of migration". Everyday life and people's narrated experiences are at the heart of the articles, but the focus is also set on the intersection of structural conditions and individual life circumstances. Mobility across national borders contributes with new experiences and knowledge and has different kinds of impact on social status and the individual's resources acquired by education. This is something the voluntarily mobile have in common with those who are forced to leave their countries of origin. However, there are crucial differences in how highly skilled professionals are received and regarded in the countries they come to, the status they can achieve and the framework within which they can make use of their assets.

Keywords: highly skilled mobility; cultural perspectives, ethnology.

Nyfikenhet som motivation och distinktion

HELENA PETTERSON, docent i etnologi, vid institutionen för kultur- och medievetenskaper vid Umeå universitet. Hennes forskningsintressen berör narrativitet, familjehistoria, yrkeskultur och internationell mobilitet bland högutbildade.

KATARZYNA WOLANIK BOSTRÖM är fil.dr i etnologi och lektor vid institutionen för kultur- och medievetenskaper, Umeå universitet. Hennes forskningsintressen berör narrativitet, familjehistoria, yrkeskultur och internationell mobilitet bland högutbildade.

Men för mig är det ju på nåt sätt nyfikenheten och sökandet efter kunskap och att försöka förstå hur saker fungerar och kanske också en strävan att förbättra saker, det är ju jättestarka drivkrafter.

Intervjum med Anders

Att vara nyfiken, vad innebär det? Hur kan vi förstå nyfikenhet från ett kulturellt perspektiv? Nyfikenhet har historiskt sett varit kontroversiellt, men i vår samtid beskrivs den ofta som en positiv egenskap. Alla antas vi vara delaktiga i läroprocesser, oavsett ålder. Samtidigt är nyfikenhet en egenskap som sällan diskuteras eller problematiseras; den har hamnat i den så kallade "svarta lådan", men beskrivs ändå som central och unik för inlärning och explorativt beteende hos människor och djur (Kashdan & Silvia 2009; Loewenstein 1994).

Barn och vetenskapsutövare är tydliga exempel på kategorier som förväntas vara nyfikna och vilja upptäcka nya saker. Nyfikenhet betonas som en positiv kraft i barnuppfostran och forskning inom barnpedagogik och inlärning (ibid; Tizard & Hughes 2008). Inom vetenskap beskrivs nyfikenhet som en drivkraft för att utforska och söka svar på oväntade frågor (Ball 2012; Hargittai 2011) och något som i det långa loppet kan leda till ett mer fördjupat och långvarigt intresse.

Nyfikenhet är lustfyllt och lekfullt men också allvar. I samband med Nobelveckan framhålls nyfikenhet som en central egenskap bland nobelpristagarna. Barry Marshall som mottog Nobelpriset 2005 i medicin menar till exempel att den bästa forskningen är "curiosity driven research" (<https://www.youtube.com/watch?v=ISso3F2JjWc>). Liknande uttalande om forskning yttras av flertalet nobelpristagare. Nyfikenhet förmedlas som

något som varvas med fokus och allvar, lustfylldhet och målmedvetenhet (<http://www.middlebury.edu/newsroom/node/492464>). Också i populärvetenskapliga sammanhang sammanlänkas nyfikenhet och allvar, exempelvis har tidskriften *Forskning och Framsteg* devisen ”Du som är nyfiken på allvar” (<http://fof.se/>). Den som är nyfiken är seriös i sin strävan att få veta. Men det är också viktigt att vara nyfiken på ”rätt” sätt. Allvar konnoterar seriositet, inte skvaller eller sensationsmakeri.

Nyfikenhetens roll som motiv för kvalificerad *yrkesmobilitet* diskuteras däremot sällan i vetenskaplig litteratur; istället framhålls karriärskäl/professionell utveckling, ekonomiska fördelar och familjekontext som starka incitament. En fråga vi ställer oss som kulturforskare är om nyfikenhet som ideal så dominant i den moderna medelklassens självförståelse, att den tas för given som motivation?

Syftet med denna artikel är diskutera nyfikenhet ur ett kulturellt perspektiv och som en ”självklar” utgångspunkt i relation till internationell yrkesmobilitet bland läkare och forskare inom det medicinska fältet. Hur framställs nyfikenhet i en viss berättargenre, dvs. det professionella eller akademiska berättandet om mobilitet? Hur förstås nyfikenhet och på vilka sätt opererar den enligt informanterna, när människor väljer att arbeta utomlands en längre tid i sitt yrkesverksamma liv? Hur används den i distinktionsarbete gentemot de icke- eller mindre mobila kollegorna? Vilka är nyfikenhetens motkrafter, t.ex. trygghetssträvan eller konformitet?

För att söka svar på dessa frågor ska vi i denna artikel problematisera nyfikenhet som motiv, lustfylld drivkraft, ideal och praktik, något som vägs mot familjeförpliktelse och interna professionella kar-

riärkrav. Vi vill diskutera relationen mellan nyfikenhet och den mobilitetspraktik som påverkar val av karriärmöjligheter och plats för arbete – och därmed personernas kunskap, både avseende inläring och produktion.

Artikeln är baserad på intervjuer tillkomna inom forskningsprojektet ”What is the use of internationalization for transfer of knowledge and professional status?”¹ Intervjuerna är gjorda med tre kategorier professionella relaterade till medicin: grundforskare med bio/molekylärmedicinsk inriktning som åker utomlands i rollen som grundforskare; läkare som arbetar för internationella hjälporganisationer eller FN samt läkare som arbetar kliniskt eller med forskning och åker till andra västländer för att utvecklas i dessa roller. I de 43 intervjuer vi har genomfört i forskargruppen återkommer nyfikenhet som tema i samband med professionell mobilitet.

EN KONTROVERSIELL EGENSKAP OCH FÖREMÅL FÖR ÅTSKILLNADSPRAKTIK?

Hur har nyfikenhet definierats innan den moderna vetenskapens genombrott? Ordet nyfiken har funnits i svenska språket sedan 1635, och sattes då samman av de två orden ”ny” och ”fiken”. Ny syftade till exempel på något som inte tidigare varit känt och fiken på att vara lysten efter någonting (<http://www.ne.se/uppslagsverk/ordbok/svensk/nyfiken>). Nyfiken innefattar alltså inte bara positiva konnotationer.

Bibelberättelsen om hur Eva äter av kunskapens äpple med den påföljande avvisningen av Adam och Eva från Edens Lustgård och myten om Pandoras ask är exempel på där nyfikenhet framställs som

en mycket negativ beköad egenskap. En ung kvinnas dumdristiga nyfikenhet och vetgirighet blir förödande för hela mänskligheten. Likaså finns det i svenska ordstäv som "Nyfiken i en strut" en hänvisning till att nyfikenhet kan leda till negativa konsekvenser. Ordstävets funnits i tryck från 1886 i *Svenska barnramsor och barnrim* (Broberg 2012). Att vara nyfiken på människors privatliv eller skvallar anses således inte vara positivt. För "vanliga" människor ur lägre samhällsklasser betraktades dessutom alltför stor nyfikenhet om ett problem, inte minst för barn som behövde tillsyn, men även för vuxna som inte ansågs behöva bilda sig. Denna tankegång stärks om man beaktar att nyfikenhet är beköad. Den kvinnliga nyfikenheten benämns med förakt då den tar sig uttryck i "skvallar" eller den typ av informellt informationssamlade som stärker kvinnans sociala kapital (jfr Cottegnies, Thompson & Parageau 2016).

Vem som får vara nyfiken och kunna utöva nyfikenhet är föremål för religiösa skrifter, myter och sägner. Idéhistorikern Gunnar Broberg påpekar att *Bibel 2000*, den nyaste svenska översättningen, innehåller meningen "Den dag du äter av trädets skall du dö". Ett viktigt tema i svenska folksägner är att definiera vem som kan råka illa ut på grund av sin nyfikenhet i relation till svartkonst, t.ex. "Drängen öppnade locket" (Klintberg 1986:295) och "Pigan som läste i svartkonstboken" (VFF 464c:307). I många folksagor och folksägner, i ordspråk och talesätt, är (unga kvinnors) nyfikenhet skadlig och bestraffas av exempelvis folktroväsen, Gud eller andar. Sägner fungerar som en reglerande maktapparat och berättar för oss vem som får ta del av kunskap. Dessa typer av sägner var väl etablerade i det förindustriella samhället och riktmärken för

vardagligt beteende, menar folkloristen Bengt af Klintberg (1986:9 ff).

Att samla information och erfarenheter eller att utöva sitt yrke genom mobilitet har under lång tid varit en professionaliseringspraktik. Exempelvis fanns det yrkesverksamma personer som t.ex. 1600-talets kyrkomålare och 1800-talets sotare som gjorde lärlingsvandringar för att både utöva och fördjupa sin yrkeskunskap (jfr Petersson 1993; Ericsson 2010). Under 1700-talet ansågs bildningsresan, en grand tour, vara en central del för en adelsmans uppfostran (jfr Sörlin 1994). Det finns en koppling mellan nyfikenhet och nyttig kunskap, tydligt exemplifierad i bildningsresor. I antiken ansågs man genom att resa lära sig nyttiga kunskaper om mångfalden i alla andra liv. Under upplysningstiden menade Rousseau att resandet ger kännedom om andra livsföringar än den egna och är en förutsättning för bildning och moral. Färdens mening finns i att återvända hem och där dra nytta av de nyvunna lärdomarna (Jonsson 1995). Den typen av resor var främst förbehållen män och personer ur högre samhällsskikt.

Under svenskt 1700-tal växer det bland annat under Carl von Linnés taxonomiska kartläggningssjärning fram en strävan att söka upp och dokumentera växter och djur. Hänförelsen över naturen och försöket att förstå naturens system skall ske genom nyfikenhet utan förvetenhet, menar Linné. Och i den kartläggningsssträvan ingår att skicka iväg lärjungar för att insamla, kartlägga och klassificera okända arter (Broberg 2012:218 ff).

Historiskt verkar nyfikenhet som ideal ha förbehållits vissa grupper, primärt upptäckare som James Cook och vetenskapare som Francis Bacon. De vetenskapliga upptäckterna i samband med vetenskap-

liga revolutionen och framväxten av den moderna vetenskapen har beskrivits i mycket positiva termer och som en del av en civilisatorisk utveckling (McLellan & Dorn 2006). Men även där finns gränser som inte skall överträdas. I t.ex. Mary Shelleys *Frankenstein*, omvandlas den rationelle vetenskapsmannen till den galne vetenskapsmannen. Nyfikenhet har övergått i besatthet med farligt resultat som sätter våra föreställningar om människa, levande och död på spel (Shelley 1818/2013).

Som vi nämnt tidigare omnämns i regel nyfikenheten som en viktig komponent som kan leda till oanade belöningar i vetenskaplig kontext. Den vetenskapliga identiteten kan förstås som artikulationer av en viss sorts genre och narrativ, och just begreppet nyfikenhet är centralt i beskrivningar av forskares drivkrafter. Inför Nobelprisutdelningen varje år beskrivs de olika pristagarna och orsakerna till varför just de har kommit fram till en upptäckt. En återkommande central egenskap i dessa beskrivningar är nyfikenhet; som drivkraft, som dygd, som motiv till forskning. "Nyfikenhet och viljan att förstå och förändra omvärlden ligger bakom många forskares upptäckter", skriver Stockholms universitet på sin hemsida där universitetet presenterar sina Nobel-pris-alumner (<http://www.su.se/om-oss/priser-utmärkelser/nobel-pristagare-kommittéer/nobelpristagare-forskare-som-förändrade-världen-1.10310>).

Kulturhistorisk problematisering av nyfikenhet är viktig för att förstå vår samtida tolkning av nyfikenhet som motivation och distinktion i vårt samtida kunskapsamhälle. I vårt intervjumaterial finns olika professionella kategorier inom medicin, där motiv till mobilitet uttrycks i nyfikenhetstermer på olika sätt. Det är

inte bara den rent professionella nyfikenheten som tillmäts betydelse i vårt material, utan även hur den professionella nyfikenheten är sammanflätad med en mer allmän nyfikenhet på kultur och samhälle

NYFIKENHET PÅ ANDRA KULTURER:
ATT SE VÄRLDEN OCH ATT
UPPLEVA ÄVENTYR

I alla våra tre delstudier återkommer en allmän nyfikenhet på världen – olika språk, människor, kulturer, organisationer och samhällsstrukturer – som en viktig drivkraft för beslutet om utlandsvistelsen och utöva yrkesprofessionell mobilitet. Exempelvis säger molekylärbiologen Anna: "Jag har alltid tyckt att det är roligt att resa, att åka till olika platser och träffa en massa nya människor. Jag tycker sånt är kul. Se hur det är på olika ställen helt enkelt."

I intervjuerna med läkare som har arbetat för hjälporganisationer utanför den västerländska kontexten förs ofta fram den starka drivkraften att "göra något" för andra människor i kraft av de så eftertraktade professionella färdigheterna. Men i tät anslutning till det kommer i de flesta intervjuer, liksom inom de andra intervjuade grupperna, olika varianter på nyfikenhet som ett viktigt motiv. Uttrycken kan variera, till exempel artikuleras en vilja att se världen och lära känna andra kulturer "på djupet", att det är "spännande" och lite av ett "äventyr" att åka iväg på ett uppdrag.

Flera intervjupersoner menar att beslutet att arbeta utomlands bottnar delvis i att de "tycker om att resa" och vill se (världen) och att få uppleva ett äventyr. Monika, en läkare i sextioårsålder berättar

tar om många olika uppdrag och anställningar utomlands – allt från att vara läkare på Grönland, där hon fick åka släde över stora vidder för att komma till patienterna, till katastrofområden i Afrikas ökenhetta. När det gäller intresset för just utlandsuppdrag, menar Monika att till skillnad från några bekanta läkare som har religiösa motiv, har ”det bärande igenom allting” varit nyfikenhet:

Monika: Alltså det är klart jag lär mig att hantera olika situationer och det är utmaningar och de är professionella, visst. Men det som också driver mig är min egoistiska nyfikenhet, att jag är så *nyfiken* på hur det verkligen är på olika ställen i världen, hur det fungerar, hur kulturen är, hur människorna är. [...] Man kan säga att jag använder mitt [arbete] för att tillfredsställa en annan nyfikenhet också, och samtidigt som jag tycker mitt jobb är jättekul.

Monika säger att hon alltid försöker att lära sig mer om varje ställe där hon arbetar, hon läser mycket om landet och området och – vilket ofta fallet är i de länder där hjälporganisationerna är verksamma – även om de konflikter som påverkar situationen för sjukvården. Hennes svenska kollegor är tyvärr inte särskilt intresserade av dessa erfarenheter och insikter: ”om man berättar någonting så ser jag att de förlorar intresset väldigt snabbt”. Upprepade uppdrag kan bli en ”negativ merit”, som Monika betecknar det. ”Det tas som tecken på en ostadighet, att man inte är tillräckligt målinriktad, att man inte är tillräckligt *seriös* i det man håller på med”. Men Monika står på sig, fortsätter att åka – och utmanar det tankesättet. I citatet nedan återfinns kopplingen mellan lustfylld nyfikenhet, mobilitet och bildning:

Monika: Jag kommer inte att sluta att resa [på uppdrag] förrän jag inte kan, för det finns *alltid* nya saker som jag är nyfiken på! Och så när jag

är på ett ställe, jag läser alltid böcker, både av lokala författare och böcker om landet och så vidare. Och försöker förstå bakgrunder, och ta upp diskussioner, och kommer liksom hem med en annan *förståelse* för hur det egentligen är, som den här Israel-Palestina konflikten.

Även om de flesta tillstår att nyfikenhet på världen har betydelse för mobilitetsbeslutet, så märks bland flera läkare som arbetar för ideella organisationer att det inte anses vara en lika *legitim* anledning av åka på ett uppdrag. När de talar om att använda sin professionella kompetens på de ställen där den verkligen kan göra skillnad är tonen självklar och saklig, medan nyfikenhet berättas fram med humor eller viss försiktighet i ett flertal intervjuer. Flera menar dock att nyfikenhet på andra länder och kulturer *borde* vara en del av motivationen för att uppdraget ska bli hållbart och lärorikt. Så menar exempelvis läkaren Kajsa, som arbetat för Läkare utan gränser, att ”äventyrlustan” är en mycket viktig och välbehövlig komponent i arbetet med hjälporganisationer, vid sidan om att göra nytta inom sin profession.

Kajsa: Om jag förstår Läkare utan Gränser rätt så vill de helst ha sådana som har både och. För har man bara det ena och är bara idealistisk då blir man lätt väldigt besviken, och har man bara äventyrlusta så får man kanske dem som inte är där av rätt anledning heller. Men man tar nog hellre dem som har äventyrlusta än bara idealister, för det är lätt att bli besviken när man känner att man skulle ju rädda världen och så fastnar man i byråkrati eller i små saker, som det lätt blir i verkligheten.

Som nämnts återkommer äventyrlusta och nyfikenhet som mer allmänt motiv till mobilitet i intervjuer med alla tre olika kategorier av intervjupersoner. Att åka iväg och uppleva något nytt, utforska ett nytt land, utgör för dessa personer ett

slags allmän drivkraft som vävs samman med den yrkesmässiga nyfikenheten. Mobilitet kopplas också till lusten att upptäcka, att göra nya erfarenheter. Viktoria, läkare verksam som kliniker och forskare, pratar om drivkraften bakom att åka iväg:

Viktoria: Dels så tycker jag att det är nyttigt för barnen att bo någon annanstans. Och sen så hade jag och min man varit och rest och backpackat runt i Australien och kände att, ja men det vore ju kul att testa och jobba där. Och att det fanns den möjligheten, att jag visste den här typen av tjänst. Som fellow då i endokrin-kirurgi, som också är bra för jobbets skull. Så det var därför vi började prata om det, att det vore kul.

En mer allmän nyfikenhet på andra platser och kulturer vävs samman med överväganden om vilka forskarkolleger det skulle vara värdefullt att samarbeta med. Maria, verksam som kliniker och fors-

kare, resonerar därtill om nyfikenhet och mobilitet som ett sätt att få ny energi till forskningen:

Maria: Och sen hade jag kanske tappat litegrann lusten för forskningen i och med att jag kände mig kanske lite lurad att var det verkligen rätt att göra det här valet, skulle jag gjort på något annat sätt kanske, satsa på kliniken först och forska sen. [...] Men sen började jag liksom tänka på att jamen om jag ska göra det, om jag ska iväg och forska efter min avhandling då ska det bli ganska snart, man kan liksom inte vänta hur många år som helst och när jag var igång med de tankarna så var jag på något möte och träffade {ohörbart} i barnkirurgi i Philadelphia. [...] – Men visst jag var jättevälkommen och det gjorde att, triggade igång mig, den här gnistan, 'jamen ska kanske försöka' då började jag söka pengar.

Lusten att upptäcka och lära sig mer om andra platser i världen och behovet av nya forskningsidéer är i detta citat hopfogade

Var Marie Curie nyfiken? Källa: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Portrait_of_Marie_Curie.jpg.

till en nyfikenhet som triggas och blir verksam genom just mobiliteten. Kombinationen av mobilitet och nyfikenhet bidrar således till att man blir bättre på sitt yrke, vilken fokuseras i nästa avsnitt.

ATT BLI EN BÄTTRE YRKESUTÖVARE

Att vara en nyfiken person i största allmänhet betraktas bland informanterna som en egenskap som är nödvändig för att vara bättre i både professionella och sociala relationer. I intervjuerna med grundforskarna respektive med läkarna verksamma i klinik och med forskning talar flera om att nyfikenhet på människors ageranden, arbetsplatsens organisation och språkliga och kulturella kontexter kan komma till nytta: om man vet att det fungerar annorlunda på andra ställen förstår man bättre vad som går att ändra på den svenska arbetsplatsen. Å andra sidan, om du vet hur det är att bo utomlands och att vara i språklig minoritet så förstår du hur det är att tycka att det är skönt att umgås med människor i din egen språkgrupp och med liknande kulturella värderingar. Det kan leda till ökad förståelse för invandrare som kommer till Sverige och som vill umgås med landsmän, tror forskaren Stefan.

Sådana insikter påverkar synen på den svenska arbetsplatsen, på rekrytering av personal, hur du behandlar människor i labbet och på institutionen och därmed utvecklas till en bättre forskningsledare, menar grundforskarna. Den allmänna kulturkunskapen och insikter om andra samhällskontexter än den svenska kan här definieras som generisk. Informanterna menar att bred kulturell och social förståelse är betydelsefull i både utveckling av labbgrupper och i samarbete med per-

soner med olika bakgrunder i forskningsprojekt.

Intervjupersonerna talar om nyfikenhet och även om äventyrlust vid sidan om mer rationella förklaringar till varför man åker iväg, som t.ex. för att lära sig mer om sitt specifika forskningsområde av de världsledande experterna på en post-doc. Även om det rent ekonomiskt kan innebära ett bakslag, så menar informanterna att de drivs av vetgirighet, av viljan att lära sig mer – vilket, som vi ser det, är besläktat med nyfikenhet.

Att välja att flytta från Sverige och därmed ställas utanför det svenska välfärdsystemet kan ses som en utmaning, både för forskare och för läkare. Flera av de intervjuade grundforskarna pekar på att föreställningen om välfärdsystemets trygghet och den svenska arbetsmarknadens anställningslogik med t.ex. så kallad inlasning är faktorer som förhindrar mobilitet, både på junior och senior nivå. Det kräver en viss nivå av både individuell risktagande och även äventyrlighet, menar exempelvis molekylärbioologen Wera:

Wera: De flesta som söker sig dit vet att det, jag tror att många vet att det kan vara ganska hård konkurrens. Så man vet att man måste vara lite tuff för att ta sig in och ta sig vidare. Och... men dit söker sig nog folk som är lite äventyrliga, och beredda att jobba, av någon anledning liksom. Det kan vara för att ta sig vidare i sin karriär eller man tycker att någonting är väldigt, väldigt spännande forskningsmässigt. [...] Om man söker säkerhet, då väljer man inte det. Jag tycker väldigt många i Sverige kanske förknippar säkerhet väldigt mycket med ja men det är tryggt att ha mamma och pappa nära, jag vill inte förlora min pensionsförsäkring (skratt), det är så långt hemifrån, tänk om det händer nånting, att det man tycker om, de sakerna blir väldigt viktiga för ens person, då söker man sig ju inte utomlands. Det blir ju som, då väljer man ju inte det. Och jag tror att det är lite för få i Sverige som väljer och... många kanske åker

utomlands ett halvår eller ett år, men att välja att flytta ifrån Sverige för flera år framöver, det kanske är lite för stor utmaning. För vissa.

I citatet ovan används nyfikenhet i distinktionsarbete (jfr Bourdieu 1984) då både nyfikenhet och mobilitet anses utmana den säkerhet, trygghet och platsbundenhet som "våldigt många i Sverige" premierar. Fördelarna med välfärdssystemet, som sjukförsäkring, A-kassa, LAS, pensionssystemet, sjukförsäkring etc. sätts på spel. Att riskerna med och "kostnaderna" för den nyfikenhetsdrivna mobiliteten är så pass betydelsefulla ökar underförstått personens hängivenhet för forskningen, integritet och mod.

Nyfikenhet och viss "äventyrlighet" beskrivs som en positiv professionell drivkraft som skapar både bredd och fördjupning i yrkesutövandet. Men de intervjuade är medvetna om att mobilitet kan vara en karriärmässig risk, t.ex. både utomlands och vid återvändandet måste man lära sig (och lära om) varje lands forskningsfinansieringssystem, samtidigt som den är nödvändig för själva lärande- och utvecklingsprocessen som forskare.

Inom bio/medicinsk molekylärbiologi framställs specifikt internationell mobilitet i form av post-doc och tiden efter disputationen som central för att kunna söka nya miljöer för att utvecklas som forskare.

Jennie: Jamen, hur skulle jag annars lära mig nåt nytt? Jag ville ju lära mig om nya metoder och det fanns ingen i Sverige som arbetade med det, men det fanns det i till exempel Tyskland och USA. Så för att kunna utvecklas som forskare och lära mig metoderna så var jag ju tvungen att flytta!

Att vilja lära sig nya metoder och utveckla ens vetenskapliga kompetensområde blir direkt avhängigt en längre utlandsvistelse,

vilket kräver nyfikenhet såväl som risktagande, menar de intervjuade. Sverige är ett litet land med en begränsad forskningsinfrastruktur och med begränsade vetenskapliga plattformar och miljöer (jfr Pettersson, Wolanik Boström & Öhlander 2015). Nyfikenhet som drivkraft för mobilitetens praktik kan då vidare diskuteras som vetenskaplig dygd och en av de professionella grundstenarna inom naturvetenskap och medicin.

NYFIKENHET SOM (VETENSKAPLIG) DYGD OCH PROFESSIONELL GRUNDSTEN?

Bland de laboratoriebaserade grundforskarna framställs mobilitet som en nödvändig vetenskaplig praktik – samtidigt som nyfikenhet lovordas. På frågan "Varför ville du åka på post-doc efter disputationen", svarar en övervägande del av dem att det var absolut nödvändigt för att lära sig något nytt, för att vidga sina horisonter eller för att kunna utvecklas som forskare. Att göra post-doc vid ett labb som inte är den institution som informanterna disputerade vid anses självklart. "Jag har alltid varit intellektuellt nyfiken", menar Emilia, och syftar på att hon sedan grundskolan och gymnasiet har haft nyfikenhet som en drivkraft.

Emilia: Och under tiden som jag höll på med utbildningen så, jag älskar ju att lära mig nya saker, det är verkligen en sän sak som jag brinner för och tycker det är jättekul att utvecklas och förstå hur saker är uppbyggt och lära mig saker, och sådär. Så jag drivs nog av en väldigt stor, vad ska man säga, intellektuell nyfikenhet kanske man skulle kunna kalla det. Och då när jag kom mot slutet av min utbildning så var det nog ganska naturligt att, att fundera på det här med forskning. För det är ju kunskapsbyggande. Och det tycker jag ju är väldigt spännande.

Nyfikenhet är absolut nödvändigt och en grund för att överhuvudtaget arbeta som forskare, menar Anders. Det avspeglas inte bara i den faktiska arbetssituationen, utan även hur du tar kontakt med människor och hur du väljer att interagera med andra forskare.

Anders: För mig är den här nyfikenheten och vetgirighet, jag älskar ju att lära mig nya saker, så för mig är det en jättestark drivkraft. Jag tycker att det är jätteroligt att försöka förstå hur saker fungerar, försöka ta reda på hur saker hänger ihop, men även att försöka förbättra saker. Kan man göra på ett annat sätt som är mycket bättre än så här eller kan man... så för mig är det en otroligt viktig drivkraft. Men man har olika drivkrafter, olika personer helt enkelt. Men för mig är det ju på nåt sätt nyfikenheten och sökandet efter kunskap och att försöka förstå hur saker fungerar och kanske också en strävan att förbättra saker, det är ju jättestarka drivkrafter.

De grundforskande intervjupersonerna definierar nyfikenheten som en aktiv inre mänsklig drivkraft. Nyfikenhet beskrivs nästan som en förutsättning för att överhuvudtaget kunna utöva forskning. Nyfikenhet är något som människan bär med sig men som emellertid inte yttrar sig likadant hos varje individ.

Ett sådant område är tillämpad forskning, säger informanten Anders. Flera av informanterna betonar att den nyfikenhetsdrivna forskningen är starkt kopplad till grundforskning. Det är inte felaktigt att grundforskning i slutändan kan leda till en produkt, men produktutveckling är inte ett tillräckligt argument i nyfikenhetsdriven forskning. I samband med produktutveckling är det inte heller naturligt att forskning kan tas ett steg vidare med flera möjliga spår att utveckla. Osäkerhetsfaktorer och funderingar om möjliga inriktningar och utveckling av experiment

stryps. Argumentet blir inte att veta mer, utan att få fram något som betingar ett kommersiellt värde.

Informanterna ställer nyfikenhet kontra bekvämlighet och trygghet och hur dessa samspelar inom det svenska forskningssystemet. De framhåller strukturella faktorer i forskningssammanhang som direkt skulle utmanas om inte nyfikenhet var en så stark drivkraft för individen, nämligen de svenska universitetens karriärstruktur och forskningsfinansieringsformer. Nyfikenhet blir också en grundläggande egenskap för att "stå ut" med akademins strukturer och forskningspolitiska riktningar, menar informanterna. Akademins negativa aspekter ställs mot en förståelse av nyfikenhet som är en kritisk essens för forskningsverksamhet.

AVSLUTNING: NYFIKENHET EN PROFESSIONELL DYGD

I intervjuerna med tre kategorier medicinare framställs nyfikenhet som en viktig drivkraft för rumslig mobilitet. Nyfikenheten tar sig olika uttryck och flera former. Den kan handla om vetenskaparens sökande efter ny kunskap, men antar ofta nog formen av äventyrslust och nyfikenhet på andra länder, människor och arbetsplatser. Ur ett kulturhistoriskt perspektiv är nyfikenhet som positiv kraft ett ideal förbehållet vissa grupper. Kanhända är nyfikenhet även idag att beskriva som ett ideal centralt i medelklassens och särskilt akademikers självförståelse; också en del i ett professionellt yrkeskapital i Bourdieus (1984) mening. I intervjuerna används den i distinktionsarbetet som ett sätt att särskilja sig från de mindre nyfikna och därmed mer platsbundna och trygghetssökande kollegorna. För en

praktiserande eller forskande medicinare kan överdriven nyfikenhet ibland kullkasta auktoriteten, men i första hand är nyfikenhet ändå en professionell dygd, en nödvändig ingrediens i mobilitet – som i sin tur leder till positiv yrkesutveckling som t.ex. ett forskningssamarbete, fortbildning eller ett uppdrag för en hjälporganisation.

NOT

¹ Projektet, finansierat av MMA Wallenberg Stiftelse, heter "What is the use of internationalisation for transfer of knowledge and professional status? A case of highly skilled returners in the medical field". Vi vill tacka vår projektkollega Magnus Öhlander för att vi fick använda citat från hans intervjuer med läkare. Vi vill också tacka Fredrik Skott vid Institutet för språk och folkminnen och Jonas Engman vid Nordiska museet.

REFERENSER

- Aronsson, Peter et al., 2012. *Dygdernas renässans*. Stockholm: Atlantis.
- Ball, Philip, 2012. *Curiosity: How Science Became Interested in Everything*. London: Vintage Books.
- Berthoin Antal, Ariane, 2000. "Types of knowledge gained by expatriate managers", i *Journal of General Management*, 26(2):32–51.
- Bourdieu, Pierre, 1984. *Distinction: A Social Critique of the Judgment of Taste*. London: Routledge.
- Bourdieu, Pierre, 1988. *Homo Academicus*. Stanford: Stanford University Press.
- Broberg, Gunnar, 2012. "Nyfiken i en strut", i Aronsson, P. et al., *Dygdens renässans*. Stockholm: Atlantis.
- Cottegnies, Line; Thompson, John & Parageau, Sandrine, 2016. *Women and Curiosity in Early Modern England and France*. Leiden/Boston: Brill.
- Ericsson, Tom, 2010. "Vägen till Metropolis: Svenska gesällvandringar vid sekelskiftet 1900", i *Kulturella Perspektiv* 3–4 :2008, s. 68–77.
- Folkminnesarkivet Väst VFF 464c:307.
- Gräslund, Bo, 2005. *Early Humans and their World*. London: Routledge.
- Hargittai, Istvan, 2011. *Drive and Curiosity: What Fuels the Passion in Science*. New York: Prometheus Books.
- Kashdan, Todd B., & Silvia, Paul J., 2009. "Curiosity and interest: The benefits of thriving on novelty and challenge", i *Oxford Handbook of Positive Psychology*, 2, 367–374.
- Klintberg, Bengt af, 1986. *Svenska Folksägner*. Stockholm: Norstedts.
- Loewenstein, George, 1994. "The psychology of curiosity: A review and reinterpretation", i *Psychological Bulletin*, 116, 1, 75.
- Mahroum, Sami, 2000. *Highly Skilled Globetrotters: The International Migration of Human Capital*. OECD Reports <http://www.oecd.org/spain/2100652.pdf>.
- McLellan, James E. & Dorn, Harold, 2006. *Science and Technology in World History: An Introduction*. Baltimore: Johns Hopkins Univ. Press.
- Muhammad Mubbashar Hassan; Bashir, Sajid & Mussel, Patrick, 2015. "Personality, learning, and the mediating role of epistemic curiosity: A case of continuing education in medical physicians", i *Learning and Individual Differences*, 2015, 42, 83.
- Peterson, Gunilla, 1993. "Föremål och språk som symboler i en arbetarkultur", i *RIG*, 76, 4, s. 97–117.
- Pettersson, Helena, 2013. "Between curiosity and demand: Mobile knowledge, embodiment, and the establishment of a big science site." Paper presentation at the panel *The Cultural Construction of Curiosity in Science*, The 4S Annual Meeting, San Diego October 9–12 2013.
- Pettersson, Helena; Wolanik Boström, Katarzyna & Öhlander, Magnus, 2015. "Att analysera kunskap – vad internationellt mobila medicinare lär sig av att arbeta utomlands", i *Kulturella Perspektiv* 1:2015, s. 61–69.
- Shelley, Mary, 1818/2013. *Frankenstein: Eller den moderne Prometheus*. Lund: Förlaget Bakhäll.
- Svenaesus, Fredrik, 2009. "Vad är praktisk kunskap?", i Bornemark, Jonna & Svenaesus, Fredrik (red.), *Vad är praktisk kunskap?* Huddinge: Södertörns högskola.
- Sörlin, Sverker, 1994. *De lärdas republik: Om vetenskapens internationella tendenser*. Stockholm: Liber.
- Speth, J.D., 2015. "When did humans learn to boil?", i *PaleoAnthropology* 2015, s. 54–67.

Tizard, Barbara & Hughes, Martin, 2008. *Young Children Learning*. John Wiley & Sons.

Traweek, Sharon, 1988. *Beamtimes and Lifetimes: The World of High Energy Physicists*. Cambridge, MA.: Harvard University Press.

VFF 464c:307. Institutet för språk och folkminnen, Göteborg.

<http://fof.se/>.

<http://www.ne.se/uppslagsverk/ordbok/svensk/nyfiken>.

in-depth interviews, we discuss our informants' view on curiosity as well as its relation to a mobility practice that affects the professional's choice of career options and place of work and thus their knowledge, in terms of both learning and production. How is curiosity narrated as a genre of academic mobility and how is it applied as a means of distinction towards less curious and less mobile colleagues? We problematize curiosity as a motive, ideals and practice; a pleasurable driving force weighed against family obligations and internal professional career requirements.

Keywords: curiosity, mobility, knowledge, internationalization.

SUMMARY

Curiosity as motivation and distinction

(Nyfikenhet som motivation och distinktion)

The aim of this article is to analyze the meanings attributed to curiosity. Specifically, we try to understand curiosity as cultural ideal in relation to international professional mobility among physicians and researchers in the medical field. Through

Helena Pettersson is Associate Professor in Ethnology at the Department of Culture and Media Studies/Ethnology, Umeå University, Umeå, Sweden.

Katarzyna Wolanik Boström, PhD in Ethnology, Assistant Professor in Ethnology at the Department of Culture and Media Studies/Ethnology, Umeå University, Umeå, Sweden.

Svenska snillen eller meriterade världsmedborgare?

*Nationell och kosmopolitisk identifikation hos internationellt
verksamma svenska internet-entreprenörer*

LISA WIKLUND är fil.dr och forskare i etnologi på institutionen för etnologi, religionshistoria och genusvetenskap vid Stockholms universitet och Centrum för konsumtionsvetenskap vid Göteborgs universitet. Forskningsintressen inkluderar nationell identifikation och globalisering/kosmopolitanism, urbana miljöer, kreativt arbete och olika aspekter av konsumtion. Gav 2015 ut boken *Som hon drack på Atlas förlag (tillsammans med Jenny Damberg) om kvinnors konsumtion av alkohol och dess relation till social, sexuell och ekonomisk frigörelse.*

Europa har visserligen inget eget Facebook, Google eller Twitter, men de stora summor pengar som investeras i de europeiska bolagen kan tyda på att en liknande succé är i vardande, menade Wall Street Journal hoppingivande i sin kartläggning av "Europe's 2015 Tech Startup Landscape". Tre av de fem bolag som toppade deras lista över de mest intressanta var svenska, vilket föranledde att nyheten skyndsamt plockades upp av svensk media.¹

Under de senaste åren har Sverige haft betydande framgångar inom det som ofta benämns som internet-, tech eller startup-scenen. Stora och välkända bolag är exempelvis Spotify, Skype och Klarna – som också är ett av de namn som förekommer på *Wall Street Journals* topp fem-lista – men det finns dessutom många lovande mindre företag. Sverige hade redan etablerat sig på området under den första internetboomen, innan Nasdaq-kraschen år 2000.

Den senaste tidens utveckling är på sätt och vis möjlig att betrakta som en fortsättning på nittioalets framgångar, där Sverige ytterligare har befäst sin position. Tre saker nämns ofta som avgörande för Sveriges framgångar på fältet: tidigt och väl utbyggt bredband, den så kallade "hem-pc-reformen" – som initierades 1998 av den socialdemokratiska regeringen och gav alla som var anställda i Sverige chans att köpa en dator att använda hemma till förmånliga villkor – samt det faktum att Sverige har gratis högre utbildning för alla (jfr Wiklund 2015; 2016).

METOD OCH MATERIAL

Den här artikeln baseras på mitt postdoc-projekt, finansierat av Åke Wibergs stiftelse, som har utforskat nationell identifikation hos globalt verksamma svenska internetentreprenörer. Syftet med denna artikel är att undersöka hur och när studiens informanter uppfattar och uttrycker "svenskhet" som något som är möjligt att använda som en tillgång i deras arbetsliv och hur och när detta snarare tonas ned till förmån för en mer kosmopolitisk identifikation – samt i vilken utsträckning det är genomförbart för informanterna att skifta mellan olika potentiella tillhörigheter.

Projektets fältarbete bedrevs främst mellan 2013 och 2015 och består av deltagande observationer och kvalitativa intervjuer med totalt 23 informanter, svenska medborgare födda på 1970-, 1980- och 1990-talen baserade i Berlin, New York, San Francisco och Stockholm.² Vissa bodde och/eller arbetade i flera av dessa städer, eller flyttade under det pågående fältarbetet. Några av informanterna var anställda av större bolag, men en majoritet av dem var entreprenörer med egna startup-bolag. Under fältarbetet har jag till stor del låtit informanterna leda mig och jag har följt dem på deras arbete, i deras hem och på jobb och fritidsrelaterade aktiviteter.³ Fältet utgjordes således av de sociala och geografiska sammanhang som var relevanta i vardagslivet för informanterna.

TEORETISKA UTGÅNGSPUNKTER OCH TIDIGARE FORSKNING

Två saker i synnerhet har gjort förmågan att föreställa sig ett annat liv mycket mer

tillgängligt för människor; media och migration menar socialantropologen Appadurai. Han hävdar att en ny sorts interaktiv gruppidentitet relevant för en global, kosmopolitisk era kan fångas in med begreppet *ethnoscape*. Begreppet åsyftar alla de rörliga människor som utmärker den värld vi lever i; turister, immigranter, flyktingar, människor i exil, gästarbetare och andra grupper och individer som förflyttar sig. Ethnoscapec beskriver – liksom ett antal andra termer med suffixet *-scape* – globala, kulturella flöden som rör sig över nationsgränserna och begreppet syftar till att göra det möjligt att studera tillhörigheter som skiljer sig från kollektiva, vanligen geografiskt bestämda identiteter (Appadurai 2010:33 ff).

Detta ligger i linje med socialantropologen Thomas Hylland Eriksens uppfattning att vi bör tala om nationell identifikation snarare än nationell identitet. Han har argumenterat för att begreppet identifikation är att föredra, eftersom det visar att identitet är en dynamisk och föränderlig process, snarare än någonting statiskt. Identifikation lägger istället tonvikt på identiteter som relations- och situationsbundna. Vilken identitet en individ har möjlighet att anta handlar dock – i olika hög grad – även om andra människors tillskrivningar. En betoning av identiteter som relationella och situationella ska därför inte betraktas som att de är helt valfria för individen (Eriksen 1996:52 ff).

En stor mängd studier, inte minst etnologiska, har ur olika perspektiv undersökt nationell identitet och identifikation i en allt mer globaliserad värld. Ett aktuellt exempel där studieobjektet, likt denna studies, varit just svenskar och arbetsmigration är Ida Tolgensbakks avhandling *Partysvensker; Go Hard!: En narratologisk studie av unge svenske arbetsmigranter*

Twitters huvudkontor på Market Street i San Francisco. Foto: Lisa Wiklund.

nærvær i Oslo (2015) som undersöker hur unga svenskar inom serviceyrken i Oslo konstruerar och berättar om sin migration, samt hur normmän förhåller sig till migranterna och (den negativa) mediebildens av "partysvensken" (2014). Ett annat exempel på en nyutkommen studie med svenska migranter i fokus är Annie Woubes avhandling *Finding One's Place. An Ethnological Study of Belonging among Swedish Migrants on the Costa del sol in Spain* (2014) som undersöker hur livsstils-

migranter på den spanska solkusten berättar om sin flytt. Oscar Prippts avhandling *Företagande i minoritet – Om etnicitet, strategier och resurser bland assyrier och syrianer i Södertälje* (2001) berör just entreprenörskap och etnicitet i kombination, genom att studera hur och när etnicitet görs relevant för assyriska och syrianska företagare i Sverige. Inom fältet för forskning om entreprenörskap har ett flertal studier dessutom gjorts om svenska internetentreprenörer och svenska startup-företag.

Vissa av dessa har pekat ut premisser som utgör en central bakgrund även för denna studie, så som exempelvis branschens speciella och osäkra villkor där bland annat informella kontakter är av stor vikt (se t.ex. Jansson 2011), något som till stor del påverkar informanternas strategier i deras självpresentationer.

Artikeln inleds med presentationer av de olika hållningar till en nationell respektive en mer kosmopolitisk identifikation som informanterna antog i sina olika sammanhang och avslutas med en diskussion om dessa, som också berör de skilda villkor som råder för individers självrepresentationer och deras olika möjligheter att tillåtas definiera sig själva.

DET SVENSKA SNILLET

Som grundare har svenskar ett jättebra rykte tror jag. Just nu. [...] Jag tror att vi anses hårt arbetande, lojala... och ärliga tror jag. Straight forward. Välutbildade. [...] Liksom vi är reko, vi är inte superaggressiva, men vi vet vad vi vill (Fredrik, Berlin 2013).

Fredrik bodde vid tiden för intervjun i Berlin där han tillsammans med sina medgrundare försökte få sin startup att växa. Svenskheten, och det "jättebra rykte" som följde med, menade han också kunde vara bra för att locka kapital till bolaget:

När vi skulle prata med våra investerare i början, då hade vi jättemycket hjälp av att vara svenskar faktiskt. Ja, men nästan så att vi fick möten för att vi typ var svenskar liksom. Vilket var grymt, alla vill träffa svenska entreprenörer. Så det var såhär: "ok coolt, det är hög status", liksom (Fredrik, Berlin 2013).

Fredrik ansåg att Sveriges framgångar inom tekniksektorn i förhållande till lan-

dets storlek var "amazing" och han var långt ifrån den enda som framhävde intresset för detta – och hur typiska karaktärsdrag hos svenskar möjligen kunde vara orsaken. Paola som jag träffade i Stockholm 2013, var född i början av nittioalet och var en av de totalt 6 kvinnor som jag intervjuade för studien, medan 17 av informanterna var män.⁴ Paola betonade att hon inte var någon "digital native" som de barn som föds idag är. Men hon började trots allt blogga på datorn de hade hemma redan som 14-åring, med bland andra Isabella Löwengrip, också känd som "Blondinbella" som förebild, en av de då tonåriga unga svenska kvinnor som varit med sedan internets tidiga dagar och sedan dess hunnit bygga stora bloggar med relaterade affärsverksamheter. Paola arbetade när vi sågs första gången på en internationell startup i Stockholm. Ett par år senare hade hon flyttat till New York för en bättre position på samma bolag och hon hade då också hunnit bli listad som en av Sveriges mest lovande unga talanger i ett prestigetungt affärsmagasin. Paola menade att Sverige har en fördel inte minst när det kommer till design:

Vi är så snobbiga med vår smak att det gör oss väldigt duktiga på branding, för att vi är liksom nästan perfektionister med det där, det ska kännas och upplevas på ett visst sätt [...] Man har jätteduktigt folk här. [...] Vi har väl en designkultur generellt, vi är liksom duktiga på design i Sverige (Paola, Stockholm 2013).

Idén om Sverige och svenska entreprenörer som något utöver det vanliga knyts dock inte bara till förstådda goda nationella särdrag, utan det fanns också en uppfattning om att klimatet i Sverige hade fostrat entreprenörer, men då inte främst genom att vara särskilt tillåtande eller kreativt, utan snarast tvärtom. Jesper och

Philip var liksom Fredrik verksamma i Berlin dit de i likhet med många andra flyttat sin startup, dels för att få startkapitalet att räckta längre genom billigare omkostnader än i Sverige, och dels för att få tag i fler investerar. Jesper hävdade att det råder särskilda omständigheter för entreprenörskap i Sverige:

Lyckas du i Sverige så är du nog en ganska öppen människa, du är smart [...] du måste vara annorlunda psykiskt också, för att du måste särskilja dig från det här allmänna konsensuset, det vill säga jante. Så att de som lyckas i Sverige är nog jäkligt, jäkligt bra människor. Men de tenderar ju också att hamna utomlands. [...] De som lyckas som entreprenörer är så pass bra att de attraherar internationellt kapital, och då blir det att de flyttar (Jesper, Berlin 2013).

Jantelagen, begreppet som myntades av författaren Aksel Sandemose i romanen *En flykting korsar sitt spår* (1934) och som syftar till att beskriva ett mönster av gruppänkande i de skandinaviska länderna som gör det socialt olämpligt med individuell framgång, nämndes i så gott som samtliga intervjuer. Informanterna tyckte mena att Sverige som land definitivt präglades av denna mentalitet, men såg det inte som ett nedärvt drag, utan snarare som något som var möjligt att undkomma för den som lämnade Sverige – eller möjligt att ignorera för den som var ”annorlunda psykiskt”. Helt tvärtom var det i USA, menade de flesta, där framgång betraktades som något fint och eftersträvanvärt. Informanterna anslöt sig här till ganska etablerade och stereotypa föreställningar kring de olika nationerna och USA respektive Sverige gjordes på detta vis till platser som var förknippade med diametralt skilda normer och idéer. USA var ett självklart mål för alla informanter, och då i synnerhet San Francisco, som av en Berlin-baserad informant

beskrevs som motsvarigheten till att ”vara inuti internet”. De städer som informanterna hade flyttat till, och de platser i Sverige som de hade lämnat, var fysiska platser, som tydligt åtföljdes av föreställningar och fantasier. Ett rumsligt perspektiv där geografiska platser och mentala associationer är nära förbundna återfinns i Arjun Appadurais begrepp *föreställda världar*, som möjliggörs inte minst av mediala representationer och som framställs som en viktig komponent för det moderna subjektet (Appadurai 2010:33). Omgärdad av mytiska föreställningar och associationer, både upplevda och medierade, var staden San Francisco i allra högsta grad en föreställd värld med närmast utopiska konnotationer

DEN KOSMOPOLITISKA MERITOKRATEN

Några år efter mitt fältarbete i Berlin 2013 var det ingen av de sex entreprenörer jag träffat där som hade kvar sina startupbolag, vilket kan sägas bekräfta bilden som de USA-baserade entreprenörer jag träffade tydligt målade upp, att internetscenen i Berlin, ett par framgångar till trots, mera likande en tillfällig ”hype” än något substantiellt och varaktigt – främst därför att det helt enkelt inte fanns tillräckligt med kapital där.

Martin, en då 26-årig grundare till en startup som utvecklat en väl designad flödesläsare som lämpade sig bra för exempelvis modebloggar, tonade ner jargongen om svenskarnas popularitet. Vi träffades på hans företags nya Sverigekontor på en elegant adress i centrala Stockholm, trots att Martin egentligen var New York-baserad vid tiden för intervjun. Flytten var från början motvillig på ett mer personligt plan, men han genomförde den för

företagets skull. Martin, hans bror och deras kompisar startade sitt bolag som tonåringar medan de fortfarande bodde hemma hos sina föräldrar i Täby. Den bekväma pojkrumstillvaron såg han som en stor fördel eftersom det gjorde att de inte behövde bry sig om att tjäna pengar i början. Sedan började det gå bra. De fick in stora investeringar från flera håll och New York var ett naturligt val av adress för deras första kontor i USA eftersom de jobbade med mode, menade Martin. Där emot betraktade han talet om svenskars goda rykte som något överdrivet:

Jag tror att svenskar tycker att de har ett bättre rykte internationellt än vad de faktiskt har [...] Jag tycker inte... det är inget speciellt. De enda som snackar om att såhär svenska startup-scenen är het [...] är européer. Medans i USA är allting bara typ Euroland liksom... [skratt] det är "ni kör nån startup i Europa" liksom. Jag har frågat rätt många investerare bara: "Ja men vad har ni för... såhär liksom *perception* av svenska entreprenörer?" De bara: "Inget speciellt" såhär. Man bara: "fan" [skratt] (Martin, Stockholm 2014).

Martin framhöll visserligen att han tyckte att det fanns "sjukt många grymma bolag" från Sverige – han räknade upp king.com, Skype och Spotify – men påpekade samtidigt att han egentligen inte brydde sig om det. Martin uttryckte också behovet av att ha andra än svenskar i bolaget. Även om han själv visserligen var halvperuan såg han sig främst som en del av det likriktade svenska problemet:

Det började väldigt homogent liksom. Det är fem killar från Täby. Alltså jag och tre andra av fem grundare bodde inom 500 meter liksom. Och vi har alla gått i samma skola och sådär. Men nu så tycker jag att det börjar bli mycket mer... mix liksom. Två stycken har barn, det är ju en annan grej, och nån är kanske mer religiös och nån bor på en gård och nån [...] är fransos och några är svenskar, några är jenkare liksom.

Det börjar bli en bra mix. Det är grymt! Folk kommer från olika ställen. Jag tror det är sjukt viktigt. Speciellt när man har publik från hela världen (Martin, Stockholm 2014).

Martins inställning var, med något undantag, relativt representativ för de flesta informanter som tagit sig från Europa till USA. På samma sätt som vikten av att vara svensk kanske övervärderades av de som ännu inte lyckats internationellt, tenderade densamma att tonas ned av de som hade gjort det. Det var på det viset typiskt att Martin ville klargöra att han inte tyckte att de blivit mottagna som ett svenskt bolag i USA:

Nja, alltså jag tycker inte det. Såhär för typ nån månad sen så var jag med på, ja det var typ "Tredje hetaste start-upen i New York". Och då kände jag att "ah fan vad grymt, de ser oss som en New York-startup". Och... jag vet inte, jag tycker folk i Sverige känner oss som en svensk startup och folk i New York känner oss som en New York-startup. Och det är väl fine liksom [...] Det är en jävligt positiv grej tror jag, för då kan man få uppmärksamhet från båda hållen [...] Du vet alla pratar engelska ändå [i New York] och alla kommer ifrån olika delar liksom. 40 % av hela stan är ju utlänningar. Alltså första generations-utlänningar. Så på så sätt... folk är med på att man är utlänning. Det är inget konstigt. Det är inte som att vara utlänning i Sverige, utan där är det mer såhär "jag är utlänning som alla andra" liksom [skratt] och sedan har jag kontor i New York. Jag gillar det (Martin, Stockholm 2014).

Det var påtagligt att det för Martin var mycket viktigare att identifiera sig med ett slags internationell meritokrati än vad en identifikation som svensk var, även om det inte skadade att "få uppmärksamhet från båda hållen". I allmänhet var det just denna kosmopolitiska gemenskap som framhövdes av de informanter som tagit sig till en internationell nivå, i synnerhet de som befann sig i San Francisco.

The Warfield building på Market Street i San Francisco, där Spotify flyttade in 2013. Foto: Lisa Wiklund.

Även om många svenskar där umgicks med varandra fanns en tendens hos informanterna att inte prata om relationer med andra svenskar eller att värja sig mot beskrivningen att det skulle existera något slags "svensk-community", vilket också går att tolka som ett tecken på att gemenskapen med en global professionell elit värderades högre, liksom en mer kosmopolitisk persona, där individuella prestationer – och på dessa grundade ömsesidiga intressen – vägde tyngre än nationell identifikation och gemenskap (jfr Wiklund 2013:42, 102).

En sådan kosmopolitisk identifikation innebar dock inte att platsen blev betydelselös, vilket på sätt och vis kan tyckas paradoxalt i ett sammanhang så präglad av ny kommunikationsteknik, som så ofta sagts göra plats mer och mer irrelevant. Axel var en av de informanter som påpekade betydelsen av att befinna sig i San Francisco för att få arbetet att fungera:

Man måste fatta vem fan som är vem i det här systemet liksom, vem är det jag ska prata med egentligen och vem är det som *bestämmer*, och liksom försöka förstå den grejen. Väldigt nätverkat. [...] och sen är det såhär; att vara nio

tidzoner bort, det funkar liksom inte, de pallar inte ringa, de pallar inte hålla på och vänta på att man ska gå upp på morgonen och så. De vill prata med en amerikan. *Second best* är liksom en svensk som råkar vara i USA. [...] Eller snarare vem som helst som är i en amerikansk tidzon (Axel, San Francisco 2014).

Att vara hemmahörande på platsen blev symboliskt viktigt för informanterna och betraktades som ett tecken på seriositet. Talet om plats- och rotlösa ”digitala nomader” avfärdades; att bo i San Francisco och att ha ett liv där och att bidra till stadens utveckling sågs som högst relevant och också som en essentiell del av att vara hemmahörande i ett globalt nätverk.

DEN SVENSKA VÄRLDSMEDBORGAREN

Thomas Hylland Eriksen menar att vilken kollektiv gemenskap, alltså vilken identifikation, som för ögonblicket är relevant avgörs av den konkreta situationen (1996:54). I den utpräglad kosmopolitiska kontext som informanternas sammanhang utgjorde var valet mellan en nationell identifikation som svensk eller en alternativ gruppidentifikation med det globala yrkesrelaterade sammanhanget något som ofta aktualiserades i vardagen. Det fanns alltså en tendens framför allt hos de USA-baserade informanterna att tona ner talet om förtjänstfull ”svenskhet” och sig själva som just svenskar. Däremot kunde Sverige som samhälle på ett påtagligt sätt lyftas fram som ett ideal, och då framför allt idén om den svenska välfärdsstaten som något som erbjudit möjligheter och infrastruktur. Detta tycktes också vara ganska genomgående, oavsett var de själva befann sig på den politiska skalan. Martin, som aldrig hade flyttat till New York om han

inte hade behövt för arbetets skull, beskrev bland annat hur han uppskattade upplevelsen i Sverige av att ”allting är fint, allting funkar, allting är rent” som han inte tyckte sig ha i USA. Han uttryckte sin politiska hemvist som att:

Om jag är i Sverige så är jag sjukt kanske... höger, liksom. Men om jag är i USA så är jag ändå sjukt vänster. Alltså... då är man ju en *tree-hugger* liksom (Martin, Stockholm 2014).

En majoritet av informanterna var upp- vuxna i ekonomiskt stabila svenska medelklasshem, men inte alla. Arash till exempel kom till Sverige som flykting från Iran när han var 6 år. Familjen levde på socialbidrag under många år, innan Arash mamma fick ett jobb. Sedan dess hade Arash doktorerat på KTH, och när jag träffade honom i San Francisco arbetade han heltid med sin startup. Han menade att en viktig del av hans historia, som han gärna ville betona i intervjun, var att han aldrig hade kunnat komma dit han var idag utan det svenska samhället. Även de informanter som kom från mer privilegierade bakgrunder påpekade emellertid att skillnaden mot Sverige var tydlig, i synnerhet i San Francisco, en stad där de sociala klyftorna är markanta och mycket påtagliga i stadsmiljön. De var väl medvetna om den ”bubbla” – ett återkommande ord i intervjuerna – som de själva befann sig i.

Man träffar kineser och indier men alla är ju samma [skratt]. Socioekonomiskt sett precis identiska, men tekniskt sett födda i ett annat land. Men har också gått på Brown, dadada, samma skolor och allt sänt där (Axel, San Francisco 2014).

Axel menade att den socioekonomiska segregationen i San Francisco gjorde sta-

den mindre dynamisk. Men rent fysiska mötesplatser saknades däremot inte. 2013 öppnade Spotify exempelvis sitt kontor i *The Warfield Theatre*, en klassisk byggnad från 1920-talet belägen i Tenderloin, ett av centrala San Franciscos mest utsatta områden, präglad av drogmissbruk och hemlöshet. Mikael, som jobbade där, tyckte att den påtagliga sociala misären utanför kontoret var svår att hantera. Han menade att samhällets oförmåga att hjälpa människor utgjorde en stor skillnad mot hur det såg ut i Sverige. Han, liksom flera informanter uttryckte en förvåning över att få så lite tillbaka för den skatt de betalade i USA och påpekade hur dåligt organiserat de ansåg att det amerikanska samhället var jämfört med Sverige.

I detta sammanhang uppvärderades alltså en föreställning om en mer kollektivistiskt präglad nation närmast som ett ideal. Förutom mindre sociala klyftor var föräldraledighet ett exempel som ofta lyftes som en lyckad svensk välfärdsförmån, flera av informanterna tog upp det som något som skulle kunna få dem att flytta hem igen. Exempelvis Spotify införde dock sedermera (2015) sex månaders betald föräldraledighet för anställda i hela världen, vilket betraktades som mycket generöst med amerikanska mått mätt. De platta hierarkierna i det svenska arbetslivet utpekades också som något som i hög grad skilde sig från det amerikanska arbetslivet och som flera av informanterna hävdade att de tagit med sig och låtit prägla sina egna bolag. Detta omtalades ofta i samband med kreativitet, vilket många menade främjades av självständighet på jobbet och att få pröva nya saker utan att bli mikrostyrd, som de upplevde att det ofta fungerade i amerikanska bolag. I detta sammanhang nämndes till och med "jante" vid några tillfällen som något

bra som utmärkte svenskt samhällsliv och företagande och fungerade närmast kvalitetssäkrande eftersom det garanterade att svenskar arbetade hårt, tog eget ansvar och inte överdrev eller skröt om sina framgångar.

AVSLUTANDE REFLEKTIONER

Hos informanterna i USA fanns en tendens att framför allt uppvärdera strukturererna i Sverige, snarare än att tala om individuella typiskt "svenska" drag som på olika vis bäddat för framgång, vilket var vanligare hos informanterna som fortfarande var baserade i Europa. Detta kan sägas ha att göra dels med de synliga sociala klyftor som upplevdes i USA som i hög grad kontrasterades mot Sverige, men berodde troligtvis också på att en nationell identifikation tonades ner, till förmån för en mer åtråvärd kosmopolitisk gemenskap som dessa informanter i större utsträckning önskade tillhöra, typiskt för den nya sorts globalt präglade samhörighet som Appadurai söker fånga med begreppet *ethnoscapes* (2010:33ff). Det är alltså tydligt att informanternas aktuella positioner på scenen påverkade vilken identifikation som ansågs som mest relevant och användbar och att detta också innebar konkret påverkan på deras självpresentationer. Eriksen gör en tredelad uppdelning av kulturella identiteter för att beskriva vilka möjligheter som finns för invandrare av första och andra generationen. Dessa tre alternativ är *ren identitet*, *bindestrecks-identitet* och *kreolsk identitet*. Den rena identiteten är det traditionella, puritanska valet, som ofta bygger på en kontrast mot eller konflikt med dem som inte delar denna gemenskap. Bindestrecks-identiteten innebär istället att man försök-

ker överbrygga två olika nationella identiteter, exempelvis genom att behålla sitt modersmål och sina barndomsminnen från sitt hemland, men samtidigt anpassa sig till det nya landet. Den kreolska identiteten är dock, till skillnad från de två tidigare en blandning som inte längre upprätthåller gränserna mellan olika identiteter. Den agerar mer situationsbestämt och definierar sig själv fortlöpande, vilket kräver en viss kreativitet (Eriksen 1999:18 ff). Informanterna kan främst sägas iscensätta en sådan kreolsk identitet, inte minst visade sig detta med tanke på att den svenska identiteten så tydligt var möjlig att tonas ned av de som flyttade från Europa.

Men även de San Francisco-baserade informanterna kunde, trots att de främst ville uppfattas som en del av en internationell elit, till viss del anamma den svenska identiteten när det var lägligt, exempelvis genom att lyfta fram ”jante” som något bra eller genom att hylla det svenska välfärdssamhället. Att på detta vis skifta mellan identiteter är relativt ofarligt i en kosmopolitisk kontext som denna, där de nationella bakgrunderna är så varierande att ingen grupp specifikt främmandegörs men där däremot såväl socio-ekonomisk bakgrund som yrkestillhörighet och intressen är gemensamma. Eftersom etnicitet är möjligt att betrakta som en maktstruktur, ofta präglad av etniska hierarkier och ojämnt fördelade möjligheter, är förmänen att kunna växla mellan självdefinitioner beroende av sammanhang att betrakta som tillhörande en privilegierad position som ger möjligheten att sätta etnicitet och nationalitet inom parentes. En kreolsk identitet är alltså tänkbar för den som av omgivningen inte blir betraktad som allt för annorlunda, för i så fall är risken stor att andras kategoriseringar istäl-

let blir det som definierar den egna identiteten (ibid). Identifikation är så också beroende av sociala strukturer och de individuella erfarenheter som dessa strukturer legat till grund för. Eriksen uttrycker det som att dessa erfarenheter utgör ”råmaterialet” för individens identitet (1996: 54). Den lätthet med vilken informanterna i en den här studien växlar mellan olika identifikationer och tillhörigheter är till stor del att betrakta som ett uttryck för ett innehav av privilegierade positioner, som flera av dem också sade sig vara mycket väl medvetna om att de besatt.

NOTER

- ¹ Erlandsson, A., 2015. ”Svenska startupbolag toppar Wall Street Journal-lista”, i *Svenska Dagbladet* 19 februari 2015.
- ² Alla informanter har givits fiktiva namn och vissa ovidkommande detaljer ändrats för att undvika identifiering. Detta har inte varit ett krav från informanterna, flera av dem hade inget emot att delta i studien under egna namn. Eftersom det ändå är svårt att förutse hur studien kan komma att användas av andra, efter publicering, anser jag trots allt att jag som forskare har ett etiskt ansvar att försöka undvika potentiella konsekvenser för informanterna (jfr Alver & Øyen 1998:112). Samtliga intervjuer har genomförts på svenska och har transkriberats av mig.
- ³ Som etnolog har jag i informanternas professionella sammanhang ett outsidersperspektiv. Detta är dock kombinerat med ett insidersperspektiv baserat på det faktum att jag är från samma generation som informanterna och i viss mån också från samma sociala bakgrund. Jag bor i Stockholm och jag har besökt de andra städerna i studien tidigare. Detta relativa insidersperspektiv i förhållande till de berörda sociala och geografiska sammanhangen har förmodligen hjälpt mig under fältarbetet, i synnerhet eftersom informanternas arbetsmiljö var helt nytt territorium för mig.
- ⁴ Obalansen mellan män och kvinnor i detta sammanhang är välkänd och ofta diskuterad, inte minst av informanterna själva. Även om detta urval på så vis kan tyckas vara representativt för fäl-

tet är det svårt att säga till vilken grad. Relevansen av ett intersektionellt perspektiv i migrationsstudier har ofta påpekats (se t.ex. Anthias 2012) och något som inte har kunnat ges utrymme i denna artikel men som vore intressant att undersöka vidare är hur informanternas självpresentationer och identifikationer också är beroende av kön.

REFERENSER

Opublicerade källor:

Intervjuer med 23 informanter utförda mellan 2013 och 2015, samt fältanteckningar, i författarens ägo.

Litteratur:

- Alver, B.G. & Øyen, Ø., 1998. *Etik och praktik i forskarens vardag*. Lund: Studentlitteratur.
- Anthias, F., 2012. "Transnational mobilities, migration research and intersectionality", i *Nordic Journal of Migration Research*, vol. 2, issue 2.
- Appadurai, A., 2010 (1996). *Modernity at Large: Cultural Dimensions of Globalization*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Eriksen, T.H., 1996. *Historia, myt och identitet*. Stockholm: Bonnier Alba.
- Eriksen, Thomas Hylland, 1999. "Hybrid kreativitet", i Eriksen, Thomas Hylland & Hemer, Oscar (red.), *Ambivalens og fundamentalisme: Seks essays om kulturens globalisering*. Oslo: Spartacus.
- Erlandsson, A., 2015. "Svenska startupbolag toppar Wall Street Journal-lista", i *Svenska Dagbladet* 19 februari 2015. <http://www.svd.se/svenska-startupbolag-toppa-wall-street-journal-lista>, åtkomst 24 oktober 2016.
- Jansson, J., 2015. "Emerging (internet) industry and agglomeration: Internet entrepreneurs coping with uncertainty", i *Entrepreneurship & Regional Development*, vol. 23, issue 7–8.
- Mizroch, A., 2015. "Europe's 2015 tech startup landscape: Technology M&A and stock flotations are expected to have a banner year", i *Wall Street Journal* 18 februari 2015, <http://www.wsj.com/articles/europes-2015-tech-startup-landscape-1424300739>, åtkomst 24 oktober 2016.
- Pripp, O., 2001. *Företagande i minoritet: Om etnici-*

tet, strategier och resurser bland assyrier och syriener i Södertälje. Tumba: Mångkulturellt centrum.

- Tolgensbakk, I., 2015. *Partysvensker; Go hard!: En narratologisk studie av unge svenske arbeidsmigranter nærvar i Oslo*. Oslo: Universitetet i Oslo, Institutt for kulturstudier og orientalske språk.
- Wiklund, L., 2013. *Kreativa liv: Konstnärligt arbete och kosmopolitisk vardag i Williamsburg, Brooklyn, New York*. Göteborg/Stockholm: Makadam.
- Wiklund, L., 2015. "Circus days: The 1990s as an iconic period of time for Swedish internet entrepreneurs", i *Akademisk Kvarter* 10.
- Wiklund, L., 2016. "Cosmopolitan imaginaries and local realities: The welfare state perceived as a restriction and an ideal for Swedish tech-entrepreneurs in Europe and the US", i *Ethnologia Scandinavica*, vol. 46, 2016.
- Woube, A., 2014. *Finding One's Place: An Ethnological Study of Belonging Among Swedish Migrants on the Costa del Sol in Spain*. Uppsala: Uppsala universitet.

SUMMARY

Swedish Geniuses or Merited Citizens of the World? National and Cosmopolitan Identification Among Internationally Established Swedish Internet Entrepreneurs
(*Svenska snillen eller meriterade världsmedborgare? Nationell och kosmopolitisk identifikation hos internationellt verksamma svenska internet-entreprenörer*)

The article is based on my postdoc project, financed by Åke Wiberg Foundation, that is studying national identification among a total of 23 Swedish internet and tech entrepreneurs based in Stockholm, Berlin, New York City and San Francisco. The purpose of this article is to explore how and when "Swedishness" is considered as something of value for the informants, possible to use as an asset, for example, when it comes to attracting foreign investors, and how and when it is rather toned down in favor of a more cosmopolitan and meritocratic identification. In recent years, Sweden has had significant success in the tech/internet sector. Especially informants based in Europe

highlighted the interest of Swedes on the tech scene as something important and used "Swedishness" in their self-presentations. The informants who were based in the US, and especially in San Francisco, showed a tendency instead to emphasize an identification with a global elite. On the other hand, they also showed a greater tendency to highlight qualities of the Swedish society at large, which those who were still based in Europe did not do to the same extent. Furthermore, the article discusses how the possibility to chose the most

useful identification or selfpresentation indicates a privilege that is not available for everyone.

Keywords: startups, internet entrepreneurs, Sweden, cosmopolitanism, national identification.

Lisa Wiklund is Phd in ethnology and researcher in ethnology at the Departement of Ethnology, History of Religions and Gender Studies at Stockholm University, and Centre for Consumer Science at University of Gothenburg, Sweden.

Familjetajming och parentetisk dislokalisering

KATARZYNA WOLANIK BOSTRÖM är fil.dr i etnologi och lektor vid institutionen för kultur- och medievetskap, Umeå universitet. Hennes forskningsintressen berör narrativitet, familjehistoria, yrkeskultur och internationell mobilitet bland högutbildade.

MAGNUS ÖHLANDER är professor i etnologi, institutionen för etnologi, religionshistoria och genusstudier vid Stockholms universitet, undervisar i etnologi, allmän kulturvetenskap och i mångfaldsfrågor. Hans forskning rör fälten äldreomsorg, hälso- och sjukvård, mångfald samt internationell mobilitet bland högutbildade.

Privatliv och familjesituation är viktiga faktorer för högutbildade professionellas rörlighet. Nödvändigheten av att i forskning om rumsligt mobila specialister beakta familjen som analytisk enhet har uppmärksamrats alltmer under de senaste åren.

Akademisk rörlighet i dagens samhälle finns bland både kvinnor och män, men krav och praktiker i olika länder kan skilja sig beroende på syn på familj och genus.¹ I den här artikeln fokuserar vi på just familjen som en central aspekt av högutbildades transnationella mobilitet. Texten är baserad på intervjuer med 43 svenska läkare och medicinska molekylärbiologer som har arbetat en tid utomlands. Studien är en del av forskningsprojektet "What is the use of internationalisation in the medical field"².

Artikeln fokuserar på två övergripande frågor. Vilken roll spelar familj i valet att vara mobil och i yrkesmässiga vistelser utomlands? Vad säger de mobilas erfarenheter om kulturella ideal och idéer om familjeliv, jämställdhet och föräldraskap? Inom migrationsforskning betecknar begreppet *displacement* – i vår översättning *dislokalisering* – processen då människor av tvång eller frivilligt hamnar i en ny rumslig, samhällelig och kulturell kontext (se t.ex. Bammer 2004). Under utlandsvistelsen är de som ingår i vårt material dislokaliserade, men till skillnad från många andra på ett *planerat* och förberett sätt och med jämförelsevis goda ekonomiska förutsättningar. Vistelsen är dessutom *temporär* då återvändande i regel ingår i planen. Vi har valt att benämna detta "parentetisk dislokalisering". Den berör inte enbart yrkeslivet utan är en förkroppsligad, kulturell och social erfarenhet för hela familjen, med påtagligt materiella aspekter (Coles & Fechter 2008; Kraler et. al. 2011). Således handlar det

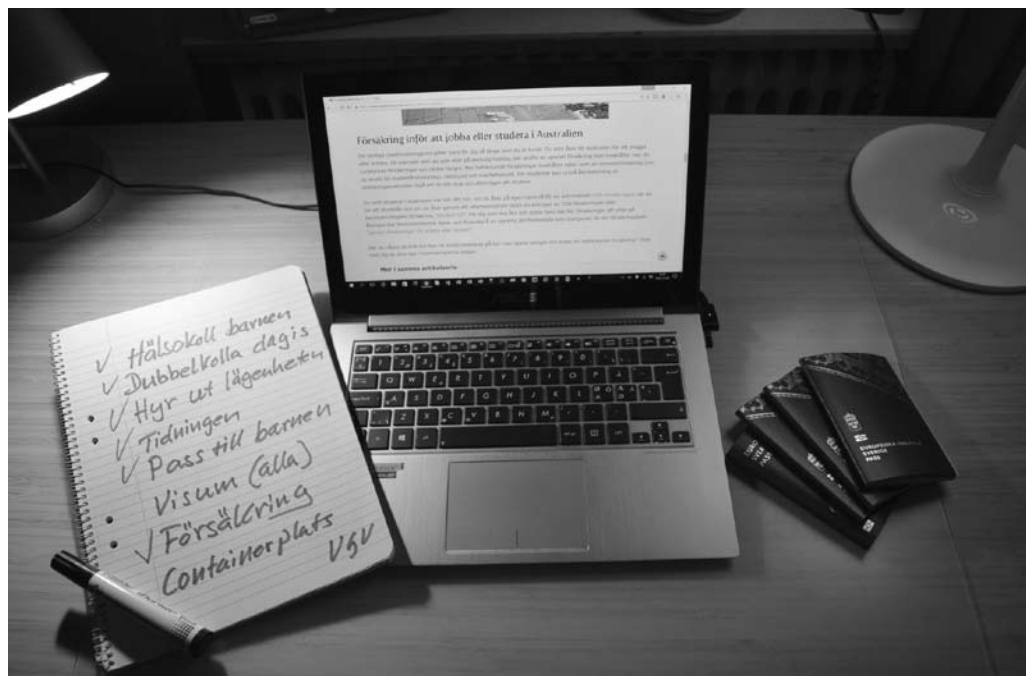
om en planerad temporär dislokalisering under vilken familjetillvaron ska både praktiskt och föreställningsmässigt iscensättas på en annan plats (jfr Doherty et al 2014:195).

FAMILJETAJMING

I läkarnas och molekylärbiologernas berättelser betonas vikten av att beakta ”rätt” tid för partner och familj när en utlandsvistelse planeras, oavsett om dessa ska följa med eller stanna i Sverige under tiden. De egna drömmarna om arbete i någon världsledande klinik, i ett intressant laboratorium eller med Läkare Utan Gränser vägs mot partners och barnens önskemål och behov, vilket ibland kan leda till tuffa förhandlingar. Det handlar med andra ord om hela familjens ”livsplanering” och anpassning till livscykel.

För läkare som arbetar för hjälporganisationer i katastrof- eller krigsområden kan ett uppdrag innebära både liv- och hälsofara och separation från familjen och släkten. Flera av de intervjuade nämnde familjesituationen som den främsta anledningen att deras kollegor *inte* åker, eller att de själva måste ta en paus eller bara välja korta uppdrag. De säger med självklarhet att de tar ett uppdrag när ”det är möjligt”, då det finns ”ett fönster” i livssituationen, till exempel ”mellan relationer”. Så säger Edgar om sitt första uppdrag för Läkare Utan Gränser:

Edgar: Så gjorde vi slut och då, jag hade ju alltid liksom haft den här drömmen att åka iväg så tänkte jag ”Men nu får jag passa på när jag är singel att liksom åka”. Så att, ja, jag tror det sociala, det är det absolut viktigaste. [...] Då var det som ett fönster där när det passade ganska bra, så då tyckte jag det ryckte i mig att jag ville ut och så kunde jag åka iväg.

Många arbetsuppgifter att pricka av innan avfärd är möjlig. Foto: Isa Öhlander.

Det är dock inte bara kärleksrelationen som kan sättas på spel; också ursprungsfamiljen och släkten kan försöka förhindra farliga uppdrag. Edgar minns med skratt att då han berättade för sin far att han skulle åka till ett fältsjukhus för att hjälpa ebola-patienter, blev pappans reaktion oväntat häftig:

Edgar: Det var honom jag ringde först faktiskt, för han är relativt stabil, den som är stabilast i familjen och då blev han liksom helt, han fick liksom *frossa* där och blev helt liksom panikslagen och blev *jättearg*, det var så att jag liksom tänkte, jaha, nu kommer han göra mig arvlös (*skrattar*) ja, men förstår du, han blev liksom helt..

Katarzyna: För att du utsätter dig för det här?

Edgar (nickar): Och grejen var att min bror ska gifta sig också, bara någon vecka innan jag skulle åka, och han sa liksom "Du förstör bröllopet, du förstör för din bror och du förstör för din mamma, din mamma kommer att bli helt knäckt av det här!" Han pratade ju ingenting om sig själv naturligtvis [...] Jag blev chockad själv faktiskt.

En annan viktig faktor är de egna barnen. De intervjuade läkarna säger att de åker helst innan de får barn eller då barnen blivit tillräckligt stora. Marie säger att hon blev väldigt engagerad i sitt arbete åt Läkare Utan Gränser, men i ett visst livs-skede fick hon bestämma sig: att fortsätta åka på uppdrag eller att skaffa familj och välja en "ganska utstakad" karriär i Sverige. Hon använder metaforer "vägval" och "sprängbräda" för att beteckna sitt dilemma. Hon valde att skaffa barn, och hennes man är "försiktig" av sig och inte alls intresserad av att följa med, vilket innebär att de humanitära uppdragen "får vänta ett tag". På liknande sätt resonerar Fabian:

Fabian: Det är ju svårt att förena för det är i regel ganska osäkra platser som man ska åka till

så det är ju svårt, jag skulle inte kunna åka någon längre period, inte så länge jag har barn i småbarnsåldern. Men jag tror att det skulle vara bra för ett barn att följa med om det var liksom *säkert*, så skulle det va en bra erfarenhet för barnet att få se en annan del av världen.

Normen om att vara en närvarande och engagerad förälder är mycket stark i berättelserna, likaså normen om att barnens säkerhet inte ska äventyras. Inte heller när barnen är i tonåren tycks det enkelt att resa ifrån dem någon längre period. Läkaren Anna brukar åka på tvåveckors arbetspass med Operation Smile och rådgör alltid med sin man om tiden är lämplig, men det är den sällan. "Då kan det väl muttras lite sådär", säger hon skrattande. "Men jag har förstått att det inte har varit lämpligt att åka så ofta, för det är också jobbigt för familjen, särskilt när [barnen] var mindre." Även idag vill tonåringarna ha henne hemma. "Så att jag känner inte att jag kan åka så mycket ännu för deras skull. Men att om några år så kommer det ju vara möjligt att åka mycket mer, och då kommer jag göra det, så jag får ha tålamod."

Också i intervjuerna med molekylärbioologer som arbetar i laboratorier samt läkare som åker till västerländska kliniker och forskningsinstitut framgår att det ur familjesynpunkt är lättare med korttidsvistelser utomlands, t.ex. konferenser eller tremånadersvistelser, eller att stanna hemma under småbarnstiden. Läkaren Johan brukade arbeta utomlands – i Norge, USA, Afrika och Storbritannien. I London arbetade han flera år vid en välkänd klinik och bodde i en av sjukhusets lägenheter; hans flickvän hade ett arbete som krävde en hel del resande över delar av världen. När de för något år sedan fick barn flyttade de tillbaka till Sverige. Johan har fått flera erbjudanden om arbete i

London, men har avböjt med hänvisning till att de nu har barn. Men bland de intervjuade, med undantag av de som åker till katastrofområden, finns också flera exempel på att man tar med sig familjen.

ATT ÅKA MED FAMILJEN

Om man avser att tillbringa en längre tid utomlands *tillsammans* med familjen finns det andra faktorer att ta hänsyn till. En längre vistelse kräver inte endast att man kan finna en bra klinik, ett högklassigt laboratorium eller goda samarbetspartners vid ett välrenommerat universitet – det kräver också att familjen i sin helhet kan göras mobil och utöver det en hel del praktiskt arbete. Att ge sig av rymmer en viss materiell tröghet; det behövs mycket förberedelser, logistik och praktisk kompetens. Materiella och praktiska aspekter omnämns ofta i intervjuerna. Det tar tid och energi att söka pengar, ordna visum och försäkringar, hyra ut bostad, hitta bostad, skolor och barnomsorg, orda telefon och internet etc.

Anders berättar att flytten till Nya Zeeland planerades i detalj och var "en väldigt omständlig process". Forskningskontakterna var knutna sedan länge. Anders sökte stipendier för att finansiera resa och vistelse. Familjen genomgick läkarundersökningar och ansökte om visum. Anders var också tvungen att försäkra att han skulle försörja sin hustru under perioden på Nya Zeeland. En institutionssekreterare på plats hjälpte dem med råd och tips på möjliga bostadsområden och skolor. De fick själva ordna bostad och lyckades få en i ett område där skolorna ansågs ha bra undervisning. I början hade barnen det tufft på en ny skola där alla talade engelska; det var svårt med både

språk och kompisar, men så småningom gick det bättre.

Återigen nämns vikten av tajming. I materialet passar specialisterna på att åka när partnern befinner sig "mellan arbeten" eller när partnern har en parallell yrkeskarriär och antingen kan studera eller forska utomlands. Också partnerns föräldraledighet anses vara ett ypperligt tillfälle. De intervjuade specialisternas partners har överlag själva hög utbildning, med eget yrkesliv och karriär; ett vanligt fenomen bland högutbildade par (jfr Green 1995; Sonnert & Holton 1996; Wagner 2006, se även Eisenhart & Holland 2001). Föräldraledighet blir då en strukturell faktor som gör det möjligt för både kvinnor och män att följa med partnern utan att ge avkall på den egna karriären.

En annan strukturell faktor är möjligheterna till barnomsorg på plats. Läkaren Sara erbjöds att åka på en post-doc via ett samarbete mellan hennes heminstitution och Harvard. "Det var väldigt bra tajming för mig." Hon menar att hon aldrig "varit sådär karriärmedveten, utan jag hade mer förväntningar att det skulle bli spännande och roligt". Dessutom passade erbjudandet väl med livsomständigheterna. Hon var nyskild, hade en liten dotter, hade flyttat, var nydisputerad och ville forska. När hon åkte hade dottern hunnit bli sex år gammal. Det "fanns en väldigt bra skola för min dotter att gå i". På Harvard fanns ett program för ensamstående mödrar och så småningom kunde hon finansiera en barnflicka, men den första tiden var det hennes mamma och ex-svärmor som åkte till USA och hjälpte till.

Ett tema i intervjuerna är att "rycka upp" barnen ur deras sociala sammanhang för att ta med dem på vad de vuxna anser vara ett "äventyr". I de fall man har barn

är den ideala tajmingen när barnen är små, helst innan de blir tonåringar. Inom laboratorie-forskargruppen är småbarnsåren en utmaning då den kan sammanfalla med tiden för post-doc-vistelser direkt efter disputationen.

Även om barnen inte är entusiastiska, motiveras utlandsvistelsen med att det är "bra" för dem att se världen och att lära sig lite om andra kulturer. Men även då kan deras motstånd och förtvivlan starkt beröra föräldrarna. Läkaren Anders och hans fru tänkte att deras vistelse på Nya Zeeland skulle bli "ett stort äventyr" för barnen, men reaktionen blev inte som de tänkt sig. Det äldsta barnet, då 10 år gammal, sprang till sitt rum och grät, varefter de två yngre på 8 och 4 år följde hans exempel. "Så var det. Så det var ingen hit direkt, de ville inte åka" säger Anders. Susanna och Peter, båda speciallistläkare, åkte för att arbeta i Indien och tog barnen med sig. "Sexåringen var väl inte så jätteglad men samtidigt så var de ju rätt små så att det gick ändå, de accepterade ju det liksom, helt klart", säger Susanna.

Dock är barnens ålder inte alltid avgörande för hur de reagerar. Annika var ensamstående med två tonårssöner när hon skulle åka på en ettårig forskningsvistelse till USA och sönerna "tyckte att det var jättekul att få åka". Efter en del krångel lyckades hon få in båda på samma skola och allt gick bra. Däremot avstod hon från att åka med Läkare Utan Gränser när barnen var yngre. "Och nu har jag inte små barn utan nu har jag liksom all frihet i världen att göra det här." Om barnen är för små eller stora nog att protestera, är det alltså underförstått ett giltigt argument som inte går att ifrågasätta utifrån (svenska) invanda normer.

På det nya stället måste det skapas nya rutiner och sociala band, samtidigt som

de intervjuade pratar om sin önskan att hålla kontakten med släkt och vänner i Sverige. Läkaren Christoffer, som anlände till Etiopien för ett halvårs arbete med Läkare Utan Gränser tyckte det var otroligt spännande, men fann samtidigt att han blev helt isolerad från sitt sociala sammanhang i Sverige och sin älskade flickvän:

Christoffer: Det jag inte visste innan var att det inte skulle finnas internet på plats. Det kanske kan låta som bagatellartat men jag hade en flickvän som jag hade övertalat att jag skulle åka, och sen när jag kom ner till Addis så sa jag att: "Nu försvinner jag till radioskugga, vi hörs om några månader" (*skrattar*).

Under Anders vistelse i Nya Zeeland blev två nära släktingar i Sverige svårt sjuka; det var långt och omständligt att resa och det var oerhört tungt för Anders och hans fru att inte kunna vara mer närvarande. Rummets friktion, det geografiska avståndets påverkan på människors aktivitet (Gren 2000:31) kan till viss del övervinas genom pengar, bra transporter och kommunikation via medier, men det är inte alltid givet.

JÄMSTÄLLDHET OCH FÖRÄLDRASKAP

Mobilitet *med* barnen betraktas som en fantastisk möjlighet till samvaro, gemenskap och lärande för hela familjen, men dess villkor tycks också kunna leda till förändrade genus- och föräldraroller, då jämlikhetsideal, inklusive dubbla yrkeskarriärer, och föreställningen om det respektfulla, lyhörda föräldraskapet utsätts för prövningar eller omvärderas.

För några av de intervjuade kunde det vara utmanande att försöka organisera sitt sociala liv med arbete, familj och um-

gänge. Ibland blev det "ett äventyr" för familjen, med något mindre fokus på arbete, som för molekylärbiologen Stina:

Stina: Det vart väldigt mycket fokus på familjen. Så det vart ju en sabbatical, det vart ju en break i livet kan man säga. [...] Det kunde kanske ha fokuserat till en viss del på jobb, men inte så mycket som jag tänker mig att en sabbatical ska vara egentligen då va. Nu vart det mycket det här att det vart en familjerej och vi lärde oss hur skolan funkar i USA, och barnen klarade av det och vi fick hjälpa dem med läxor och allt sånt där. Så det vart ju som ett äventyr då.

Men kraven på att vara tillgänglig för arbete kan också skärpas och då kan barnomsorgen, barnflicka/au pair eller någon (kvinnlig) släkting ta hand om barnen. Läkarparet Susanna och Peter fick hjälp av en ung svensk kvinna som åkte tillsammans med dem till Indien, då de arbetade för en hjälporganisation. Hon var väldigt omtyckt av barnen och föräldrarna litade fullt på att hon tog hand om dem på ett bra sätt.

Susanna: Det funkade jättebra, det var väldigt, väldigt bra, för alla, tror jag och jätteskönt för oss att kunna... Ja, dels finns det ju inte barnomsorg på samma sätt där, det fanns ju inget dagis direkt som man kunde gå på, utan de gick ju i skola som slutade vid två och vi jobbade ju ändå bägge två heltid, så att det var jätteskönt att veta att hon liksom hade hand om dem på eftermiddagen, det var inte den här stressen att man måste hem till, eller hämta på dagis och så där, utan de var ju med henne liksom. [...] Och det känner jag ju nu efteråt att "Gud så skönt det var att ha en au pair!".

Underförstått var arrangemanget ett undantag, som blev mycket uppskattat och framställs med viss nostalgi, i synnerhet som au pairen tyckte följa föräldrarnas normer för barnuppfostran och säkerhet. Hennes man Peter berättar att de under

den sista månaden istället fick en indisk barnflicka. Första kvällen då de kom hem från jobbet fick de veta att barnen skjutsades från skolan på en pojkväns motorcykel; fyra personer utan hjälmar, mitt i den häftiga stadstrafiken där t.o.m. en elefant plötsligt kunde vandra ut på gatan. Barnen var lycksaliga. "Det är en annan standard", konstaterar Peter med road förskräckelse.

Personer som arbetat i USA berättar om förväntningar att vara mycket på jobbet och organisera familjelivet med "nannies", dyr, privat barnomsorg eller kyrklig verksamhet. Jenny berättar att den privatomsorg de valt, där "jättemånga professors- och läkarbarn gick" visserligen kostade väldigt mycket, men barnen brukade stanna där från åtta till sex och bli väl omhändertagna, med olika aktiviteter och roliga projekt.

Jenny: Man kunde ha långa dagar då utan att känna sig ful. För när man kom till Sverige då så var det som att här tycker jag att mammorna hämtar så fort de kan. Då kan ju alla jobba sjutiofem procent och gå hem, så då vart ändå mina barn sist då. Så var det ju inte där. Har du valt det så har du valt det liksom.

I intervjuerna framställs en samhällelig skillnad mellan Sverige och en del andra länder: den självklara barnomsorgen och synen på ett föräldraskap med delat ansvar för barnen. Ett tydligt underförstått ideal för ett gott föräldraskap är även att barnen har ett visst inflytande i familjen. Bland annat invigs de i planerna på att åka iväg och deras åsikter efterfrågas – fast även om deras samtycke är viktigt, så saknar de utslagsröst. Det centrala tycks då vara att få dem att känna sig tillfreds med de planer som redan är gjorda.

Molekylärbiologen Christina menar att det finns en skillnad i hur man tar hänsyn

till barn och familj i USA kontra Sverige. I USA med dess rörliga arbetsmarknad för akademiker är mobilitet mellan lärosäten mellan tiden från doktorand till senior forskare mer regel än undantag. Att barnen har medtyckanderätt eller förväntas vara med i en dialog kring flytt var för henne förvånande när familjen flyttade tillbaka till Sverige:

Christina: När vi flyttade hem från USA då det sa vi bara och det var inte så mycket mer med det. Men nu ser jag, det är mycket mer att de har en åsikt då, och de vill vara med och bestämma, eller de förväntar sig att de kan tycka nånting så. Så då har vi diskuterat det här väldigt mycket, för och nackdelar och liksom varför då. I slutänden så tror jag att de förstår ju hur vi tänker också. Och sen kan de ju tycka att vi ska vara bryddare i stället och behöver aldrig flytta då...

För Christinas kollegor i USA var hänsyn till vad barnen tycker om föräldrarnas flytt mellan arbetsplatser en "icke-fråga"; de tyckte att barnen inte hade med det att göra eller att: "det blir väl bra". Medan i Sverige "kan man prata hur länge som helst" om hur barnen mår och om de är ledsna för flytten, säger Christina. Förväntningar om hänsyn ökar med barnens ålder: "Men det är ju först nu då, det senaste året, som vi *verkligt* måste ha dem med på noterna. Det inser jag nu, allt vi gör framöver måste man förhandla."

När livet på den nya, temporära platsen ska iscensättas är det viktigt att barnen får bra barnomsorg eller god utbildning i bra skolor. Det sociala livet för barnen är också viktigt. Barnens trivsel behöver inte dock alltid vara i fokus, eftersom vistelsen är tidsbegränsad och motivationen är att de kommer att lära sig mycket. Susanna berättar om tiden i Indien: "Det som var tuffast var ju för barnen ändå, de fick inte kompisar alls på samma sätt där som de

hade här". Det var också svårare för att uttrycka sig i skolan och i lekarna på engelska. Men barnen tog tröst i att de skulle åka hem om några månader och föräldrarna "räknade ner" dagarna för dem från dag ett.

Susanna: Hade vi vetat från början att vi skulle vara där i två-tre år, då hade vi nog gått in för det på ett annat sätt också. Vi hade sett till att de träffade mer andra barn, vi hade liksom tagit tag i det mer, nu hade vi en svensk tjej, en barnflicka, med oss. [...] Det var liksom inte något permanent, vi visste att vi inte skulle vara kvar, hade vi vetat att vi skulle vara länge då hade vi kanske skaffat en engelskspråkig barnflicka istället så att de hade lärt sig engelska bättre, till exempel.

I intervjuerna återkommer tanken att familjen ska utgöra en välfungerande social enhet. I flera intervjuutdrag talas om just detta och hur en fördel med utlandsvistelsen varit att familjen svetsats samman. Här återfinns således idealet att en familj utgörs av två vuxna och barn som fungerar som en hyggligt demokratisk och social enhet för främjande av allas trygghet och välmående. Utan att veta hur utbredd detta ideal är i det svenska samhället i stort vågar vi påstå att det i alla fall är ett omhuldat och i exempelvis massmedier återkommande "svenskt" kulturellt ideal.

Idealet om den demokratiska familjen, allas välmående och jämställda parrelationer både synliggörs och utmanas vid utlandsvistelser. Övan nämndes att ett gott socialt liv för barnen ibland är svårt att realisera, vilket tillfälligt kan tolereras. I den parentetiska dislokaliseringen kan även ingå ett temporärt upphävande eller bordläggande av jämlikhetsidealen, det vill säga att de vuxna i en familj ska fördela hemarbetet och i övrigt ha samma villkor och möjligheter. Att dessa ideal kan bli "put on hold" hänger ihop med en

Att vistas en längre tid utomlands och ta med familjen kräver tajming och möter en viss materiell tröghet.

Foto: Isa Öhlander.

överenskommelse om att det inte kommer att vara för alltid. Anders berättar att hans fru på det stora hela trivdes bra med vistelsen utomlands, även om hon hade svårt att finna sig tillrätta i rollen att vara en "housewife", hemma på heltid.

Anders: Hon sa först 'Jag gör ingenting!', 'Nej men du är housewife du tar hand om allt!'. Det är ett mer accepterat koncept där. På så vis var det bra.

Kombinationen av att vara yrkesarbetande kvinna och skaffa familj kunde enligt en del av de intervjuade vara utmanande i den nya arbetsmiljön.

Jenny: I princip så var det så att när jag sa att jag var gravid och nu ska jag få mitt andra barn så sa ju alla grattis men sa åh hur vågar du liksom. Ingen annan hade två barn. [...] Så det var ju ett dilemma. För trycket var ju att: Köp dig barnvakt och gå och jobba liksom. Och då ville jag inte det, men ändå så ville jag ju jobba då. För jag ville ju vara bra där med. Och då blir det att man tar med sig, så jag vet jag hade ju med mig bebisen eller båda barnen har ju varit med på jobbet och krålat omkring på nåt möte, men det är inte heller alltid okej.

Att ha en jämställd relation med parallella karriärer är en del av idealbilden som tillskrivs det svenska (medelklass)samhället, även om statistiken säger att kvinnor fort-

sätter att ta större och mer traditionell del av ansvaret för familjen (t.ex. Melin 2003, Evertsson 2004). Svenska föräldrar fost-ras i jämställdhet bl.a. genom den statliga politiken och den offentliga debatten där båda föräldrarnas yrkesliv/karriärer och strävan efter att ta lika stort ansvar för barnen är kulturella axiom (jfr Evertsson 2004, Lundström & Twine 2011; Lundström 2014; Kaufman et al. 2016) I intervjuerna tas i viss mån också barnen in i den egalitära och respektfulla partnerrelationen. När denna "självklarhet" utmanas i ett kulturellt sammanhang där andra ideal har större dominans, dessutom kanske i kombination med en mer ekonomiskt utsatt situation som inte tillåter privat barnomsorg, kan det resultera i förhandlingar och en omprövning av det svenska genusmanuset (jfr Lundström & Twine 2011). Man kommer överens om mer traditionella genusroller under vistelsen eller att barntillsynsproblemet löses med en (kvinnlig) au pair eller en tillrest (kvinnlig) släkting.

Några av de intervjuade har haft barnflickor/au pairs; i andra fall har partners fått "ställa upp" och sköta hushåll och familj. Att främja sin kvinnliga partners karriär förekommer som något självklart positivt i vårt material; mer återkommande är dock att det är kvinnan som "ställer upp" och tar hand om familjen. Att det sätts parentes runt ett invariant jämställdhetsideal kan kräva en del praktiska och känslomässiga förhandlingar (jfr Coles & Fechter 2008; Walsh 2008). Just att det är en parentes är förmodligen en förklaring till att jämlikhetsideal och det respektfulla föräldraskapet på undantag tolereras; dessutom är hemmafrurollen mer kulturellt gångbar i länderna där intervjupersonerna vistats. Sammanlagt tycks det dock finnas viss *kulturell friktion*

(jfr Wolanik Boström & Öhlander 2015a, 2015b) i dislokaliseringens iscensättande av den ideala familjen.

PARENTETISK DISLOKATION, TAJMING OCH KULTURELL FRIKTION

De professionella inom det medicinska fältet som under en längre period arbetar utomland och som har partner och/eller barn måste på ena eller andra sättet foga samman vistelsen i ett annat land med familjens behov och önskemål. Med andra ord kräver transnationell yrkesmobilitet familjetajming och familjeanpassning. I den mån hela familjen följer med på utlandsvistelsen måste detta samordnas med partners och barnens livscykel och önskemål. Tydligt i vårt material är att det även finns en materiell tröghet i att göra familjen mobil och i att iscensätta vardagslivet på en ny plats. Det intressanta är också hur de underförstådda, "svenska" kulturella ideal om det goda familjelivet, jämställdhet, parallella karriärer och det respektfulla föräldraskapet synliggörs och utmanas när familjen blir föremål för dislokalisering, samt hur dessa föreställningar förhandlas och (temporärt) förändras i en annan kulturell kontext. Å ena sidan kan familjen bli mer sammansvetsad i den parentetiska dislokaliseringen, å andra sidan finns kulturell friktion i att sätta idéer om jämställdhet inom familjen och det respektfulla föräldraskapet på undantag, även om det är mer kulturellt gångbart i den nya samhällskontexten.

NOTER

¹ Se t.ex. Ackers & Gill 2008; Coles & Fechter 2008; Fechter & Walsh 2012; Kraler et al. 2011;

- Doherty *et al.* 2015; Wagner 2006; Melin 2003; Lundström 2014; Pettersson 2011, 2015.
- ² Projektet, finansierat av MMA Wallenberg Stiftelse, heter "What is the use of internationalisation for transfer of knowledge and professional status? A case of highly skilled returners in the medical field". Vi vill tacka vår projektkollega Helena Pettersson för hennes insats i artikelns tillkomst och för att vi fick använda citat från hennes intervjuer med molekylärbiologer.
- REFERENSER**
- Ackers, Louise & Gill, Bryony, 2008. *Moving People and Knowledge: Scientific Mobility in an Enlarging European Union*. Cheltenham and Northampton MA: Edward Elgar.
- Bammer, Angelika (ed.), 2004. *Displacements: Cultural Identities in Question*. Bloomington and Indianapolis: Indiana University Press.
- Coles, Anne & Fechter, Anne-Meike, 2008. *Gender and Family Among Transnational Professionals*. London, New York: Routledge.
- Doherty, Catherine; Shield, Paul; Patton, Wendy & Doherty, Catherine Ann, 2015. *Family Mobility: Reconciling Career Opportunities and Educational Strategy*. Abingdon, Oxon : Routledge.
- Evertsson, Marie, 2004. *Facets of Gender: Analyses of the Family and the Labour Market*. Stockholm: Stockholms universitet, Institutet för social forskning (SOFI).
- Fechter, Anne-Meike & Walsh, Katie (eds.), 2012. *The New Expatriates: Postcolonial Approaches to Mobile Professionals*. New York: Routledge.
- Kaufman, Gayle; Bernhard, Eva & Goldscheider, Frances, 2016. "Enduring egalitarianism? Family transitions and attitudes toward gender equality on Sweden", i *Journal of Family Issues* 1–21.
- Kraler, Albert; Kofman, Eleonore; Kohli, Martin & Schmoll, Camille (eds.), 2011. *Gender, Generations and the Family in International Migration*. Amsterdam: Amsterdam University Press.
- Kärner, Karin & Merkel, Ina, 2013. "Imagined families in mobile worlds: An introduction", i *Ethnologia Europea* 42:2.
- Lundström, Catrine & Twine, France W., 2011. "White migrations: Swedish women, gender vulnerabilities and racial privileges", i *European Journal of Women's Studies* 18 (1):67–86.
- Lundström, Catrin, 2014. *White Migrations: Gender, Whiteness and Privilege in Transnational Migration*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Melin, Göran, 2003. *Effekter av postdoktorala utlandsvistelser* (Effects of Foreign Post Doctoral Visits). Stockholm: SISTER.
- Pettersson, Helena, 2011. "Gender and transnational plant scientist: Negotiating academic mobility, career commitments and private life", i *Gender* 1, 3, 2011, s. 99–116.
- Pettersson, Helena, 2015. "Research cooperation, learning processes and trust among plant scientists: Fictive kinship, academic mobility, and scientists' careers", i Opitz, Donald L.; Bergwik, Staffan & Van Tiggelen, Brigitte (eds.), *Domesticity in the Making of Modern Science*. London: Palgrave Macmillan.
- Povrzanović Frykman, Maja, 2015. "Att höra hemma både här och där: Transnationella familjer och materiella praktiker", i *Laboratorium för folk och kultur: en kulturvetenskaplig tidskrift*, 2015(1).
- Wagner, Izabella, 2006. "Career coupling: Career making in the elite world of musicians and scientists", i *Qualitative Sociology Review*, 2 (3): 26–35.
- Wolanik Boström, Katarzyna & Öhlander, Magnus, 2015a. "Mobile physicians making sense of culture(s): On mobile everyday ethnography", *Ethnologia Europea* 45:1, 2015.
- Wolanik Boström, Katarzyna & Öhlander, Magnus, 2015b. "Re-negotiating symbolic capital, status and knowledge: Polish physicians in Sweden", i Cervinkova, M.; Buchowski & Uherek, Z. (eds.), *Rethinking Ethnography in Central Europe*. London, New York: Palgrave Macmillan, s. 41–57.

SUMMARY

Family Timing and Parentetical Displacement (Familjetajming och parentetisk dislokalisering)

The article, based on 43 narrative interviews with Swedish physicians and molecular biologists, discusses how a "family timing" and family adjustment may be crucial factors in highly skilled international mobility. In the narratives, the family often creates a kind of inertia and complication for a prolonged period of working abroad. The inter-

viewees' dreams of career development, learning new theories and methods or "making a difference" in the world must be negotiated with a partner pursuing his/her own career, as well as the rest of the family. There are also a lot of logistics and practicalities to take care of. But international mobility is also regarded as an amazing opportunity for the whole family to be together, to learn about new cultural and social contexts – even if it also influences gender roles and the ideals of dual careers, equal relationship and a respectful parenthood, vital parts of the image of Swedish middle class.

Keywords: highly skilled mobility, parenthetical displacement, family timing, gender equality, parenthood.

Katarzyna Wolanik Boström, PhD in Ethnology, Assistant Professor in Ethnology at the Department of Culture and Media Studies/Ethnology, Umeå University, Umeå, Sweden.

Magnus Öhlander is Professor in Ethnology at the Department of Ethnology, History of Religions and Gender Studies, Stockholm University, Stockholm, Sweden.

Mobila professionella subjekt eller immobila migranter?

Postsovjetiska högutbildade yrkespersoner i Argentina

JENNY INGRIDSSON
är doktorand i etnologi vid institutionen för historia och samtidsstudier, Södertörns högskola, Huddinge. Hennes forskningsintressen är migration och vithet, samt intersektionella och territoriella maktstrukturer. Hennes avhandling handlar om post-sovjetiska migranternas berättelser om Sovjetunionens kollaps och deras väg in i det krisdrabbade argentinska samhället i början av 2000-talet.

Foto: Carolina Johansson Oviado.

År 1992 föreslog den dåvarande argentinske presidenten att Argentina, i behov av högutbildade, skulle inrätta ett särskilt avtal för migranter från Östeuropa. Mellan åren 1994 och 2001 reste ungefär 10 000 personer till Argentina med detta avtal. År 2012 till 2015 gjorde jag deltagande observationer och intervjuer i Buenos Aires med några av dessa migranter. Vid ett, eller upprepade tillfällen, intervjuades fjorton personer ur olika åldersgrupper och samhällsklasser. Intervjuerna var semistrukturerade och inriktade på vad Sovjetunionens upplösning och migrationen till Argentina inneburit för deras liv.

I denna artikel analyseras dessa högutbildade migranternas berättelser med fokus på vad dislokatoriska händelser betytt för deras subjektpositioner, tänkta levnadspanor och förväntad mobilitet. Med Ernesto Laclaus begrepp ”dislokation” avses abrupta avbrott i människors diskursiva livsvärldar (Laclau 1990, se även Howarth 2000:176). Genom att stora samhällsomvandlingar intervjupersonerna genomlevt analyseras som dislokatoriska händelser kan dessa händelser, de personliga erfarenheterna av dem, sätt att hantera dem och händelsernas konsekvenser för de intervjuade analyseras inom ett diskursteoretiskt ramverk.

Inom ett diskursteoretiskt ramverk förstås alla objekt och handlingar som diskursivt konstituerade delar av ett system av skillnad (Laclau & Mouffe 1990). Diskurser kan ses som meningsformationer som möjliggör vissa tankar och praktiker samt utesluter andra. Vad som förstås som möjligt, omöjligt, sannolikt eller önskvärt skapas i diskurser och förbundet med makt (Laclau &

Mouffe 1990). Det betyder att världen och vår tolkning av den ses som skapad och villkorad av diskurser, både vad det gäller språk och materialitet. Till exempel skapar diskurser om arbete både fysiska platser, praktiker samt subjektspositioner. Inom olika diskursiva system, som t.ex. det sovjetiska eller det nyliberala, kan dessa fysiska platser dock komma att struktureras på olika sätt och praktiker samt subjektspositioners innebörd kan tänkas variera. Att vara läkare får en symbolisk, kulturell eller social mening i en särskild historisk diskurs, men kan tillskrivas andra betydelse i en annan. I en ständigt föränderlig värld skapar dislokationer möjlighet för sociala agenter att agera och identifiera sig på nya sätt (Lacau 1990:39).

Inom den diskursteoretiska ramen kan artikelns syfte preciseras som en analys av vilka subjektspositioner som är möjliga i relation till de olika dislokationer de intervjuade genomlevt. Jag kommer att undersöka hur deltagare skapar olika subjektspositioner samt hur de använder ordet ”*profesional*” (yrkesperson) som en flytande signifikant som skapar mening om rums- och social mobilitet. En flytande signifikant är ett element i en diskurs som kan fyllas med olika innebörd beroende av maktförhållanden mellan olika diskurser. I det följande kommer jag att argumentera för att globala och lokala maktförhållanden påverkar de intervjuades självförståelse och möjliga subjektspositioner.

DISLOKATORISKA HÄNDELSER

I och med Sovjetunionens kollaps kom regionen att präglas av ekonomisk och social kris. Tidigare strukturer monterades has-

tigt ner och samhällena genomgick en så kallad chockterapi av privatiseringar (Burawoy & Verdery 1999). Alla intervju-personer talar om hur dessa strukturella förändringar innebar att de såg sig tvungna att ge sig av. Men Sovjetunionens kollaps innebar inte bara arbetslöshet och sociala problem, utan de talar även om händelsen som en ny horisont av möjligheter. Alina som föddes i Ukraina 1961 och har dubbla examina inom humanistiska ämnen beskriver det så här:

Jag var redo för att förändra mitt liv och med min lilla son i handen, åtta år var han, så reste vi tillsammans [...] Det skedde så snabbt. Jag sålde allt och jag kastade mig ut, jag menar utan rädsla. Det var en möjlighet att ha ett gott liv.

Alinas verklighet präglades av arbetslöshet, framväxande brottslighet, social oro samt omöjlighet att tillgodose barnen med en god utbildning. Migrationsavtalet med Argentina innebar en chans till både rums- och social mobilitet. Men väl i Argentina var det inte riktigt som Alina eller de andra intervjuade hade förväntat sig.

Under det förra sekelskiftet var Argentina ett rikt land med växande industrier och med en av de tio högsta per capita inkomster i världen (Fitzgerald & Cock-Martín 2014:302). Landet lockade europeiska emigranter och under början av 1900-talet hade en tredjedel av den argentinska befolkningen fötts i Europa. De framväxande generationer av argentinare såg möjligheter till social mobilitet (Fitzgerald & Cock-Martín 2014:300). Hundra år senare mötte dock dessa nya europeiska migranter ett land som efter ett decennium av ekonomiskt uppsving var på väg in i en av dess största ekonomiska och sociala kriser någonsin.

För att råda bot på den hyperinflation

Den breda paradgatan Avenida 9 de Julio i centrala Buenos Aires, Argentina. Foto: José Curto.

som präglat ekonomin sedan diktatur-tiden knöts peson till USA:s dollarkurs under 1990-talet (Faulk 2013:48). Samtidigt implementerades strukturanpassningsprogram och privatiseringar som kom att förändra samhället i grunden (Lewis 2009:61). Många deltagare i studien beskrev hur de på agenturer, konsultat, eller från släktingar fått höra om höga löner och levnadsstandard i Argentina. Men 2001 imploderade bubblan och Argentina kastades in i en av de mest spektakulära ekonomiska krascher i modern historia. Även om ekonomin med tiden kom att stabilisera sig hade avregleringar av arbetsmarknader skapat en grogrund för informellt arbete. De intervjuade beskriver hur de hade blivit lovade hjälp att finna bostäder, få tillgång till språkkurser och hjälp att komma in på arbetsmarknaden, men när de väl anlände fanns ingen

sådan hjälp att tillgå och den argentinska krisen kom att påverka deras vardagsliv och möjligheter på drastiska sätt.

ATT FÖRLORA EN LEVNADSBANA

Vid ankomsten till Argentina såg sig alla tvingade in i okvalificerade arbeten. Många beskriver byråkratiska labyrinter där de på grund av inhemska och mellanstatliga regler och avtal hindrades från att omvandla sina examina. Läkaren Myroslav, född 1957, mindes hur han och hans fru som även hon är läkare, levde de första åren i det krisdrabbade Argentina:

Vi kunde inte prata, vi kunde... ingenting... och vi hade ingenstans att bo och allt var nytt. Jag hade arbetat sju ton år som specialist... som läkare och jag kom hit och kunde inte hitta jobb [...] Vi fick börja om från början med allt

[...] Jag började som arbetare i en fabrik. Jag fick resa i två timmar till en textilfabrik i provinsen [...] Min fru började som hembiträde i en ukrainsk familj som hade kommit hit för femtio år sedan [...] *Jenny*: Hur kändes det? *Myroslav*: Dåligt! Dåligt för att... dåligt på grund av att jag ju redan hade arbetat som specialist i sjutton år och gått sju år på universitetet [...] Och sedan var det som om det inte existerade.

Svårigheter att omvandla utländska akademiska meriter är förstas en smärtsam upplevelse som är vanligt förekommande i migrationsprocesser (Gans 2009; Farahani 2013; Wolanik Boström & Öhlander 2015). Specifikt för detta fall är avsaknaden av någon form av stödprogram trots att de kommit med ett särskilt avtal. Istället hamnade de mitt i en dislokatorisk samhällsprocess.

Evhen föddes 1961 och arbetade som tandläkare och kirurg. Liksom för Myroslav blev det en omöjlighet för honom att omvandla sin examen samtidigt som hans familj ständigt hotades av att hamna på gatan:

De pratade om tandläkarskolor i provinsen, men i slutändan så hade jag ju inte ens något stipendium, ingenting, alltså ingen hjälp alls för jag är ju inte argentinsk medborgare, jag är inget av inget och i slutändan så skulle de ge mig 280 timmars praktik, men för min egen räkning. Det skulle kosta pengar! Var skulle jag få de pengarna ifrån?

Migranter som föddes på 1950- och 1960-talen tillhörde det som har kallats Sovjetunionens ”mass-intelligentsia”¹ (Shlapentokh 1999:1171). De var lärare, läkare, ingenjörer eller kulturarbetare vars professionsutövning i hög grad påverkades av Sovjetunionens upplösning. För många var den stora förändringen inledningsvis ett tillfälle av frigörelse och möjlighet, men samtidigt som materiella villkor änd-

rades påverkades också subjektspositioner. Antropologen Jennifer Patico skriver om lärare i 1990-talets Ryssland:

The world of these 'old' professional classes [...] was one in which the very logics according to which people once had set goals, evaluated prestige, and received their material rewards had been largely upended, resulting in no small measure of practical and symbolic disorientation. (Patico 2008:4).

De dislokatoriska händelserna efter Sovjetunionens fall ändrade ändrade således inte bara administrativa och ekonomiska strukturer utan även tänkta levnadsbanor, sociala erkännanden och professionella subjektiviteter för många, oavsett om de stannade kvar eller migrerade. När jag träffade Myroslav var både han och hustrun, även hon läkare, anställda inom vårdsektorn men utan att vara praktiserande läkare. Myroslav berättade om hur det kom sig att de reste till just Argentina:

De hade lovat språkstudier och tillgång till arbetsmarknaden men programmet avslutades aldrig [...] Vi frågade oss varför men sedan upptäckte vi vad som hade hänt. När Sovjetunionen föll 1991 var de (västerländska regeringar) rädda för att illegala invandrare skulle komma så de gjorde ett program med FN där de letade efter länder som kunde ta emot migranter lagligt [...] Ni kan inte tänka er hur det var när folk, vuxna män grät för att, de hade kommit och funnit så mycket problem här och de hade inte jobb och de hade inte pengar för att återvända för det var så långt bort [...] Vi, alla vi, familjer, som reste oss ur det, vi reste oss på egen hand, arbetade oss upp från noll. Till exempel min familj, jag lämnade all min erfarenhet som läkare, all min stolthet, alla mina saker, allt mitt... mitt jag. På det sättet började jag som arbetare igen... Och många familjer gick förstas igenom det. Som gamla tiders invandrare...

Myroslavs berättelse visar hur lokal politik och internationella migrationsbestäm-

melser griper in i människors liv och självförståelse. I hans berättelse skapas tre möjliga subjekspositioner: Specialisten vars rumsliga mobilitet möjliggjorts på grund av migrationsavtalet med Argentina, den hotfulla ”illegale invandraren” vars rumsliga mobilitet till Europa omöjliggjorts, samt överlevaren som reser sig ur fattigdomen men vars socialt nedåtgående mobilitet tvingar in denne på en ny levnadsbana.

SKAVANDE POSITIONER

När högutbildade intervjupersoner talar om sin erfarenhet uttrycker de ilska och uppgivenhet, men även förvåning. Denna förvåning är noterbar i många av deras ut-sagor och jag föreslår att den – bland mycket annat – kan hänföras till att många befinner sig mellan två motsatta subjekspositioner – det önskade mobila professionella subjektet och den oönskade (socialt) immobila migranten. Migrationsfrågor är, som Catrin Lundström har formulerat det alltid ”intimately connected to the politics of mobility, its restrictions and possibilities” (Lundström 2014:2). Denna mobilitet handlar här både om rumsliga hinder för mobilitet i form av att många hindrades resa till ett land de själva hade önskat, men det handlar även, som syns i citatet ovan, om social mobilitet.

I Myroslav och hans likars erfarenhet finns det både kontinuiteter och avbrott i tillhörigheten till en socialt respekterad klass då de i Argentina mött positiv särbehandling av på grund av sin utbildning och europeiska ursprung – samtidigt som de levtt eller fortfarande lever i knappa omständigheter och möter regelmässiga och ekonomiska hinder för att fullfölja sina tänkta levnadsbanor och påbörjade

karriärer. Kirurgen Evhen reste till Argentina tillsammans med sin fru Valentyna som tidigare arbetade som revisor. Tillsammans berättade de om sina erfarenheter:

Valentyna: Ingenting har hänt med resolutionen (för omvandling av examen) på över två år så vi... det är som ett hjul som bara snurrar runt [...] Jag arbetar men jag vet inte hur länge jag kan... Jag har börjat tänka på min pension och det är skrämmande. Jag får välja en bro att bo under för min lilla pension kommer det inte gå att betala hyra med [...] Jag vet inte vad vi ska göra, kanske lever jag inte så länge som till pensionen, det är mitt enda hopp (skrattar ironiskt) [...] Det är vårt liv [...] När jag började arbeta sände de mig en gång till att städa på en advokatbyrå. Där upptäckte de att jag talade engelska. ”Oj en städare som pratar engelska, wow det är bra” (skrattar bistert) Evhen: Till saken hör att vi var välutbildade i Sovjetunionen [...] Jag är en högt rankad yrkesman (profesional) [...] När jag skulle göra praktik i La Plata så hade jag med mig all min utrustning. Jag öppnade min portfölj och alla kom för att se vad jag hade, ’vad är det här?’ (härmar ironiskt). Min låda var fylld med tyska, franska, ryska instrument, även sovjetiska [...] ’Nämen titta på den här och vad är det där’ eller ’vad är den här till för?’ [...] Jag tittade på dem och sade ’Nä, vem har egentligen kommit hit för att undervisa vem?’

I Evhens frustration finns ett visst förhållningssätt till Argentina och landets plats i en geografisk makthierarki mellan länder i nord och syd. Den subjekspositionen som han skapar, när han återberättar denna händelse, är den lärde europeiske specialistens. Även Valentyna framhäver en kompetens utöver den yrkesposition hon blivit tilldelad.

DET PROFESSIONELLA SUBJEKTET

Referenser till subjekspositionen professionell yrkesperson (*”profesional”*) har re-

En bokhylla där ryska matrojskadocker står bredvid Gauchito Gil, en boskapsarbetare från 1800-talet som beförfklarats av argentinsk folketro. Foto: José Curto.

dan dykt upp i flera citat ovan och illustrativt för detta är även hur Ivan, född 1991 och son till Evhen och Valentyna, beskriver sina föräldrars generation i Argentina:

Kan du tänka dig hur många professionella, duktiga professionella, för visst hade kommunistregimen sina brister, men bland de bra sakerna är att de visste hur de skulle skapa professionella yrkespersoner av god kvalitet och sanningen är att den argentinska regeringen inte förstod hur de skulle använda dem till sin fördel.

Beteckningen "profesional" kan förstås som en flytande signifikant som kan fyllas med olika innehåll och användas för att framföra krav eller uttrycka hur de intervjuade menar att deras aktuella liv inte är

den levnadsbana som var avsedd för dem. Ivan, Evhen och Valentyna använde till exempel ordet "profesional" som en kontrast till den situation som de befann sig i under tiden för intervjuerna eller för att uttrycka orätten att deras kunskap försumrades.

Valentyna: Nå... vi räddade oss själva, vår hälsa, det går inte att veta vad som kunde ha hänt i Ukraina [...] Vi klarar oss med de pengar jag tjänar, nå, vi har en billig hyra här [...] De som hade en egen lägenhet hade åtminstone en tillgång så att de kunde avancera, de kunde åtminstone studera, men vi hade inte det. Jag jobbade... Nej, det fanns ingen annan möjlighet... Vi gav Evhen möjlighet att bli färdig med (det argentinska) gymnasiebetyget för du måste ha det för att kunna tillgodoräkna dig din examen här [...] *Evhen*: Alla kurser var i komplett form, varför då? Som om jag inte visste någonting

alls, helt aningslös, som någon ungdom som kommit utan någon form av kunskap alls. *Valentyna*: Det värsta är att det är brist på läkare i Argentina, det finns inga tandläkare i provinserna! Var så snäll! Vi skulle älska att åka dit och arbeta. Vi behöver inte så mycket, bara en plats att bo på, bröd och arbete, inget mer. Använd oss!

Den flytande signifikanten "profesional" får särskilt bärkraft när studiens deltagare försöker begripliggöra varför så få i deras situation har lyckats återupprätta länken mellan det utbildningskapital som de förkroppsligar och den förväntade "mobila" samhällspositionen. Som Michael Urban visat med exempel från den ryska politikerklassen kan ordet "*profesional*" skapa gruppidentifikationer och distinktioner varifrån särskilda som tillskrivs särskilda anspråk på kunskap och etik kan göras. Det professionella politikersubjektet representerar därmed en grupp vars kulturella kapital kan bytas mot till exempel politisk trovärdighet:

Because cultural capital is embodied – it cannot be disassociated from its bearer as could, say, economical capital – professionals in politics claim the right to power and influence not because of popular endorsement but simply because of who they are (Urban 2007:333).

Poängen med denna jämförelse är att visa hur signifikanten "*profesional*" artikulerar en särskild subjektposition samt de förväntade utkomsterna av den positionen. Det må hända att Evhen och Valentyna lever utan den materiella trygghet som deras yrkeskompetenser tidigare garanterade dem, men de positionerar sig ändå som "*profesionales*". Den ilska och frustration som de gav uttryck för är således relaterad till hur de investeringar, i form av utbildning och yrkespraktik som de förkroppsligar, inte medför den mobilitet de anser att positionen som "*profesional*" bor-

de medföra, eftersom den inte erkänns av myndigheter någonstans. "*Jag är ingenting av ingenting*" som Evhen sade om sina tröstlösa besök på olika departement och ambassader. Han förkroppsligar en yrkespraktik vars bana innefattade specifika moraliska och sociala ekonomier, men samtidigt lever han under knappa omständigheter och förvägras socialt erkännande.

Liksom Evhen, Myroslav och andra av deras likar, tycks de många motstridiga känslor som den nuvarande situationen gav upphov till stamma ur dislokationen av den levnadsbana de föreställt sig. Detta brott i förväntade yrkes- och levnadsbanor och de marginella villkor som de högtbildade levde i under tiden för intervjun kanaliserades genom den flytande signifikanten "*profesional*". Därigenom kunde en subjektposition från vilken det gick att framföra krav på något annat skapas. Detta är något som även kan observeras i offentlig diskurs om de postsocialistiska migranterna. I argentinska journalisters berättelser om deras situation i post-krisens Argentina refererades ofta till deras blå ögon och blonda hår, samtidigt som de beskrivs som "*profesionales*" som olyckligt felplacerats i kategorin migranter. De jämfördes med latinamerikanska migranter från fattiga grannländer och då de senare ofta omtalades som problem beskrevs de förra som professionella subjekt vars värde den argentinska staten försummat att ta vara på. Genom att artikulera denna position kunde journalister som beskrev deras situation, liksom de intervjuade själva gjorde, rikta kritik mot den argentinska statens tillkortakommanden samt formulera krav på social rättvisa. Detta implicerade dock en normaliserad kolonial förståelse av vilka kroppar som hör var, då den latinamerikanska migranten

skapades som en "defining other" till den felpplacerade europeiska vita yrkespersonen (Se Lundström 2014:87).

AVSLUTNINGSVIS: RUMSLIG MOBILITET OCH SOCIAL RÖRLIGHET

I denna artikel har jag analyserat vilka subjektspositioner som är möjliga för de intervjuade efter de dislokatoriska händelser de genomlevt. Känslan av att höra till något annat, att ha blivit felpplacerad tycktes skava i många av de högutbildade som intervjuats som ständigt förhandlade om subjektspositioner där de begripliggjordes av sig själva eller andra som högutbildade européer sedda som en resurs för landet samtidigt som de nekades tillträde till tänkta yrkesbanor eller de platser de ursprungligen velat resa till. I denna process uppstår möjliga subjektspositioner, som "migrant" eller "mobil professionell" som delvis utesluter varandra. I denna förhandling mellan önskad och oönskad subjektspositioner finns en intressant dimension av rumslig mobilitet kontra social immobilitet.

Jag föreslår att positioneringen som ett professionellt subjekt uttrycker krav på en social rörlighet som yrkespersonen med specialistkompetens kan göra anspråk på. Därmed gör de också motstånd mot att flyttas ner på den hierarki som sorterar de personer som är rumsligt rörliga på den globala arenan. Som Thomas Faist har indikerat belönar samtida internationella migrationsregimer specifika typer av humankapital, samtidigt som de som antas prestera mindre exkluderas. Inom ramen för den diskurs om mobilitet och migrationsregler och avtal ses till exempel internationella studenter, framgångsrika entreprenörer eller vetenskapsmän och

kvinnor som mobila subjekt medan "labor migrants; persons engaging in circular, seasonal mobility patterns, asylum seekers" konstrueras som migranter (Faist 2015). Bridget Anderson har också visat hur migrationsregler kan underlätta rika människors mobilitet, men begränsa fattigas (2013).

De intervjuade hade förväntat sig en annan levnadsbana. Den första dislokationen frigjorde dem från tidigare system och de såg framför sig det mobila subjektets karriärbana snarare än den uppåt socialt immobilisera och rumsligt begränsade migrantens. Den argentinska krisen omöjliggjorde dock detta. I de rörelserna genom såväl sociala som geografiska rum som de två dislokationerna frigör uppstår ett spel mellan positionering och dislokation. Detta spel aktualiserar frågor om hur migrationsmönster liksom föreställningar om migranter hänger samman med globala maktförhållanden och den ojämlikhet som finns mellan det som brukar kallas det globala Syd och det globala Nord (Castles 2005:210f). Deltagarna i denna studie har blivit hängande i en mitt emellan-position som vita högutbildade migranter i ett Argentina som erkänt dem i vissa sociala och lagliga aspekter men inte i andra. Genom att artikulera en professionell subjektivitet skriver de in sig i Faists mobila kategori – till de som vanligen beskrivs som "expats" snarare än migranter och vars positioner tycks berättiga att färdas över fysiska och sociala gränser.

NOT

¹ Intelligentsia är förstås en term som kan tolkas olika, här använder jag den i ordets vidaste betydelse, dvs. en grupp urbant bosatta människor med relativt hög utbildning (Se Ries 1997:5 eller Wolanik Boström 2005:13).

Ryskortodox kyrka i Buenos Aires. Foto: José Curto.

REFERENSER

Anderson, Bridget L., 2013. *Us and them?: The dangerous politics of immigration control*. Oxford: Oxford University Press.
Burawoy, Michael & Verdery, Katherine (eds.),

1999. *Uncertain transition: Ethnographies of change in the postsocialist world*. Lanham, Md: Rowman & Littlefield.
Castles, Stephen, 2005. "Why migration policies fail", i *Ethnic and Racial Studies*, 27:2, 205–227.
Faist, Thomas, 2015. "From transnationalism to

- the global social question.” Key note speech at Conference TRANSMIG, Malmö 2015.
- Farahani, Fataneh, 2013. “Racializing masculinities in different diasporic spaces: Iranian born men’s navigations of race, masculinities and the politics of difference”, i Hearn, Jeff; Blagojević, Marina & Harrison, Katherine (eds.), *Rethinking Transnational Men: Beyond, Between and within Nations*, s. 147–162. New York: Routledge.
- FitzGerald, David & Cook-Martín, David, 2014. *Culling the Masses: The Democratic Origins of Racist Immigration Policy in the Americas*. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press.
- Gans, Herbert, 2009. “First generation decline: Downward mobility among refugees and immigrants”, i *Ethnic and Racial Studies*, vol. 32, nr 9, November 2009, s. 1658–1670.
- Howarth, David, R., 2007. *Diskurs*. Malmö: Liber.
- Howarth, David, R., 2000. “The difficult emergence of a democratic imaginary: Black consciousness and non-racial democracy in South Africa”, i Howarth, David R.; Norval, Aletta J. & Stavrakakis, Yannis (eds.), *Discourse Theory and Political Analysis: Identities, Hegemonies and Social Change*. Manchester: Manchester University Press.
- Laclau, Ernesto & Mouffe, Chantal, 1990. *New Reflections on the Revolution of Our Time*. London: Verso.
- Lundström, Catrin, 2014. *White Migrations: Gender, Whiteness and Privilege in Transnational Migration*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Moya, Jose C., 1998. *Cousins and Strangers: Spanish Immigrants in Buenos Aires, 1850–1930*. Berkeley: University of California Press.
- Patico, Jennifer, 2008. *Consumption and Social Change in a Post-Soviet Middle Class*. Woodrow Wilson Center Press, Washington, D.C. & Stanford University Press, California.
- Ries, Nancy, 1997. *Russian Talk: Culture and Conversation During Perestroika*. Ithaca, N.Y.: Cornell University Press.
- Shlapentokh, Vladimir, 1999. “Social inequality in post-communist Russia: The attitudes of the political elite and the masses (1991–1998)”, i *Europe-Asia Studies*, vol. 51, nr 7, 1999, s. 1167–1181.
- Urban, Michael, 2007. “The politics of professionalism in Russia”, i *Post-Soviet affairs*, 23:4, s. 329–352.
- Wolanik Boström, Katarzyna, 2005. *Berättade liv, berättat Polen: En etnologisk studie av hur högutbildade polacker gestaltat identitet och samhälle*. Diss. Umeå: Umeå universitet.
- Wolanik, Boström, Katarzyna, & Öhlander, Magnus, 2015. “Re-negotiating symbolic capital, status and knowledge: Polish physicians in Sweden”, i Cervinkova, H.; Buchowski, M. & Uherek, Z. (eds.), *Rethinking Ethnography in Central Europe*. London, New York: Palgrave Macmillan.

SUMMARY

Mobile Professional Subjects or Immobile Migrants? Post-Soviet Highly-skilled Professionals in Argentina (Mobila Professionella subjekt eller immobile migranter? Postsovjetiska högutbildade yrkespersoner i Argentina)

This paper draws upon empirical material from my dissertation on Post-Soviet migration to Argentina to discuss how the implosion of the Soviet Union and the Argentine crisis of 2001 impacted upon everyday life for physicians trained in the USSR living in contemporary Argentina. For many, the demise of the USSR was a moment of liberation and future possibilities, however, the implosion of the system altered professional subjectivities and trajectories. What decides whether a movement across a national border is deemed migration or seen as part of a global career?

Keywords: mobility among highly skilled, parenthetical dislocation, family timing, gender equity, parenthood.

Jenny Ingridsdotter is PhD Student in ethnology at the Department of Ethnology, School of Historical and Contemporary Studies, Södertörn University, Huddinge, Sweden.

Vad pekar de på?

Om en fotografisk gest och Nguyen Trinh This Landscape Series # 1

ANNA RÅDSTRÖM är fil.dr i konstvetenskap och arbetar som universitetslektor vid institutionen för kultur- och medievetenskaper, Umeå universitet. Hon disputerade 2005 med avhandlingen Lee Miller: Fotografier från 1930-talet. Hennes nuvarande forskning är inriktad mot samtida fotografi och film i relation till minne och arkiv, och till känslor såsom intimitet, ambivalens och trauma. En betydande del av forskningsarbetet äger rum i Vietnam.

Resan börjar, vidsträckta, ödsliga landskap får en att undra över vad som söks. Ett mystiskt föremål? En brottsplats? Någoting fasansfullt? Scenerna blir mer och mer specifika, men de leder inte till någon konkret lösning – bara ett sår istället för en metafor.

Nguyen Trinh Thi¹

denna artikel handlar om pekandet som fotografisk gest. Den utgår från ett personligt minne, men framför allt fokuserar den på den vietnamesiska konstnären och experimentella filmskaparen Nguyen Trinh This *Landscape Series # 1* från 2013. Serien består av remedieringar och mångfacetterade montage av pressfotografier från olika delar av Vietnam. Motiven visar landskap och pekande människor. I artikeln intresserar jag mig för vad den pekande gesten kan vara, betyda och göra när den via mitt minne ställs i relation till landskapsserien. Jag undersöker om frågan ”vad pekar de på?” är möjlig att besvara. Snart kommer jag börja diskutera Nguyens arbete och återknyta till citatet ovan. Men innan jag gör detta, låt mig konstruera en ingång genom att framställa mitt minne tillsammans med en fototeoretisk reflektion. I konstruktionen ingår både ett faktiskt och metaforiskt pekfinger.

Våren 2012 befann jag mig i Vietnam på forskningsvistelse och en dag följde jag med en guidad turisttur som gick från den gamla kejsarstaden Hue till landets demilitariserade zon (DMZ). Medan vi åkte genom ett tidvis lummigt och djupgrönt landskap sade guiden vid upprepade tillfällen: ”Ni kan inte föreställa er.” Vad vi, bussens internationella passagerarskara, inte kunde före-

ställa oss var det som utspelade sig under amerikanska kriget (i västvärlden vanligtvis känt som Vietnamkriget). Vi, turisterna, kunde till exempel inte tänka oss ett landskap som avlövats och förgiftats med bekämpningsmedlet Agent Orange. Guiden verkade emellertid samtidigt vilja bistå våra bristande föreställningsförmågor. Hon höll upp och pekade på två inplastade fotografier som sedan skickades runt i bussen. Fotografierna var uppenbarligen tänkta som visualiseringshjälp och bevis, men några närmare förklaringar gavs inte. Var de tagits, vem som tagit dem och varifrån de hämtats fick vi inte veta. Den ena bilden visade en militärhelikopter som på låg höjd hovrade över ett kargt och ödsligt landskap. Den andra var en flygbild av skogsklädda berg. På det högsta bergets topp syntes taket av en byggnad. Jag såg tydligt, men förstod jag? Guiden pekade på två fotografier som i sin tur pekade på något som jag kanske skulle kunna, eller inte kunna, föreställa mig. Jag tittade ut genom bussfönstret och såg träd med täta bladverk. Av det fort-

farande verksamma giftet syntes inte ett spår. Osäker på vad guidens bilder bevistade och hur de skulle kunna hjälpa mig att förstå, fotograferade jag dem när de nådde mitt säte.

Att det amerikanska kriget (1957–1975) fortfarande dominerar omvärldens syn på Vietnam har kommenterats av många.² Det beskrivs idag som det första ”televiserade kriget”.³ Dess historier har berättats, analyserats och debatterats med hjälp av såväl fakta som fiktion, och guideade turer till DMZ är numera en vinstgivande del av Vietnams snabbt expanderande turistindustri. Guiden, tänker jag mig, har upprepat sin pekande gest bussfärd efter bussfärd, hon har fortsatt att skicka runt fotografierna och andra passagerare har kanske också fotograferat dem. Enligt Susan Sontag tillägnar sig den som fotograferar det som fotograferas och detta leder till en relation som ger en upplevelse av kunskap. Fotografier, menar hon också, erbjuder en imaginär tillgång till ett överkligt förflutet och hjälper människor att ta kontroll över platser där de känner

På väg mot DMZ våren 2012. Foto: Anna Rådström.

sig osäkra. Fotografien har därför utvecklats sida vid sida med turismen.⁴ Jag satt i en turistbuss och jag fotograferade, men känslan av att ha kunskap och kontroll uteblev.⁵

I *Det ljusa rummet* liknar Roland Barthes det (analog) fotografiet vid ett lätt och genomskinligt skal som fyllts av en tillfällighet. Vad denna tillfällighet är för något lämnas åt betraktaren att definiera eftersom ett fotografi, enligt Barthes, inte kan säga något mer än: "det där, det är det, det är något!"⁶ Kanske har han rätt, kanske är detta det ända fotografiet är kapabelt att formulera. Men om allting slutade med dessa ord skulle han inte ha skrivit sin bok. Och jag, i min tur, skulle inte fortsätta att grubbla över pekandet som fotografisk gest. När fotografiet uppmärksammar mig på "det där" pekar det. Pekandet är ett av fotografiets attribut. Barthes skriver:

Att visa sina foton för någon leder alltid till att denne tar fram sina: "Titta, det här är min bror, där, det där är mitt barn" och så vidare. Fotografiet är inget annat än en växelsång av "se", "titta där", "det här"; med sitt finger pekar det ut någon eller något mittemot, och det kan aldrig komma ifrån detta rent utpekande språk.⁷

Utifrån mina snävt utvalda hänvisningar till Barthes kan det att framstå som om fotografiet präglas av en brist, men så är inte fallet. Fotografiet må vara fånge i ett utpekande språk, men samtidigt gör det en gest och pekandet leder vidare om det tillåts att göra det.⁸

När Barthes började skriva ner sina tankar om fotografiet drevs han av ett "ontologiskt begär", han sökte villkorslöst kunskap om vad fotografiet "var i sig".⁹ Hans sökande har fascinerat mig alltsedan jag för första gången läste boken i svensk översättning i mitten av 1980-talet. Men

när jag skriver denna artikel är det inte för att rekapitulera mina läsningar eller för att i allmänhet hänge mig åt mitt eget ontologiska begär vad gäller fotografiets (analog eller digitala) essens. Vad som intresserar mig är pekandet, det vill säga gesten som indikerar att det där "det är något!" När jag skriver om gesten utgår jag från tanken att gesten inte bara utförs av fotografiet, andra deltar också i det fotografiska gestikulerandet.

Roland Barthes skriver metaforiskt om fotografiets finger, och jag tänker på turistguidens faktiska finger. Jag minns hur hon pekade på fotografierna som jag fotograferade. Jag bidrog sålunda på sätt och vis, och med viss fördröjning, till den av Barthes beskrivna växelsången av "se", "titta där", "det här". Guiden dokumenterade jag emellertid inte. Det ryckte förvisso i mitt pekfinger ("avtryckarfingret") men jag motstod fotograferingsimpulsen. Jag var alltför blyg. På kvällen gjorde jag anteckningar och lagrade minnet i mitt medvetande. Där stannade det tills jag ett knappt år senare satt framför datorn i Sverige och såg Nguyen Trinh This *Landscape Series # 1* i form av en fem minuter lång digital "videodiabildsvisning" på hennes hemsida.¹⁰ Jag greps av en svindlande känsla av att se fotografier som jag redan sett, eller som Mieke Bal uttrycker det: "bilder som redan alltid fanns där".¹¹ Känslan grep mig fastän jag aldrig tidigare stött på de vietnamesiska pressbilder som konstnären hämtat från internet och nu använde sig av.

Nguyen Trinh Thi, som har studerat journalistik, fotografi och etnografisk film i USA, undersöker ofta historisk och samtida vietnamesisk kultur. Hon är intresserad av kulturellt minne och är varse att det, såsom Bal påpekar, varken är en rest, ett dokument eller en relik från det

Nguyen Trinh Thi, Landscape Series # 1, 2013. Publicerad med tillstånd av konstnären.

förflutna. Kulturellt minne flyter inte omkring i nuet avskuret från det förgångna, utan länkar på gott och ont "det förflutna till nuet och framtiden".¹² I en del av sina verk närmar sig Nguyen det amerikanska kriget som slutade när hon var två år gammal. Men i *Landscape Series # 1* gör hon det inte, i alla fall inte direkt och uppenbart. Likafullt ägnar jag tid åt minnet från bussen på väg mot DMZ. Varför gör jag det? Svaren på frågan är spontana men också efterkonstruktioner: Jag gör det därför att guidens pekande finger i mitt medvetande transformerats till ett imaginärt fotografi, ett fotografi som gjorde att jag under ett kort ögonblick felaktigt trodde mig känna igen pressfotografier jag aldrig sett. Jag gör det därför att guiden genom att peka mot de inplastade fotografierna (bevisen) också

pekade mot ett landskap i vilket andras minnen och historier bäddats in. När hon pekade mot dem pekade hon mot någonting som var närvarande men gömt. Hon pekade mot ett sår; mot ett landskap som förgiftats och i sin tur förgiftat. *Landscape Series # 1* illustrerar inte minnet från bussfärden, men den talar med det.

Nguyens Trinh Thi skriver att hon är intresserad av idén om landskapet som ett tyst vittne till historien, och att det var när hon sökte efter sådana fotografier på internet som hon fann bilderna av anonyma människor som pekande porträtterats ute i landskap (men ibland också inomhus).¹³ Idén om landskapet som vittne kan relateras till W. T. J. Mitchells tankar om en kritiskt reflekterande process som omvandlar substantivet "landskap" till ett verb.¹⁴ Landskapet gör något. I anslutning

till *Landscape Series # 1* tänks det bevittna människor som utför en vittnande, pekande fotografisk gest. Konstnären, i sin tur, bevittnar bevittandet via pressfotografier.¹⁵ Hon ser människorna och menar att deras pekande indikerar en tidigare händelse eller att någonting försvunnit, tappats bort. Men vad människorna tänkte och kände vid fotograferingstillfället förblir okänt. Känt blir bara deras repetitiva likhet; deras pekande på "bevis". Och det som utpekats, tillägger hon, är aldrig något bra.¹⁶ Gesterna är förbryllande och ambivalenta. Personerna på bilderna använder bestämt sina pekfingrar för att visa på något viktigt. Det framstår som kommunikativt men avslöjar inte mycket. Var finns bevisen som omtalas av konstnären? Det tycks som om dessa alltid kommer att förbli någon annanstans. Vad är det som inte syns i det som ses?¹⁷ Men, att peka är ändå att rikta någons uppmärksamhet mot något även om det, såsom här, resulterar i att uppmärksamheten i mycket hög grad riktas mot de som ses peka. Fotografierna som visar de pekande personerna säger: "det där, det är det, det är något!"

Nguyen Trinh Thi hämtar drygt fyrahundra pressfotografier från internet och väljer ut cirka sjuttio stycken till sitt digitala "videodiabildspel".¹⁸ Bilderna sätts i rörelse och pekandet leds vidare. Konstnären skriver:

Dessa anonyma vittnen, porträtterade i tvingande likformighet av otaliga vietnamesiska pressfotografer, tycks tillsammans markera en väg framåt bort från det förflutna, en fiktiv resa.¹⁹

Till skillnad från den busstur jag tog till DMZ, rör det sig alltså här om en upp-diktad resa. Den iscensätts via illusionen av en diabildvisning. I själva verket har de digitala pressfotona överförts till en vi-

deo som bearbetats med ett redigeringsprogram. Ordet "video" kommer från latinets *videre* som betyder "att se". Det sägs att ordet ger "en visuell form som också är en handling, ett verb och ett tillkännagivande: Jag ser."²⁰ Inte heller här är min intention att diskutera ett mediums ontologi, men jag är intresserad av kopplingen till seendets göranden, dess möjligheter och tillkortakommanden. Jag ser tydligt, men förstår jag? Det imaginära diabildspelet låter sig relateras till diskussioner om teknologihistoria och arkiv. Det väcker tankar om 1600-talets "laterna magica" och västerländska vetenskaps- och kulturinstitutioners insamlande av diabilder under senare århundranden. Det framkallar minnen från klassrumsundervisning och privata bildvisningssamkväm.²¹ Konstnären vet vad hon gör när hon aktiverar associationer till en bestämd analog teknologi, men ingen förklarande lärarröst hörs.

Den fiktiva resan börjar i ett öppet landskap där en person på motorcykel ensam, och i riktning mot kameran, susar fram längs en dammig landsbygdsväg. Det dröjer ytterligare tre scener innan den första pekande personen uppenbarar sig, men därefter följer det ena pekandet efter det andra. Det pekas mot landskap, mot kullar, träd, odlingar och vattendrag; det pekas mot hus och en vägg med kulhål; det pekas mot en väg, en motordel, en haka och ett huvud. Ibland tycks pekandet snarare röra sig förbi än emot, och ibland syns mer eller mindre bara ett finger. Ett av de fingrar som ses har bandagerats och ett annat har sytts med stygn. Det klickande diaprojektorsljud som hörs mellan varje scenbyte anger en jämn rytm. Klick, klick, klick. I stadig takt leds betraktaren genom en berättelse som blir alltmer oroväckande. I den näst sista sce-

Nguyen Trinh Thi, Landscape Series # 1, 2013. Vykort. Publicerad med tillstånd av konstnären.

nen pekar en man direkt mot kameran som vore fingret ett vapen. Kameran, som också den har liknats vid ett vapen, utmanas.²² I varje scen, förutom den sista, finns en eller flera människor närvarande. Slutscenen är en folktom landskapsbild som visar en explosion på avstånd. Vad handlar detta om?

Inför resan sammanställer konstnären ett synopsis, som i denna artikel är det inledande citatet. Hon ger en kort sammanfattning av ett manus. Det är en resa där någonting söks. Men vad? Konstnären ger några frågande förslag: "Ett mystiskt föremål? En brottsplats? Någonting fasansfullt?" Trots att scenerna sägs bli alltmer

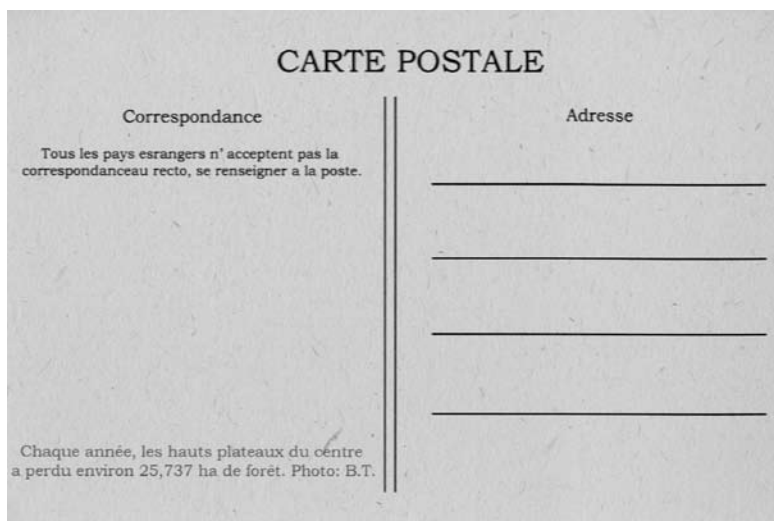
specifika resulterar det inte i några svar. Ingen konkret lösning nås och hennes synopsis avslutas med orden: "bara ett sår istället för en metafor." Varför dessa slutord? I en del av pressbilderna finns synbara sår av olika slag: en vägg med kulhål, skadade fingrar och en explosion som sprider kaskader av jord. Men finns där också själsliga sår? Sår som inte syns men likafullt finns? Det grekiska ordet för sår är trauma, och slutorden tycks kunna relateras till en traumadiskurs inom vilken visuella metaforer används samtidigt som det hävdas att psykiskt trauma befinner sig bortom såväl visuellt som verbalt språk och därför inte går att representera.²³ Jag

hör turistguidens ord på bussen på väg mot DMZ: "Ni kan inte föreställa er."

Det förblir okänt vad människorna på pressfotona tänker och känner. Nguyen Trinh Thi lämnar frågan om trauma öppen, hon säger aldrig att hon representerar men hon föreställer sig och gör ett montage av bilder hämtade från ett arkiv som kallas internet.²⁴ Att föreställa sig kan ge en ingång till kunskap och montaget är att betrakta som en kunskapsmetod.²⁵ Montagearbete är ett sätt att "demontera: granska, undersöka, analysera."²⁶ När Nguyen sammanställer sitt digitala montage synliggör hon en gest som upprepas om och om igen. Det rör sig inte om ett identiskt återupprepande. Inget pekande är det andra likt. Det finns skillnader. Men det finns också repetition. "Re-" betonas.²⁷ Men samtidigt som konstnären synliggör den repetitiva gesten främmandegör hon den. Detta får mig att associera till James Cliffords idéer om "etnografisk surrealism", en hybridverksamhet som praktiserades av surrealisterna och deras dissidenter i Paris under perioden mellan

de två världskrigen. Den etnografiska surrealismen, vars rön ofta presenterades i tidskrifter i form av bilder som satts samman i "oavslutade collage", försökte inte göra det okända känt. Istället främmandegjordes det kända som ett led i en kulturkritik.²⁸

Nguyen Trinh Thi menar att hon i sin konst "svarar på det politiska", men att det politiska inte är anledningen till att hon gör konst. Det går att ta till sig hennes arbete utan kunskap om alla kontexter som omger den.²⁹ Att *Landscape Series # 1* kan diskuteras utifrån (västerländsk) fototeori har framgått i denna artikel, men att kunskap om andra kontexter är viktig är dock svårt att bortse från. Nguyen är varken surrealist eller antropologisk/etnologisk fältarbetare men hon är en konstnär för vilken frågan om självständigt tänkande i Vietnam är fundamental. Den utgör grunden för hennes arbete. Med "självständigt" menar hon att konstnären/filmskaparen fullt ut kan uttrycka sina egna perspektiv och sin egen estetik utan att påverkas av pengar eller politik.³⁰ När hon

Nguyen Trinh Thi, *Landscape Series # 1*, 2013. Vykort baksida. Publicerad med tillstånd av konstnären.

sammanställer *Landscape Series # 1* tänker hon på detta vis. Hon monterar och demonterar.

Jag liknar inte "videodiabildsvisningen" vid ett oavslutat collage för den fiktiva resan när ett markerat slut. Men jag tänker att hennes montage inte skyndar att stänga, att det leder tänkandet vidare.³¹ Tänkandet, som jag kallar kritiskt, leder inte till tvärsäkra slutledningar men ger förslag om varför människorna på pressfotona pekar. Enligt konstnären pekar de

därför att pressfotograferna, som vill producera bevis utifrån en säker och förutbestämd formel, har bett dem göra det. Men hon noterar också ett större socialpolitiskt sammanhang: Många människor i Vietnam "saknar röst" och därför pekar de istället i tysthet. Likt landskapen de bebor är de tysta vittnen.³² I den tjugofem minuter långa videon *Chronicle of a Tape Recorded Over* (2010) åker hon och konstnären Le Huy Hoang motorcykel längs Ho Chi Minhleden. De träffar människor

Nguyen Trinh Thi, Landscape Series # 1. Fotoalbum, inramade fotografier och vykort. Fukuoka Triennialen, Japan 2014. Publicerad med tillstånd av konstnären.

Nguyen Trinh Thi, Landscape Series # 1, Muong kulturmuseum, Hoa Binh, Vietnam 2013. Publicerad med tillstånd av konstnären.

som berättar om sina minnen från amerikanska kriget. I *Landscape Series # 1* samtalas det inte, men det pekats om och om igen. Människorna ser, hör och vet. De säger inget och pekandet understryker tystnaden.

Våren 2013 kunde *Landscape Series # 1* endast ses på konstnärens hemsida.³³ Allt eftersom har den emellertid (utan att titeln förändrats) presenterats på olika sätt. Pressfotografierna har inte stannat på en plats, de har använts och återanvänts. Det

digitala arkivmaterialet framstår som "flytande".³⁴ Konstnären fortsätter att arbeta med montage som inte skyndar att stänga, och med anledning av fotografiernas rörlighet blir även tanken om ett oavslutat collage aktuell. Till exempel: "Videodiabildspelet" har visats som installation på gallerier och museer i Sydostasien och Europa. Den loopade videon har därefter transformerats till en "gammaldags" analog diabildsvisning (100 diabilder och karusellmagasin); tjugofyra bilder har

tryckts som sepiafärgade vykort med korta franska bildbeskrivningar på baksidan; tvåhundra färgfotografier har klistrats in i fotoalbum och en del har ramats in och hängts upp på en gallerivägg i Fukuoka, Japan. Färgfotografier har också plastats in och fästs på träd utanför Museet för Muongkultur i Hoa Binh provinsen i norra Vietnam.

Flera betydelselager har därmed uppstått kring fotografierna av pekande människor. Till exempel: Det analoga diabildsspelet, som också det skildrar en imaginär resa, kan i högre grad än den digitala relateras till de ovan nämnda tankarna om historisk teknologi, taxonomiska diabildsarkiv och undervisnings-situationer där ett repetitivt klickande ackompanjeras av surrande projektorljud. Albumet kan även det associeras till arkiv och diskuteras i anslutning till antropologers fotosamlingar eller turisternas inklistrade reseminnen. Och när fotografierna hängs i träden utanför Muongmuseet väcks tankar om landskapets betydelse för en av Vietnams femtiofyra minoritetsbefolkningar som arbetar för att bevara sin kultur.³⁵

De sepiafärgade vykorterna hänvisar tåmligen direkt till ett kolonialt förflutet, till västerländska resenärers hälsningar hem från den exotiska franska kolonin. Men vad är det för slags hälsningar? De är inte hälsningar isolerade i det förgångna. De framförs i nutid. Vykortet sticker ut från de övriga delarna av *Landscape Series # 1* genom de korta franska bildbeskrivningarna. Beskrivningen som följer bilden av en man som pekar ut över ett ödelagt landskapsområde lyder: "Varje år förlorar den centrala högplatån ungefär 25,737 hektar skog." Varför detta sker förklaras inte men texten hjälper mig delvis att förstå. Jag tänker på guiden i turistbussen på

väg till DMZ. När hon pekade mot de två inplastade fotografierna pekade hon mot ett landskap som sårats och därmed också sårat. Sårandet pågår fortfarande även om det sker på annat sätt. Mannen på bilden pekar. Men vad leder pekandet till?

NOTER

- ¹ Nguyen Trinh Thi, "Synopsis", <http://nguyentrinthi.wordpress.com/2012/09/29/landscape-series-1/> [161028]. Min översättning.
- ² En av dem är litteraturhistorikern Doan Cam Thi. Hon talade om detta i oktober 2014 under ett författarsamtal på galleriet L'Espace TriArtis i Paris. Se också hennes viktiga bok *Écrire le Vietnam contemporain: Guerre, corps, littérature*, Paris: Presses de l'Université Paris-Sorbonne, 2010.
- ³ Robert Hariman & John Louis Lucaites, "Public Identity and Collective Memory in the U.S Iconic Photography: The Image of "Accidental Napa", i *Critical Studies in Media Communication*, 20:1, 2003, s. 40.
- ⁴ Susan Sontag, *On Photography* [1977], New York: The Noonday Press, 1989, s. 9.
- ⁵ Såsom påpekats av W.J.T. Mitchell är "turisten" en av de mest teoretiserade figurerna inom samtida kulturella studier men här går jag inte in på dessa teorier. Se istället Mitchell, "The Holy Landscape: Israel, Palestine, and the American Wilderness", i W. J. T. Mitchell (red.), *Landscape and Power* (andra uppl.), Chicago: The University of Chicago Press, 2002.
- ⁶ Roland Barthes, *Det ljusa rummet: Tankar om fotografiet* [1980], övers. Mats Löfgren, Stockholm: Alfabeta Bokförlag, 1986, s. 13. Barthes kursivering.
- ⁷ *Ibid.*, s. 13–14.
- ⁸ *Det ljusa rummet* är en hyllning till Jean Paul Sartres djuplodande fenomenologiska studie *L'Imaginaire* (1940) och Barthes stannar inte vid konstaterandet att "det är något!".
- ⁹ Barthes, 1986, s. 11.
- ¹⁰ Nguyen, *Landscapes Series # 1 (2013)*, <http://nguyentrinthi.wordpress.com/2012/09/29/landscape-series-1/> [161028].
- ¹¹ Mieke Bal, "Memories in the Museum: Preposterous Histories for Today", i Mieke Bal, Jona-

- than Crewe & Leo Spitzer (eds.), *Acts of Memory: Cultural Recall in the Present*, Hannover, NH: University Press of New England, 1999, s. 171.
- ¹² Bal, "Introduction", *ibid.*, s. vii.
- ¹³ Nguyen, "Statement", [http://nguyentrinthi.wordpress.com/2012/09/29/landscape-series-1/\[161028\]](http://nguyentrinthi.wordpress.com/2012/09/29/landscape-series-1/[161028]).
- ¹⁴ Mitchell, "Introduction", Mitchell, 2002, s. 1.
- ¹⁵ Vad gäller bevittnande via fotografier se till exempel Ulrich Baer, *Spectral Evidence. The Photography of Trauma*, Cambridge, Mass.: MIT Press, 2002.
- ¹⁶ Nguyen, "Statement".
- ¹⁷ Här parafaseras Sandra Krizic Roban som i sin tur citerar den kroatiska översättningen av Bernard Noël's *Journal du regard*, 1988. Se Krizic Roban, *At Second Glance: The Positions of Contemporary Croatian Photography*, Zagreb: Institute of Art, UPI-2M, 2010, s. 292.
- ¹⁸ Samtal mellan konstnären och artikelförfattaren, Hanoi, mars 2014 och "bacc exhibition Artist interview – Nguyen Trinh Thi", [http://www.vietnamesecinemablog.com/2014/03/04/nguyen-trinh-thi-talks-landscapes-her-works-and-media-art-in-vietnam/#more-1010\[161028\]](http://www.vietnamesecinemablog.com/2014/03/04/nguyen-trinh-thi-talks-landscapes-her-works-and-media-art-in-vietnam/#more-1010[161028]).
- ¹⁹ Nguyen Trinh Thi, "Statement". Min översättning.
- ²⁰ Lisa Saltzman, "When Memory Speaks: A Monument Bears Witness", i Lisa Saltzman & Eric Rosenberg (red.), *Trauma and Visuality in Modernity*, Hanover & London: University Press of New England, 2006, s. 82.
- ²¹ Se Jelena Stojkovic, Ulla Fischer-Westhauser, Uwe Schögl, "Editorial: Image After Image: Reconsidering the Fabric of Slide Shows", i *Photo-researcher*, 24/2015, s. 1–9.
- ²² Se t.ex. Sontag, 1989, s. 14–15.
- ²³ Kring psykiskt trauma har det under de senaste årtiondena vuxit fram en mycket omfattande teoretisk litteratur. Angående visuella metaforer och representation se till exempel Peggy Phelan, *Mourning Sex: Performing Public Memories*, New York: Routledge, 1997; Shoshana Felman, *The Juridical Unconscious: Trials and Traumas in the Twentieth Century*, Cambridge, Mass. & London: Harvard University Press, 2002 och Saltzman & Rosenberg, 2006
- ²⁴ Nguyen är högst medveten om representationens problematik i allmänhet, inte bara i relation till trauma. Hon är till exempel tveksam till tankar om att hon i sin konst representerar Vietnam.
- Samtal mellan konstnären och artikelförfattaren, Umeå, april 2015.
- ²⁵ Georges Didi-Huberman menar att vi måste föreställa oss för att kunna veta och han visar på montagens styrka som kunskapsmetod. Han talar aldrig om absolut kunskap men om ett *öppnande* av den. Se Didi-Huberman, *Images in Spite of All: Four Photographs from Auschwitz* [2003], övers. Shane B. Lillis, Chicago & London: The University of Chicago Press.
- ²⁶ Jonas (J.) Magnusson & Cecilia Grönberg, *För päs-seende: Berndt Pettersons collage och bokstavs-konst*, Stockholm: OEI editör, 2012, s. 405.
- ²⁷ Denna artikel fokuserar inte speciellt på trauma men det bör påpekas att frågor om det "repetitiva" är centrala inom samtida traumadiskurs. Se t.ex. Jessica Catherine Lieberman, "Traumatic Images", i *Photographies*, 1:1, 2008, s. 87–102.
- ²⁸ Se kapitlet "On Ethnographic Surrealism" i James Clifford, *The Predicament of Culture: Twentieth-Century Ethnography, Literature, and Art*, Cambridge, Mass. & London: Harvard University Press, 1988. Jag har även diskuterat Cliffords idéer i min avhandling *Lee Miller: Fotografier från 1930-talet*, Umeå: Inst. för konstvetenskap, Umeå universitet, 2004.
- ²⁹ Samtal mellan konstnären och artikelförfattaren, Umeå, april 2015.
- ³⁰ "DOCLAB interview with filmmaker, artist and founder Nguyen Trinh Thi", 2010, http://curatorsintl.org/images/uploads/DISPATCH_Nguyen.pdf [161028].
- ³¹ Didi-Huberman menar att ett montage bara är värdefullt när det inte skyndar att dra slutsatser eller stänga. Se Didi-Huberman, 2008, s. 121.
- ³² Samtal mellan konstnären och artikelförfattaren, Hanoi, mars 2014.
- ³³ Samtal mellan konstnären och artikelförfattaren, Hanoi, mars 2013.
- ³⁴ För en diskussion om Zygmunt Baumanns begrepp "liquid" i relation till digitala arkiv se Joanna Zylinka, "On Bad Archives, Unruly Snappers and Liquid Photographs", i *Photographies*, 3:2, 2010, s. 139–153.
- ³⁵ För Nguyen är frågan om minoritetsbefolkningarnas ställning i Vietnam viktig. I filmen *Letters from Panduranga* (2015) undersöker hon (o)möjligheten att "tala för" Chambefolkningen i södra Vietnam vars geografi är hotad. Se Nora Taylor, "The Imaginary Geography of Champa", Nguyen Trinh Thi, *Letters from Panduranga*, Dijon: les presses du réel, 2015, s. 55–60.

SUMMARY

At What Are They Pointing?

On a Photographical Gesture and Nguyen Trinh Thi's Landscape Series # 1

(Vad pekar de på?)

Om en fotografisk gest och Nguyen Trinh Thi's Landscape Series # 1

This article engages in the photographic gesture of pointing. It departs from a personal memory made during a bus trip from the city of Hue to the former demilitarized zone of Vietnam. The tour guide on the bus said, "You cannot imagine". What we, the passengers, could not imagine was the effects of Agent Orange spread during the American War (in the West generally known as the Vietnam War). As we travelled through the landscape the guide pointed at two plastic covered photographs meant to give evidence and provide material for our imaginations. The main focus of the article, however, is set on the Hanoi based artist Nguyen

Trinh Thi's *Landscape Series No. 1* from 2013. This multimedia series presents Vietnamese press photographs collected from the internet. It addresses an archive of cultural memory while also accentuating the act of pointing at *something* which is hidden yet present. Nguyen investigates "landscapes as quiet witnesses to history." When investigating this she comes across uncertainties as well as specificities. The overall shadowing specificity is the repetitive act of pointing. All the images she collects show people using the index finger to indicate something invisible but significant. It comes across as assertive and communicative but reveals little. The pointing gesture seems to suggest that *something* will always remain elsewhere.

Keywords: photography, pointing, gesture, landscape, witness.

Anna Rådström has a PhD in Art History and works as a senior lecturer at the Department of Culture and Media Studies, Umeå University, Umeå, Sweden.

Antecknat

Känsliga objekt, undflyende atmosfärer

AV SVEN-ERIK KLINKMANN

Jag har framför mig ett postkort föreställande en äldre franciskanermunk som läser en skrift, uppenbarligen en helig skrift av något slag, han är iförd en gråbrun munkkåpa, han koncentrerar sig på läsningen av skriften som befinner sig i ett fokuserat ljus, omgärdat av mörker, skuggor och halvskuggor, något som förmodligen bidrar till att göra tavlan – eller i det här fallet postkortet – så oerhört effektivt, så berörande, ”magnetiskt”, helt oberoende av om betraktaren råkar vara religiös eller inte. Målningen som postkortet är en avbild av är gjord av Rembrandt, den finns på Sinebrychoffs konstmuseum i Helsingfors och tillhör konstnärens sena period när han målade en rad porträtt av personer med ”religiös” innebörd eller bakgrund.

Postkortet blir för mig ett exempel på något den nya etnologiska antologin *Sensitive Objects: Affect and Material Culture* (eds. Jonas Frykman & Maja Povrzanović Frykman, 2016) nämner redan i sin titel. Ett exempel på ett känsligt objekt. Den grund-

läggande frågan antologin ställer gäller alltså när objekt av olika slag blir ”känsliga”, när de blir berörande, laddade med affektivt värde, när de likt boken som munken läser stiger fram ur dunklet, mörket, mängden av andra ting och laddas med affekt eller känslor av olika slag.

I antologin finns flera exempel på objekt eller ting (markerar inte nödvändigtvis samma saker) som blir känsliga. En sådan text är Orvar Löfgrens uppfinningsrika artikel ”Emotional Bagage” om hur resväskor, speciellt när kvinnor packar dem i filmer, så att säga börjar vibrera med ett innehåll som gör både bilderna och resväskorna känsliga, laddade med någonting alldeles speciellt som blir djupt berörande för iakttagaren.

En annan är Jonas Frykmans text ”Done by Inheritance” som kan läsas som en Proustiansk uppvisning i hur frågor om arv tacklas i samband med att ett hem, en gård eller en våning avyttras och dess innehåll delas upp efter föräldrarnas bortgång. Frykman visar, på ett sätt

som påminner om Löfgrens, hur vissa saker laddas med ett speciellt starkt affektivt värde och kan komma att fungera som symboler, kanske rentav som ett slags ”minnesikoner” av den typ som den polske kulturvetaren och historikern Krzysztof Pomian kallat semioforer. Med hjälp av ett forskningsmaterial om sådana uppbrott i vardagen kan Frykman visa hur starka känslor av olika slag kommer i rörelse i samband med en arvsproblematik, frågor som kan utgöra både fokus för berättelser och fungera som ingångar till förflutna världar. I vissa fall kan sådana arvsstyster leda till att syskon förvandlas till fiender som aldrig mer kommer att vilja se eller tala med varandra.

Det som gör boken så fascinerande är att frågan om objektens ”känslighet” eller utsatthet och samtidigt deras möjlighet att påverka, kommunicera hänger ihop med några andra frågor med både en ontologisk och en epistemologisk bärvidd.

Antologin kan ses som ett försök att om inte besvara frågorna på ett uttömmande

sätt så föra in dem i den aktuella etnologiska forskningspraktiken, den som tills helt nyligen dominerats av ett annat, mer textuellt, mer diskursivt eller intersektionellt och framför allt mer konstruktivistiskt perspektiv på forskningens uppgift och frågeställningar. För att förvissa sig om att det är så behöver man bara titta i någon av de antologier på svenskt håll som getts ut under 2000-talet inom det etnologiska forskningsfältet med anspråk på att erbjuda svar på frågor om just epistemologi och i vissa fall även ontologi, som i Gösta Arvastsons och Billy Ehns *Etnologiska observationer* (2009), Lena Gemzöes *Nutida etnografi: Reflektioner från mediekonsumtionens fält* (2004) eller Barbro Blehrs *Kritisk etnologi: Artiklar till Åke Daun* (2001).

Men i exempelvis *Etnologiska observationer* (2009) kan man se att ett diskursteoretiskt perspektiv tycks gå att kombinera med vad man kanske kan kalla en mer fenomenologisk eller performativ ansats, som i Anna Sofia Lundgrens text "Störning på Holland Park Avenue" som pekar på motsägelser i det hon kallar systematiska observationer – präglade både av iakttagelser av händelser och personer och försök att beskriva dessa – som lätt antar starkt retoriska, metaforiska drag. Lundgren påpekar att hennes ansats visserligen har sin botten i det diskursteoretiska, diskurser för-

stärda som materialiserade, som praktiker, men tillägger att det här sker en vändning tillbaka mot och en problematisering av det iakttagande subjektet. Och det som då kommer att uppfattas som orsaker till att saker händer, säger hon, tvärt emot diskurstänkandet, är individer, inte strukturer eller normer.

Det är en liknande vändning som dominerar *Sensitive Objects*-antologin och som gör den så viktig som framför allt ett exempel på hur den etnologiska forskningen kan börja förnya både sin teoretiska begreppsapparat och sitt sätt att närma sig omvärlden, och indirekt inte bara forskningsobjekten utan självreflexivt alltmer också den iakttagande och skrivande etnografen.

Den kanske allra mest brännande frågan som antologin ställer – och försöker besvara – gäller den om hur en existentalistiskt-fenomenologisk ansats grundad i heideggerska kategorier som *Dasein*, *vorhanden*, *zubanden*, *Befindlichkeit*, eller i Kierkegaards diskussion om ångest och ängslan, förträffligt diskuterad och analyserad i Nils Giljes bidrag till boken, kan användas i så att säga daglig etnografisk forskning med en trovärdig metodologisk ansats. Det faktum att Jonas Frykman som av allt att döma fungerat som *primus inter pares* i antologiarbetet – hans tidigare samarbete med Nils Gilje, i exempelvis antologin *Being There* (2003) är en vik-

tig referenspunkt i antologin, liksom Frykmans egen nyfenomenologiska genomgång i boken *Berörd* (2012), med undertiteln "Plats, kropp och ting i fenomenologisk kulturanalys" – så starkt kopplar samman områdena materiell kultur och affekt är en sida som gör boken högt intressant och viktig.

DET SVÅRA FORSKNINGSOMRÅDET ATMOSFÄR

Men än mer spännande blir antologin på grund av att de känsliga objekten och affekterna egentligen hamnar i ett trianguleringsfält här. Den tredje sidan i triangeln är nämligen något som kanske inte direkt ska uppfattas som ett objekt – i så fall ett mycket flyktigt sådant – men inte heller som ett egentligt subjekt utan mer som någonting mitt emellan, som ett slags flytande "eter" eller, ja, atmosfär, som är just det område där affekterna kanske framträder som allra tydligast samtidigt som den materiella aspekten i och med atmosfärerna på något sätt förflyktigas och blir, om inte immateriella, så i varje fall starkt intersubjektiva.

Vad är alltså atmosfär om man läser denna antologi? Det finns en mängd möjliga ingångar till begreppet i antologins index, ungefär lika många som för det andra centrala begreppet i antologin, objekt. Här kan man konstatera att atmosfärer tenderar

att visa upp en tämligen dualistisk natur: de äger både en subjektiv och en kollektiv och kanske inte minst en inter-subjektiv karaktär.

Min läsning innebär att frågorna om atmosfär utgör bokens kanske viktigaste, men samtidigt också svåraste område vad gäller eventuella landvinningar forskningsmässigt. Djupast in i problematiken når möjligen Frykman med sin text om arvs-trubbel. Det som dock återstår att förstå i den texten är ändå just frågor om det atmosfäriskas undflyende, rörliga positioner, något som gör att det epistemologiskt kommer att ingå i ett slags postmodern verklighetsbild där det rörliga, flytande ges prioritet över det statiska, *stasis*. Men frågan om dess "karaktär" kvarstår: om det atmosfäriska tydligt nog inte är en inre och inte heller en yttre kvalitet hos subjekten eller objekten, vad är det då, detta som opererar i ett mellanrum mellan en rad olika kategorier? Risken finns här att atmosfär kommer att, medvetet eller omedvetet, bli ett tämligen allomfattande begrepp, vilket som jag ser det vore ett miss-tag.

Men frågan om hur atmosfär eller ambiens (ett viktigt begrepp inom musik, film, konst överlag) ska attackeras metodologiskt förblir något oklar. Frykmans atmosfär-begrepp är samtidigt ganska vagt, det är ofta kopplat till affekter, men står ibland mer för en allmän ambiens. Be-

greppet som det ser ut här tar inte tillräcklig hänsyn till frågor om hur atmosfär kan fungera utan en tydlig affekt-koppling, hur atmosfär kan skapas i exempelvis arkitektur eller hur dess tidsmässiga dimensioner kan undersökas.

Atmosfärproblematiken är också relaterad till en annan fråga som inte fullt ut får något svar i antologin, frågan om subjekt-objekt-relationen (den som också Lundgren, se ovan, fäste uppmärksamhet vid), en fråga som en radikal fenomenologisk forskningsansats måste kunna ge trovärdiga svar på.

Frågor om det pre-subjektiva och pre-diskursiva har samband med detta och öppnar upp fältet för det filosofiska arbete som nu pågår på många håll kring realism kontra idealism, materialism kontra immaterialism, Kant kontra Heidegger etc., även frågor om fenomenologin så som den tolkats av förutom Heidegger bland andra Deleuze, Levinas och Derrida. Genom att så starkt understryka objektets betydelse i fenomenologin kommer samtidigt frågorna om subjekt och subjektiviteter, antingen då kollektiva eller individuella sådana, att kräva nya svar, exempelvis frågor om hur sådana kollektiviteter uppstår och fungerar, vidmakthålls.

Metodologiskt sticker ett par texter ut, en sådan är Orvar Löfgrens undersökning av det han kallar Emotionellt Bagage, mer exakt resväskans

och bagagets betydelse i film, framför allt Hollywoodfilm, en undersökning som alltså är baserad ganska långt på ett speciellt medium, film, men inte helt, eftersom studien också kopplar samman film-analyserna med historia och fältobservationer och därmed kan betraktas som ett slags metodologiskt bricolage inom den linje av etnografisk analys som går under namnet *non-representational theory* och kan ses som inte helt liktydig med den existentiellt präglade fenomenologin som exempelvis Frykman representerar. Att detta bidrar till att öka spänningen och intresset i boken är ganska givet.

ÄNGSLAN OCH ANDRA AFFEKTIVA SYNDROM

En annan text som känns samtidigt lite perifer i sammanhanget och ändå är högtintressant är Nils Giljes text "Moods and Emotions: Some Philosophical Reflections on the 'Affective Turn'". Det perifera har att göra med att den starkt idéhistoriskt vinklade artikeln närapå ligger utanför det etnografiska studiet i en mer strikt mening, men samtidigt bärs upp av en penetrerande genomgång av både Spinozas, Heideggers, Sartres och inte minst Kierkegaards bidrag till det som i framtiden kan utgöra denna nya gren av det etnologiska studiet, en existentialistisk-fenomenologisk eller nyfenomenologisk ansats. Kanske är

det just Sören Kierkegaard med sina undersökningar av ängslans problematik som i slutändan kommer att bli den mest användbara av de filosofer Gilje diskuterar vad gäller att föra den här typen av studier vidare inom etnologin och kulturanalysen. Att de negativa affekterna tycks kräva ett större utrymme än de positiva eller neutrala visar redan en snabb blick på den översikt Silvan Tomkins, en av förgrundsgestalterna inom den affektiva vändningen, gett.

Av de nio affekter som Tomkins räknar med är två positiva (glädje, intresse) en

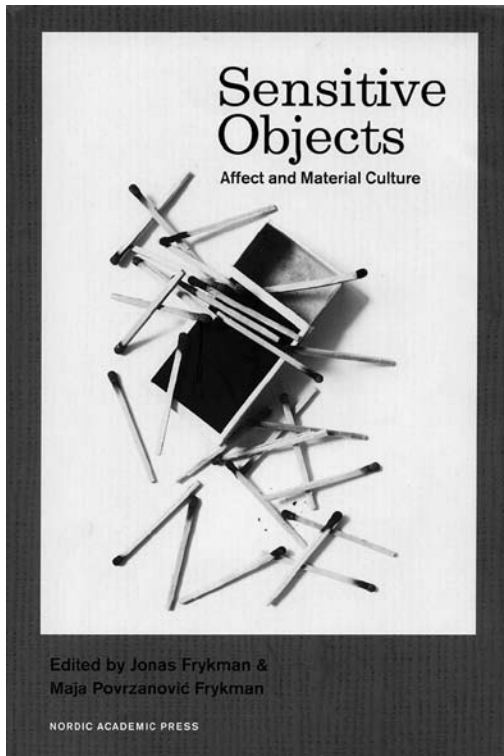
neutral (förväning), men hela sex negativa (avssky, avsmak, ilska, ledsnad, rädsla, skam). Som den uppmärksamme läsaren noterat tycks inte ängest och ängslan finnas med i Tomkins kategorisystem.

Steget från affekterna till det kulturforskaren Karin Johannisson beskriver i sin bok *Melankoliska rum* (2009), det man kunde kalla affektiva syndrom, är sedan en annan historia som vore värd ytterligare undersökningar. Johannisson beskriver inte minst olika fobier i nutid och förfluten tid som enligt henne i uppförstorad form berättar om livsvärldens hotbilder.

Kanske kommer, menar Johannisson, agorafobi, klaustrrofobi och svindel, byggda på en traditionell rumsuppfattning och vana vid ytors överskådlighet, att ersättas av andra som förhåller sig till en ny fysikalisk rymd, nya teknologier och virtuella rum.

Det kan inte undvikas att man vid läsningen av *Sensitive Objects* lätt kan hamna i den glödheta diskussion som pågår för fullt i dag om något som än kallas spekulativ realism, än ny realism, än ny materialism, än objekt-orienterad ontologi (OOO), med filosofer som Quentin Meillassoux, David Graham, Ray Brassier, Levi R. Bryant, Tristan Garcia med fler, en mycket lös filosofisk riktning som aktualiserat den gamla kantianska problematiken om korrelationism eller inte: finns föremålen därute oberoende av oss eller inte, även frågan om vad är det som konstituerar ett föremål, ett objekt. På vilken nivå ska man söka och eventuellt hitta det? På atomens, matematikens, iakttagelsernas eller systembyggenas nivå?

I antologins inledning, "Affect and material culture. Perspectives and Strategies", konstaterar Jonas Frykman och Maja Povrzanović Frykman att bokens författare är intresserade av praktiker och levda erfarenheter som alltid är historiskt inbäddade. Därav följer att man inte förstår objekt som utrustade med en självständig affektiv

Omslaget till *Sensitive Objects: Affect and Material Culture*, Jonas Frykman och Maja Povrzanović Frykman (red.).

laddning. Det är praktikerna, praxis, där människor använder sig av objekt eller där de inspireras av miljöer, som de studerar och det är människor som berättar för forskarna om sina praktiker som målorienterade, meningsfulla och affektivt laddade, konstaterar de, med en hänvisning till en tidigare text av antologiförfattaren Stef Jansen.

Följande steg i det ontologiska grundandet av sin forskningsmetod tar antologiredaktörerna genom att hänvisa till Martin Heidegger. Här ingår dennes välkända tanke att det är omöjligt att uppfatta världen kognitivt utan att vara affektivt intonad eller i en speciell stämning, men för författarna är Heideggers tankar om känslor och materiell kultur ännu viktigare i detta sammanhang.

Här kan inflikas, med en hänvisning till en intervju i *Theory, Culture & Society* med Margaret Wetherell, en forskare som också antologin refererar till, att en del mänskliga affekter och känslor ligger bortom praktikerna, medan andra är i överensstämmelse med en del sociala regelbundenheter, mönster, praktiker. Wetherell säger i texten "Chronology of emotional styles" att det är upplysande att notera hur vokabulärer, kroppar, kontexter och händelser samverkar i en känslöepisod och hur de också kan bli kanoniska och konventionella, även reflexiva

och utgörs av blandningar av både medvetna och omedvetna element.

Speciellt frågeställningarna om verktyg och instrument är enligt författarna centrala i Heideggers system. Verktyg är, skriver de, tänkta att användas av ägaren av verktygen i ett givet ögonblick (de är *zubanden*), men i den stund de råkar gå sönder är de *vorhanden* och ger brukaren anledning att reflektera över hur de är konstruerade. Ett verktyg som är *vorhanden* är ett objekt som får ett namn, som reflekteras över och får sin kulturella signifikans genom en inventering av övriga objekt. Därmed blir verktyget, objektet en symbol eller en representation.

Stämningar (Heideggers *Stimmung*) och känslor är enligt författarna alltid situationerade i en speciell situation och personen i fråga har att möta denna situation där också sådant som affekter är relaterade till objekt, som när en upprörd kvinna (från Frykmans kapitel om arvs-tvister) är i färd med att slå sönder en vas i vrede. Detta är, skriver författarna, ett exempel på vad Heidegger menade med begreppet *Befindlichkeit*, en situation där affekter får ting att betyda något, en komplex kedja av relationer som omedelbart kan upplevas och som blir påtaglig.

Samtidigt finns det i sättet som författarna konstruerar den heideggerska fenomenologin på problem man inte

kan komma ifrån. Här ingår frågor som gäller objektens beroende eller icke-beroende av vår perception, av våra kategoriseringar och av deras möjliga status som verkliga i den betydelse som exempelvis de spekulativa materialisterna ger dem, där de heideggerska kategoriseringarna kan bli svåra att upprätthålla. Frågan kan gälla om att förenkla/förminska tingen till deras minsta beståndsdelar, t.ex. atomer (något OOO-filosofen Graham Harman kallar *undermining*) eller att förstora dem, som han menar att t.ex. Bruno Latours ANT-teori gör i form av *overmining*, där objektet inte är något annat än dess relationer med omvärlden eller aktiviteter som går att spåra.

Ontologin är alltså i högsta grad kopplad till frågor om perception och därmed till media och genrer, något antologin inte tillräckligt uppmärksammar. Risken finns, som Kyrre Kverndokk skrev i en recension av Jonas Frykmans bok *Berörd* (2012) att det som presenteras som en ny form av etnologi kanske inte är så ny som den kan förefalla. Kverndokk frågar sig om inte affekter och känslor alltid på något sätt är införlivade i ett fältarbete. Bör inte varje forskare också vara en medmänniska för att ha framgång i sitt fältarbete? undrar han och tillägger att han inte är helt övertygad om den kvalitativa skillnaden mellan Frykmans modell för fenomenologiskt fältarbete

och andra typer av (etnologiskt) fältarbete.

NYFENOMENOLOGIN OCH KONSTEN, MEDIA

Områdena konst och media ställer frågan om hur den nyfenomenologiska ansatsen ska bedömas på sin spets. När blir ett konstverk ett ting, ett objekt, vilka beståndsdelar är de avgörande för hur vi uppfattar det? Är det de tekniska eller de diegetiska, narrativa aspekterna vad gäller exempelvis film, frågan om representationernas kraft, exempelvis vad gäller populära ikoner (typ Frank Sinatra, Barack Obama, Marilyn Monroe)? Varför äger de en sådan förtrollande, djupt sensitiv kraft, varifrån kommer den kraften?

Eller ta en film som *21 Grams* från år 2003, av Alejandro González Iñárritu. Hur mycket hänger förståelsen av filmen ihop med hur man tar till sig filmens känslolinnehåll? Vad gäller receptionen kan man notera hur oerhört splittrade kritikerna var vad gäller att förstå och gilla/ogilla filmen. Handlar det här om inlevelse eller om kritisk distansering eller båda i någon kombination, handlar det om filmens svåra liv/dödsproblematik eller om dess modus, dess sätt att berätta, som är både tids- och platsmässigt fragmentariskt, eller handlar det om skådespelarnas insater? Och vad ska filmens modus egentligen kallas? Vilken genre företrä-

der filmen? Inte heller det är entydigt.

Liknande frågeställningar kan man ta upp ifråga om exempelvis en Donald Trump och det amerikanska presidentvalet. Vilka faktorer spelar in för att göra honom till ett sensitivt objekt? Handlar det om ideologi, personlighet eller har det att göra med rådande förhållanden i dagens USA vad gäller klass, rasfrågor, utbildning? Eller ska man söka svaren i den mediala bevakningen? Eller i det mentala läget i olika delar av den amerikanska befolkningen?

Även geografiskt är antologin och dess forskningsobjekt gränsöverskridande. Här finns tre tydliga geografiska avgränsningar i materialet. Ett block av texter tar upp olika aspekter av den mycket turbulenta närhistorien på Balkan, närmare bestämt i det forna Jugoslavien – det gäller Maja Povrzanović Frykmans "Sensitive Objects of Humanitarian Aid" (underrubrik Corporeal Memories and Affective Continuities), Nevena Škrbić Alempijević & Sanja Potkonjaks "The Titoaffect: Tracing Objects and Memories of Socialism in Postsocialist Croatia" och Stef Jansens "Ethnography and the Choices Posed by the 'Affective Turn'" vars forskningsobjekt finns i Bosnien Herzegovina, även om den sistnämnda texten framför allt är metodologiskt vinklad och erbjuder den fenomenologiskt intresserade

forskaren olika tänkbara möjligheter vad gäller att etablera en robust metodologi i sitt forskningsarbete.

Jansens text har en familjelikheter med Löfgrens artikel på så vis att den förutom fältarbete använder sig av film som material för forskningen.

Mest talande av Balkan-texterna vad gäller att påvisa de affektiva objektens styrka är Maja Povrzanović Frykmans text om mat och annan hjälp som gavs under kriget i Bosnien Herzegovina 1992–1995, det affektiva och emotionella grepp dess fortfarande håller om dem som tog mot hjälpen. Den berörande texten undersöker kopplingarna mellan affekter, kroppsligt minne och berättande om dessa objekt och händelser.

Hela fyra av texterna i antologin är baserade på ett forskningsmaterial från Norge, det är Britt Kramvig & Anne Britt Flemmens "What Alters When the Traditional Sámi Costume Travels? A Study of Affective Investments in the Sápmi", Elisabet Sørfjorddal Hauges "In the Mood: Place and Tools in the Music Industry with a Focus on Entrepreneurship", Kirsti Mathiesen Hjemdahl & Jonas Frykmans "Innovation and Embodiment in a Small Town Hotel och Sarah Holst Kjærs "The Performative Museum: Designing a Total Experience".

Det tredje geografiska området i antologin utgörs av sydvästra Texas som är före-

mål för en inträngande fenomenologisk kulturanalys av Lesley Stern och Kathleen Stewart (känd för sin *Ordinary Affects* från år 2007), "Companion Pieces Written Through a Drift", genomförd i en anda av experimentell etnografi som beskriver en färd genom perifera, ofta ödsliga delar av sydvästra Texas. Experimentet resulterar i en dubbel "rapport" av hur man kan ta in och skriva om en färd som hela tiden samtidigt blir en iscensättning och ett öppnande för sensationer och vibrationer som den "vanliga" etnografen eller resenären kanske inte förmår uppfatta. Forsknings- och skrivmetoden förutsätter en öppenhet gentemot naturen, atmosfärer, känslor, rädslor, men också symboler av olika slag och en viss grad av iscensättning, lite som i en *road movie*, eller ett skrivsätt som hos en Rebecca Solnit eller en Georges Perec. Med hjälp av ett minnesarbete och en situationell performativ logik, med speciella föremål, framför allt en tupp i papp, köpt av den ena av etnologerna och fotograferad i olika positioner i landskapet, försöker man öppna upp fältet på nya sätt.

Texten utgör antologins avslutande bidrag och är mycket läsvärd men pekar samtidigt på de metodologiska utmaningarna vad gäller den nyfenomenologiska forskningsansatsen.

REFERENSER

- Frykman, Jonas & Maja Povrzanović Frykman (eds.), 2016. *Sensitive Objects: Affect and Material Culture*. Lund: Nordic Academic Press.
- Frykman, Jonas, 2012. *Berörd: Plats, kropp och ting i fenomenologisk kulturanalys*. Stockholm: Carlsson Bokförlag.
- Frykman, Jonas & Gilje, Nils (eds.), 2003. *Being There: New Perspectives on Phenomenology and the Analysis of Culture*. Lund: Nordic Academic Press.

SUMMARY

Sensitive Objects, Fleeting Atmospheres
(Känsliga objekt,
undflyende atmosfärer)

This new book on sensitive objects, affects and material culture can be viewed upon as an intervention into the upcoming field of affect research that has so far been dominated by psychology and cultural studies. It is born out, the writers say, of a curiosity to find out how more established ways of analyzing culture could benefit from achievements in the growing field of affect and emotion studies. There is a clear focus in the book on material culture of various kinds. What makes the book especially intriguing are above all two things. The first one is the fact that the question of sensitive objects addressed here will at the same time give way to a deeper understanding of the ontological and epistemological underpinnings and challenges

confronting ethnological research generally today, concerning a more phenomenological one in particular. In this respect the anthology marks a clear break with a more textual, discursive, intersectional and above all constructivist perspective on ethnological research and methods. The other thing which makes the book a fascinating read is the thread of atmospheres which runs parallel to that of sensitive objects in the book and further explores the intermediate spaces between subjects and objects, not least in respect to the self-reflexive move of the researchers themselves. The book might be called open-ended and even in some ways experimental, and it offers no easy way forward as to research methods involving a combination of existentialism and phenomenology, as it were.

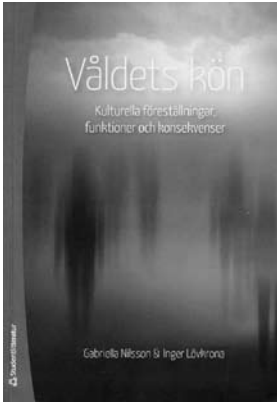
Keywords: sensitive objects, affect, atmospheres, material culture, phenomenology, existentialism, experimental ethnographies, popular culture.

Sven-Erik Klinkmann is Associate Professor in Folkloristics, especially popular culture, at Åbo Akademi University, Turku/Åbo, Finland.

Anmälningar och notiser

Våld och kön

Gabriella Nilsson och Inger Lövkrona, 2015. *Våldets kön: kulturella föreställningar, funktioner och konsekvenser*. Lund: Studentlitteratur.

FN beskriver mäns våld mot kvinnor som en "global pandemi", då problemet är både världsomspännande och kontinuerligt ökande. Sverige utgör inget undantag utan även här ökar våldet, vilket rimmar illa med den nationella självbilden "världens mest jämställda land". Denna paradox, menar författarna Gabriella Nilsson och Inger Lövkrona, gör Sverige till ett intressant case för att studera våld, i synnerhet mäns våld mot kvinnor.

Författarna utgår från att våld inte är ett självklart be-

grepp; "vad som betecknas som våld, vilken betydelse våld tillskrivs i ett samhälle, vilket våld som uppfattas som legitimt och socialt sanktionerat och vilket som är kriminaliserat, liksom hur våldet graderas som mer eller mindre allvarligt, varierar mellan olika platser och över tid". Författarna blandar genomgående historiska referenser med exempel ur samtida föreställningar och aktuell debatt, teoretiskt utgår de också från ett feministiskt och kulturanalytiskt perspektiv för att begripliggöra våldshandlingar genom att sätta dem i en maktstruktur och en kulturell kontext.

Det historiska perspektivet gör att boken också fungerar utmärkt som en idéhistorisk översikt över hur våld utövas, förstås och hanteras på olika platser och i olika tider. Boken är skriven med utgångspunkt i författarnas egen forskning; Nilssons studie om politiska processer och kamp om tolkningsföreträde i synen på mäns våld mot kvinnor 1975–2000 samt våld och hierarki som verktyg för maskulinitetskonstruktion i TV-serien *Hell's Kitchen*; Lövkronas studie av kon-

struktioner av manlig och kvinnlig sexualitet i det förmoderna samhället, barnamord och maktrelationer på 1700-talet, mäns våld mot andra män på 1800-talet och kritisk granskning av det biologiska perspektivet på våld. Därtill använder sig författarna av vetenskapliga bidrag från svenska och internationella forskare.

Våldets kön är tänkt att fungera som lärobok för högskolestudenter vilka utbildar sig till poliser, socionomer, jurister, lärare, kriminologer och andra som i sin profession kan komma att möta våldsutsatta eller våldsutövande personer. Men boken ger även en bra grund för redan yrkesverksamma som behöver fortbildning inom ämnesområdet. För den tänkta målgruppen är tonfallet i boken bra. Överlag är boken pedagogiskt skriven och informativ på ett lättförståeligt sätt utan att för den skull förenkla eller förminska problemet och dess konsekvenser.

Författarna beskriver sakligt det strukturella problemet utan att be om ursäkt eller linda in budskapet; "den tydligaste gemensamma

nämnamnaren för våldshandlingar är att utövaren är en man". Oavsett om våldet utövas mot en kvinna, mäns våld mot andra män eller om det handlar om mäns självskador av olika grad, så kan våld alltid betraktas som en fråga om kön. "Den våldsamme mannen" återfinns också i alla sociala skikt och har olika etnisk bakgrund.

Även om boken i synner-

het, och med all rätta, handlar om mäns våld mot kvinnor lyfter författarna även våld som utövas av kvinnor samt våld inom samkönade relationer. Denna nyansering är viktig då det finns risker med att alltför hårt låsa fast män i förövarrollen och kvinnor i offerrollen samt göra våld till en fråga enbart för olikkönade relationer.

Något mer utrymme i bo-

ken hade med fördel kunnat ges till våld i samkönade relationer, där i dag kunskapen på många håll är väldigt låg med förödande konsekvenser och ett högt mörkertal till följd. Men som helhet har Nilsson och Lövkrona lyckats väl med att skriva en lärorik och nyanserad bok.

Evelina Liliequist,
doktorand i etnologi,
Umeå universitet

Med ett blåblodigt ritstift som redskap

Angela Rundquist, *Fritz von Dardel: Han som tecknade sitt liv*. Redigerad och utgiven av Karin Lindvall och Mats Hellspong. Stockholm, Carlsson Bokförlag, 2016.

Med boken *Fritz von Dardel: Han som tecknade sitt liv* har stockholmsetnologen, fil.dr, Angela Rundquists (1935–2013) livsverk förts till trycket. Angela Rundquist som genom ingifte i högaris-

tokratin (hennes svärmor var sondotter till Fritz von Dardel och hans hustru Augusta, född Silverschiöld) syns ha varit särskilt lämpad att skriva om denna samhällsklass.

Med tillgång till ett unikt källmaterial i form av dagböcker, brevsamlingar, handskrifter, fotografier och ett omfattande bildmaterial har Rundquist under hela sin forskargärning kunnat tillgodogöra sig sina "inifrånkuns-kaper", dvs. verka inom en forskargenre som brukar kallas "anthropology at home", eller mer försvenskat "forska hemma".

Detta är en inte helt lätt genre. Nackdelarna är att inifrånkuns-kaper kan medföra risk för kritiklöshet och även bristande distans till det som beforskas. Som klara fördelar hör det unika tillträdet till ett rikt (och många gånger orört) källmaterial, liksom möjlig-

het till såväl intervjupersoner som biografiska källor.

Rundquists forskarkarriär började med en seminarieuppsats 1976, "Fritz von Dardel 1817–1901: En representant för svensk ämbetsman-naadel i Stockholm" och en uppsats om familjen Dardels sommarviste "Montebello" i *Fataburen* 1977. Här lades grunden till hennes uppmärksammade avhandling *Blått blod och liljevita händer* som framslades för ventilation vid Stockholms universitet 1989. Denna avhandling (som för övrigt har utkommit i flera upplagor på Carlsson bokförlag) har ett tydligt kvinnoperspektiv där Rundquist studerar en grupp aristokratiska, högadliga kvinnor och andra "hovfruntimmer" under 1800-talets senare hälft.

Den empiriska stommen i avhandlingen bygger till stor

del på Fritz von Dardels dagbok och på en omfattande brevväxling med hustrun Augusta, men även på annat aristokratiskt arkivmaterial i Bernadottelibiblioteket och Slottsbiblioteket och många andra arkiv. Det kunde ha stannat därvid, men Angela Rundquist fortsatte att vända och vrida på det stora Dardel-materialet och hon tycks inte ha kunnat skilja sig från intresset för "dardlarna" och deras sociala nätverk i den stockholmska aristokratin.

Så när hon avled i oktober 2013 lämnade hon efter sig ett mycket omfattande och ännu inte färdigbearbetat manus på sitt arbetsbord. Nu var det huvudpersonen själv, dvs. konstnären, officeren, militärattachén, diplomaten, ämbetsmannen och hovmannen Fritz von Dardel som ställdes i fokus.

Dardel växte upp i Schweiz

med svensk mor och schweizisk far och kom till Stockholm som tonåring för att stanna. Hans liv är sedan en framgångssaga och han kom att göra en makalös karriär. Efter ett gott äktenskapligt parti tycks vägen har varit väl krattad. Dardel verkar ha varit allestädes närvarande och han blev i flera avseenden en nyckelperson i huvudstadens kulturliv, bl.a. blev han preses för Konstakademien och var även kabinettskammarherre hos Kronprins Karl.

Det han efterlämnat i form av ett omfattande dagboks-material på 4493 handskrivna foliosidor och tiotusentals teckningar, akvareller och skisser är imponant och överväldigande. Han "tecknar" inte bara sitt eget och sin familjs liv, även 1800-talets Stockholm som stad och miljö fick i honom en skarpögd och initierad skildrare.

Det slutande 1800-talet är en tid i omvälvning då grunderna för det demokratiska Sverige lades.

Det övergripande syftet för Rundquist är att lyfta fram och nyansera bilden av Dardel som människa och samtidsskildrare och hon försöker också placera in honom i 1800-talets konstvärld. Det känns övertygande och upplysande – man lär sig saker!

Man läser boken med både intresse och nöje och Karin Lindvall och Mats Hellspong har gjort ett gott arbete som utgivare och redaktörer för det efterlämnade manuset; en särskild honnör ges också till förläggaren Trygve Carlsson som producerat en så vacker volym.

Den tar man gärna till sig!

Roger Jacobsson, docent
Kulturella Perspektivs
redaktör

Teckningen föreställer Fritz von Dardel och Mrs Maxwell, en amerikanska som Dardel blev bekant med i Paris. Han målade hennes porträtt och flirtade med henne. Under bilden står det: "Jag tvings att på närmare håll taga reda på ögonens rätta färgnyans." Teckning av Fritz von Dardel.